

GAZDASÁGPOLITIKA

LUDWIG VON MISES

GAZDASÁGPOLITIKA

Gondolatok a jelennek és az utókornak

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ

Economic Policy

(Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2006)

Első kiadás

(2020)

Köszönet a LIBERTY FUNDnak
a kiadás engedélyezéséért.

Fordította & a borítót és a kötetet tervezte:
Táborszki Bálint

A kötetben használt betűtípusok:
MONTERRAT & Sorts Mill Goudy

Ez az alkotás
a Creative Commons Nevezd meg! 4.0
Nemzetközi licenc alá tartozik.
A licenc megtekintéséhez látogass el a
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> oldalra.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	9
Előszó	19
1. előadás: Kapitalizmus.....	25
2. előadás: Szocializmus.....	55
3. előadás: Intervencionizmus	95
4. előadás: Infláció	131
5. előadás: Külföldi befektetések	169
6. előadás: A politika és az eszmék	203

Bevezetés

Az ideális gazdaságpolitika – mind a jelennek, mind az utókornak – nagyon egyszerű. Az államnak óvnia és védelmeznie kellene a hatóköre alá tartozó emberek életét és tulajdonát a belföldi és külföldi agressziótól, rendezni a felmerülő vitákat, ezen felül pedig hagyni, hogy az emberek szabadon törekedjenek saját céljaikra az életben.

Intervencionista korunkban ez egy radikális gondolat.

Az államokat napjainkban gyakran kérik arra, hogy szabályozzák és irányítsák a termelést, hogy bizonyos javak és szolgáltatások árait növeljék,

másokét csökkentésük, rögzítsék a béreket, segítsenek elindulni egyes vállalkozásoknak és gátolják meg, hogy mások csődbe menjenek, ösztönözzék vagy korlátozzák az importokat és az exportokat, gondoskodjanak a betegekről és az idősekről, támogassák a kicsapongókat, és így tovább, és így tovább.

Az államnak ideális esetben egyfajta gondnoknak kellene lennie, ami nem az emberekről gondoskodik, hanem azokról a körülményekről, amik lehetővé teszik, hogy békésen saját céljaikra törekedhessenek az egyének, termelők, kereskedők, munkások, vállalkozók, megtakarítók és fogyasztók. Ha így tesz az állam – és nem tesz semmi többet – az emberek képesek lesznek sokkal jobban gondoskodni magukról, mint ahogyan az állam tehetné.

Lényegében ez Ludwig von Mises professzor üzenete ebben a kis kötetben.

Mises professzor (1881-1973) egyike volt a 20. század legkiemelkedőbb közgazdászainak. Olyan alapos elméleti könyvek szerzője volt, mint a *Human Action*, a *Socialism*, a *Theory and History* és egy tucat másik mű. Ezekben az előadásokban azonban, amelyek 1959-ben hangzottak el Argentínában, köznapi nyelven beszélt hallgatóságához, amit szakemberek, professzorok, tanárok és diákok alkottak. Egyszerű példákkal szemléltetette az elméletet és a közgazdaságtan alapelveinek fényében magyarázta el a történelem szimpla igazságait. Leírta, hogyan pusztította el a kapitalizmus az európai feudalizmus hierarchikus rendjét, valamint megvitatta a különböző államformák politikai következményeit. Elemezte a szocializmus és a jóléti állam kudarcát, és bemutatta, mit is tudnak elérni a fogyasztók és a dolgozók, amikor a kapitalizmus alatt szabadon határozhatják meg saját sorsukat.

Amikor az állam védelmezi az egyének jogait, hogy úgy cselekedjenek, ahogyan akarnak, ameddig azzal nem sértik mások egyenlő jogait, azt fogják tenni, ami természetesen jön – dolgozni, együttműködni és cserébe elegendni egymással. Az ösztönzők arra fogják készíteni őket, hogy megtakarítsanak, tőkét halmozzanak fel, innováljanak, kísérletezzenek, éljenek a lehetőségekkel és termeljenek. Ilyen körülmények között ki fog fejlődni a kapitalizmus. A 18. és a 19. század figyelemre méltó gazdasági fejlődése, és a II. világháború utáni Németország „gazdasági csodája” – ahogyan azt Mises professzor elmagyarázza – a kapitalizmusnak voltak köszönhetőek:

[A] gazdaságpolitikában nincsenek csodák. Sok újságban és beszédben hallhattak az úgynevezett német gazdasági csodáról – a német felépülésről a II. Világháborúban szenvedett vereség és pusztítás után. De ez nem csoda volt. Ez a szabadpiaci gazdaság elveinek, a kapitalizmus

módszerének alkalmazása volt, bár nem minden tekintetben alkalmazták őket teljesen. Minden ország megtapasztalhatja a gazdasági felépülés ugyanilyen „csodáját,” bár ki kell hangsúlyoznom, hogy a gazdasági felépülés nem csodákból ered; a felépülés a helyes gazdaságpolitika alkalmazásából ered, és annak az eredménye.

Láthatjuk tehát, hogy a legjobb gazdaságpolitika, ha nem engedik, hogy az állam olyan körülményeket teremtsen, amik meggátolják, hogy az egyének a saját céljaikra törekedjenek és békében éljenek a szomszédjaikkal. Az állam kötelessége csupán óvni az emberek személyét és tulajdonát, és hagyni, hogy az emberek élvezhessék az együttműködés és a csere szabadságát és lehetőségét.

Ezzel az állam megteremti azt a gazdasági környezetet, ami megengedi, hogy virágozzon a kapitalizmus:

A kapitalizmus kialakulása abban keresendő, hogy mindenkinek jogában áll jobban és/vagy olcsóbban szolgálni a fogyasztót. És ez a módszer, ez az elv viszonylag rövid idő alatt az egész világot átalakította. Lehetővé tette a világnépesség példátlan növekedését.

Amikor az állam kiterjeszti a hatalmát, hogy ennél többet tegyen, és visszaél azzal a hatalommal, ahogyan számtalanszor tette a történelem során – mint Hitler alatt Németországban, Sztálin alatt a Szovjetunióban és Perón alatt Argentínában – azzal akadályozza a kapitalista rendszert és az emberi szabadság pusztítója lesz.

Amikor Mises 1959-ben meglátogatta Argentínát, az 1946-ban megválasztott Juan Perón diktátor száműzetésben volt, miután 1955-ben elűzték az országból. Felesége, a népszerű Eva, 1952-ben meghalt. Bár Perón az országon kívül tartózkodott, még mindig sok támogatóra lelt és továbbra is olyan erő volt, amivel számolni kellett. 1973-ban

visszatért Argentínába, ismét elnöknek választották, és új feleségével, Isabelitával, aki alelnökként szolgált mellette, a tíz hónappal később bekövetkezett haláláig uralkodott. Azután özvegye, Isabelita vette át a helyét, amíg a korrupcióval megvádolt kormányát végül leváltották 1976-ban. Argentínának azóta megannyi elnöke volt és tett néhány lépést a gazdasági helyzete javítása felé. Az életet és a tulajdont nagyobb tiszteletben részesítik, néhány államosított vállalatot eladtak magánvásárlóknak és lelassították az inflációt.

Ez a mű remek bevezető Mises gondolataiba. Ezek a gondolatok persze teljesebben kifejtésre kerültek a *Human Action*ben és más tudományos művében. De azok, akik csak most ismerkednek Mises eszméivel, jobban teszik, ha néhány egyszerűbb könyvével kezdik, mint a *Bürokrácia* vagy *Az antikapitalista mentalitás*.

Ezek segítségével az olvasók könnyebben megérthetik a szabadpiac elveit és az osztrák iskola

közgazdasági elméleteit, amiket Mises közread a nagyobb műveiben.

Bettina Bien Greaves
1995. február

Sajnos a szabadpiac felé tartó, 1995-ben megjegyzett fejlődés nem folytatódott. A kormányok és az elnökök gyakori váltakozása megnövekedett inflációt és egyre több gazdasági beavatkozást hozott el Argentína számára.

Bettina Bien Greaves
2006. október

Előszó

1958 végén, amikor a férjem meghívást kapott Dr. Alberto Benegas-Lynch-től, hogy utazzon el Argentínába és tartson egy előadássorozatot, megkért, hogy utazzak vele. Ez a könyv írott formában tartalmazza mindazt, amit a férjem azokon az előadásokon több száz argentin diáknak mondott.

Sok évvel azután érkeztünk Argentínába, hogy Perónt az ország elhagyására kényszerítették. Kormánya pusztítást hagyott maga mögött és alapjaiban rengette meg Argentína gazdaságát. Utódai nem voltak sokkal jobbak nála. A nemzet készen állt az új eszmékre, a férjem pedig készen állt bemutatni őket.

Előadásait angolul tartotta, a Buenos Aires-i egyetem hatalmas előadótermében. Két szomszédos szobában szavait egyidejűleg spanyolra fordították azoknak a diákoknak, akik fejhallgatóval hallgatták az előadást. Ludwig von Mises nyíltan beszélt a kapitalizmusról, a szocializmusról, az intervencionizmusról, a fasizmusról, a gazdaságpolitikáról és a diktatúra veszélyeiről.

Ezek a fiatal emberek, akik a férjemet hallgatták, nem tudtak sok mindent a piac szabadságáról vagy az egyéni szabadságról. Ahogyan beszámoltam erről az eseményről *My Years with Ludwig von Mises* könyvemben: „Ha abban az időben valaki úgy merete volna támadni a kommunizmust és a fasizmust, ahogyan a férjem tette, azonnal berontott volna a rendőrség, hogy elvigyék és feloszlassák a gyűlést.”

A hallgatóság úgy reagált, mint amikor végre kinyitnak egy ablakot, és a friss levegő szabadon átjárja a szobát. Jegyzetek nélkül beszélt. Mint

mindig, a gondolatait csupán néhány szó vezette, amit egy papírdarabra firkantott le. Pontosan tudta, hogy mit szeretne mondani, és viszonylag egyszerű kifejezéseket használva sikerrel kommunikálta a gondolatait egy olyan közönségnek, aki nem ismerte a munkásságát - és pontosan megértették, amit mondott.

Az előadásokat felvették, a felvételeket pedig később átírta egy spanyolajkú titkár, akinek a gépelt kéziratát megtaláltam a férjem hátrahagyott iratai között. Ahogy elolvastam, élénken az emlékezetembe ötlött a figyelemre méltó lelkesedés, amit azok az argentinok tanúsítottak a férjem munkája iránt. És nekem, aki nem közgazdász, úgy tűnt, hogy ezek a laikus közönségnek adott dél-amerikai előadások sokkal közérthetőbbek, mint Ludwig von Mises megannyi elméletibb munkája. Úgy éreztem, hogy annyi értékes anyagot tartalmaztak, annyi fontos gondolatot napjaink és a

jövő számára, hogy nyilvánossá és elérhetővé kell őket tenni.

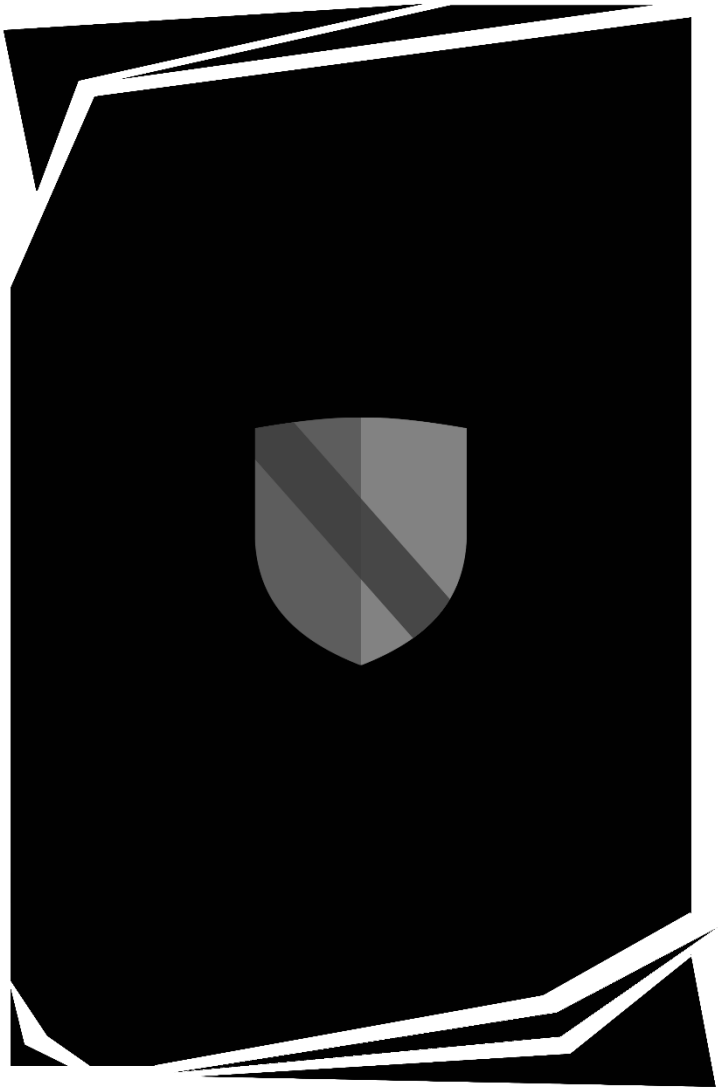
Mivel a férjem sosem vizsgálta felül előadásainak könyvkiadásra szánt átiratait, rám maradt a feladat. Nagyon ügyeltem arra, hogy minden szó jelentését érintetlenül hagyjam, hogy semmit ne változtassak meg a tartalomból, és meghagyjak minden kifejezést, amit a férjem gyakran használt, amelyek olyannyira ismerősek az olvasóinak. Egyedül annyival járultam hozzá, hogy összevon-
tam a mondatokat, és kivettem néhány szót, amit az ember a köznyelvben használ. Ha sikeresen alakítottam könyvvé ezeket az előadásokat, az csak annak köszönhető, hogy minden mondattal a férjem hangját hallottam, ahogyan beszél. Felelevenedett előttem, ahogyan tisztán demonstrálta a túlhatalmasodó állam veszélyét és gonoszságát; ahogyan világosan és érthetően leírta a diktatúra és az intervencionizmus közötti különbséget; ami-

lyen szellemességgel beszélt fontos történelmi személyekről; amilyen kevés megjegyzéssel sikeresen életre keltette az elmúlt korokat.

Szeretném arra használni ezt az alkalmat, hogy megköszönjem jó barátomnak, George Koethernek, hogy támogatást nyújtott ebben a feladatban. Szerkesztői tapasztalata és a férjem elméleteiben való jártassága nagyban hozzájárult ehhez a könyvhöz.

Remélem, hogy ezeket az előadásokat nem csak tudósok, hanem férjem számos csodálója is olvasni fogja, a nem-közgazdászok táborából. És őszintén remélem, hogy ez a könyv a fiatalabb közönség számára is elérhetővé válik, főleg a középiskolai és egyetemi diákoknak a világ minden táján.

Margit von Mises
New York,
1979. június

I. előadás

Kapitalizmus

Az emberek leíró kifejezései gyakran megtévesztőek. Például amikor az ipar modern kapitányairól és a nagyvállalati vezetőkről beszélnek, „csokoládékirálynak”, „gyapotkirálynak” vagy „gépkocsikirálynak” nevezik őket. Ez a szóhasználat hallgatólagosan magába foglalja, hogy gyakorlatilag semmi különbséget nem látnak a modern ipari vezetők és az elmúlt korok feudális királyai, hercegei és lordjai között. Valójában azonban hatalmas a különbség, hiszen egy csokoládékirály egyáltalán nem uralkodik, hanem *szolgál*. Nem hatalmat gyakorol egy meghódított terület felett a

piactól függetlenül, vásárlóitól függetlenül. A csokoládékirály – vagy az acélkirály, vagy a gépkocsikirály, vagy a modern ipar bármelyik másik királya – saját iparágától és az általa szolgált vásárlóktól függ. A „királynak” alattvalói, azaz a fogyasztók kegyeiben kell maradnia; azon nyomban elveszíti a „királyságát,” amint nem nyújt nekik jobb szolgáltatást – még hozzá alacsonyabb költségekkel, mint azok, akikkel versenyeznie kell.

Kétszáz éve, a kapitalizmus hajnala előtt az ember társadalmi státusza élete kezdetétől a végéig rögzített volt; örökségül kapta felmenőitől, és sosem változott. Ha szegénynek született, mindig szegény is maradt, ha gazdagnak – hercegnek vagy lordnak – élete végéig megtartotta hercegségét és a hozzá tartozó tulajdont.

Ami a termelést illeti, azoknak a napoknak a primitív iparágai szinte kizárólag a vagyonosokat szolgálták. A legtöbben (az európai népesség ki-

lencven vagy több százaléka) a földeken dolgoztak, és nem érintkeztek a városorientált iparokkal. Évszázadokon át uralkodott a feudális társadalom merev rendszere Európa legfejlettebb területein.

Viszont ahogyan egyre nőtt és növekedett a vidéki lakosság, népességtöbblet jelent meg a földeken. Az örökölt földek vagy birtokok nélküli többletpopuláció számára nem volt mit csinálni, és az iparágakban sem dolgozhattak; a városok királyai megtiltották nekik a hozzáférést. A „kitaszítottak” száma egyre növekedett, és még mindig senki sem tudta, hogy mi legyen velük. A szó szoros értelmében „proletárok” voltak: kitaszítottak, akiket a kormány csak a szegényházakban tudott elhelyezni. Európa néhány szegletén, főként Hollandiában és Angliában a számuk annyira megnövekedett, hogy a tizennyolcadik századra valódi veszélyt jelentettek a társadalmi rendszer fennmaradására.

Amikor ma arról beszélünk, hogy hasonló állapotok uralkodnak olyan helyeken, mint India vagy más fejlődő országok, nem szabad elfelejtenünk, hogy a tizennyolcadik századi Angliában a helyzet sokkal rosszabb volt. Akkoriban Anglia népessége hat vagy hét millió fő volt, de abból a hat vagy hét millió emberből több mint egy millió, de valószínűleg akár két millió is egyszerűen nincstelen kitzasztott volt, akit nem látott el a fennálló társadalmi rendszer. A tizennyolcadik századi Anglia egyik nagy problémája volt, hogy mihez is kezdjenek ezekkel a kitzasztottakkal.

Egy másik nagy probléma a nyersanyagok hiánya volt. A Briteknek teljes komolysággal fel kellett tenniük a kérdést: *mihez kezdünk a jövőben, amikor az erdeink többé már nem adják meg nekünk az iparainkhoz és házaink fűtéséhez szükséges fát?* Ez az uralkodó osztályok számára reménytelen helyzet volt. Az államférfiak nem tudták, hogy mitévők legyenek, az uralkodó dzsentrinek pedig

semmi ötlete sem volt arról, hogy miként orvosolják a helyzetet.

Ebből a súlyos társadalmi helyzetből emelkedett ki a modern kapitalizmus kezdete. A kitzasztottak soraiban voltak néhányan, akik másokkal együtt megpróbáltak kis műhelyeket nyitni, amik termelhetnek valamit. Ez innováció volt. Ezek az újítók nem kizárólag a felső osztálynak szánt, drága javakat termeltek; mindenki szükségait kielégítő, olcsóbb termékeket gyártottak. Ez volt a napjainkban működő kapitalizmus eredete. És ez volt *a kezdete a tömegtermelésnek*, a kapitalista ipar meghatározó elvének. Míg a gazdag embereket szolgáló régi feldolgozóiparok szinte kizárólag a felsőbb osztályok kívánalmáiért léteztek a városban, addig az új kapitalista iparok olyan dolgokat kezdtek előállítani, amiket az általános népesség is megvásárolhat. Megindult a tömegtermelés a tömegek igényeinek kielégítéséért.

Ez a kapitalizmus meghatározó elve annak mai formájában az összes olyan országban, ahol fellelhető a tömegtermelés magasan fejlett rendszere: a nagyvállalatok – az úgynevezett balosok legmegszállottabb támadásainak célpontjai – szinte kizárólag azért termelnek, hogy kielégítsék a tömegek igényeit. Az egyedül a jómódúaknak készült luxusjavakat gyártó vállalatok sosem képesek a nagyvállalatok méretére szert tenni. És napjainkban a gyárakban készült termékek fő fogyasztói pont azok, akik ezekben a nagy gyárakban dolgoznak. Ez a kapitalista termelési elvek és az előző korok feudális elvei közötti meghatározó különbség.

Amikor az emberek feltételezik vagy kijelentik, hogy különbség van a nagyvállalatok termékeinek termelői és vásárlói között, nagyot tévednek. Az amerikai áruházakban azt a szlogent hallod: „a vevőnek mindig igaza van.” Ez a fogyasztó pedig ugyanaz az ember, aki a gyárban megtermeli a dol-

gokat, amiket az áruházakban értékesítenek. Úgy-
szintén tévednek azok, akik úgy gondolják, hogy a
nagyvállalatok nagy hatalommal bírnak, hiszen a
nagyvállalatok teljes mértékben azoktól függe-
nek, akik megvásárolják a termékeiket: a legna-
gyobb vállalat is elveszíti hatalmát és befolyását,
amikor elveszíti a vásárlóit.

Ötven-hatvan évvel ezelőtt szinte minden ka-
pitalista országban azt mondták, hogy túl óriásiak
és túl nagy hatalommal bírnak a vasúttársaságok;
monopóliumuk volt; lehetetlen volt versenyezni
velük. Azt állították, hogy a kapitalizmus a szállí-
tás területén máris elérte azt az állomást, ahol el-
pusztította önmagát, mivel eltörölte a versenyt.
Amit az emberek figyelmen kívül hagytak, az an-
nak a ténye volt, hogy a vasúttársaságok hatalma
abból a képességükből eredt, hogy jobban szolgál-
ták az embereket, mint az összes többi szállítási
módszer. Természetesen nevetséges lett volna úgy
versenyezni az egyik ilyen nagy vasúttársasággal,

hogyan egy másik vasútvonalat építenek a régi vonalal párhuzamosan, mivel a régi vonal elegendő volt az igények kielégítésére. De egyhamar megjelentek más versenytársak. A verseny szabadsága nem azt jelenti, hogy egyszerűen azzal is sikerrel járhat, ha pontosan utánzod vagy lemásolod azt, amit valaki más már megcsinált. A sajtószabadság nem azt jelenti, hogy jogodban áll lemásolni azt, amit valaki más írt, hogy szert tegyél a sikerre, amit ez a másik ember érdemelt ki teljesítményével. A sajtószabadság azt jelenti, hogy jogod van írni valami mást. A verseny szabadsága a vasút esetében például azt jelenti, hogy szabadon feltalálhatsz valamit, szabadon tehetsz valamit, ami kihívás elé állítja a vasutakat, és felettébb bizonytalan kompetitív helyzetbe hozza őket.

Az Egyesült Államokban a vasutakkal szembeni versengés – a buszok, gépjárművek, teherau-

tók és repülőek formájában – szenvedéssel és majdnem teljes vereséggel járt a vasutak számára, legalábbis az utasszállítás tekintetében.

A kapitalizmus kialakulása abban keresendő, hogy mindenkinek jogában áll jobban és/vagy olcsóbban szolgálni a fogyasztót. És ez a módszer, ez az elv viszonylag rövid idő alatt az egész világot átalakította. Lehetővé tette a világnépesség példátlan növekedését.

A tizennyolcadik századi Angliában a föld csupán hatmillió embert tudott ellátni, nagyon alacsony életszínvonalon. Ma több mint ötvenmillió ember élvez sokkal magasabb életszínvonalat annál, mint amit akár a gazdagok élvezhettek a tizennyolcadik században. És napjaink életszínvonala Angliában valószínűleg még magasabb volna, ha a Britek nem pazarolták volna energiájuk jelentős részét azokra, amik számos tekintetben elkerülhető politikai és hadi „kalandok” voltak.

Ezek a tények a kapitalizmusról. Tehát ha egy angol – vagy ami azt illeti, bármely másik ország polgára – azt mondja ma a barátainak, hogy ellenzi a kapitalizmust, arra csodás választ lehet adni: „Tudod, hogy ennek a bolygónak a népessége most tízszer nagyobb, mint ami a kapitalizmus előtti korokban volt; tudod, hogy ma minden ember magasabb életszínvonalat élvez, mint amit az elődjaid tettek a kapitalizmus kora előtt. De honnan tudod, hogy te vagy az egy abból a tízből, aki a kapitalizmus nélkül is élne? Annak a pusztá ténye, hogy ma élsz, bizonyítéka annak, hogy a kapitalizmus sikerrel járt, függetlenül attól, hogy értékesnek gondolod-e a saját életedet.”

A kapitalizmust minden előnye ellenére rettentő haraggal támadják és kritizálják. Fontos megértenünk ennek az ellenszenvnek a forrását. Tény, hogy a kapitalizmus gyűlölete *nem* a tömegektől ered, *nem* maguktól a munkásoktól, hanem a birtokos arisztokráciától – a dzsentritől, Anglia

és az európai kontinens nemességétől. A kapitalizmust hibáztatják valami miatt, ami nem volt túl kellemes a számukra: a tizennyolcadik század kezdetén az iparok által kifizetett magasabb bérek arra kényszerítették a birtokos dzsentrit, hogy egyenlő béreket fizessenek a *mezőgazdasági* munkásaiknak. Az arisztokrácia azzal támadta az iparokat, hogy a munkások tömegeinek életszínvonalát kritizálta.

Természetesen a mi szemszögünkből a munkások életszínvonala extrém alacsony volt; a korai kapitalizmusban az állapotok abszolút megdöbbentők voltak, de nem azért, mert az újonnan kialakult kapitalista iparok megkárosították volna a munkásokat. A gyárakba felbérelt munkások már azelőtt is gyakorlatilag embertelen körülmények között éltek.

A híres, régi történet, amit százszor és százszor elismételtek, miszerint a gyárak nőket és gyermekeket foglalkoztattak, illetve hogy a gyári munka

előtt ezek a nők és gyermekek kielégítő körülmények között éltek, a történelem egyik legnagyobb hamissága. A gyárakban dolgozó anyáknak nem volt mit főzniük; nem elhagyták az otthonukat és a konyhájukat, hogy a gyárakba menjenek – azért mentek a gyárakba, mert nem volt konyhájuk, és ha volt is, nem volt ételük, amit megfőzhetnének benne. A gyerekek pedig nem kényelmes óvodákból jöttek. Éheztek és haldokoltak. Egyetlen statisztikával meg lehet cáfolni a korai kapitalizmus összes úgynevezett kimondhatatlan rettenetéről szóló beszédet: pontosan azokban az években, amikor kifejlődött a Brit kapitalizmus, pontosan az angliai Ipari Forradalomnak nevezett korban, az 1760 és 1830 közötti években, pontosan azokban az években a kétszeresére növekedett Anglia népessége, ami azt jelenti, hogy több százezer gyermek – aki meghalt volna az előző korokban – sikerrel túlélte és felnőtt, hogy férfivá és nővé érjen.

Kétségtelen, hogy az azt megelőző korok életkörülményei nagyon nyomorúságosak voltak. A kapitalista vállalkozás volt az, ami javított rajta. Pontosan ezek a korai gyárak voltak azok, amik közvetlenül vagy közvetve ellátták a munkások szükségleteit termékek kivitelével és étel, illetve nyersanyag behozatalával más országokból. A kapitalizmus korai történészei – az ember aligha használhat enyhébb kifejezést – újra meg újra meghamisították a történelmet.

Egy gyakran ismételt anekdotában – ami valószínűleg kitaláció – Benjamin Franklin szerepelt. A történet szerint Ben Franklin meglátogatta egy pamutszövődet Angliában, és a szövőde tulajdonosa büszkén azt mondta neki: „Nézze, ezek Magyarországra szánt pamutjavak.” Benjamin Franklin körbenézett, és a munkások rongyos öltözetét látva azt kérdezte: „Miért nem termel a saját munkásainak is?”

De azok az exportcikkek, amikről a szövöde tulajdonosa beszélt, valójában azt jelentették, hogy ő *igenis* termelt a saját munkásainak, mivel Angliának minden nyersanyagát importálni kellett. Sem Angliában, sem a kontinentális Európában nem volt pamut. Angliában ételhiány volt, és az ételt Lengyelországból, Oroszországból, Magyarországból kellett importálni. Ezek az exportcikkek voltak a fizetségek a Brit populáció túlélését lehetővé tevő, behozott ételekért. Sok példa mutatja ezeknek a koroknak a történelméből, hogy miként viszonyult a dzsentri és az arisztokrácia a munkásokhoz. Csupán két példát szeretnék felhozni. Az egyik a híres Brit „Speenhamland” rendszer. A Brit állam ebben a rendszerben minden munkásnak kifizette a különbözetet a kapott bére és a kormány által meghatározott minimálbér között. Ez megkímélte a birtokos arisztokráciát attól, hogy magasabb béreket kelljen kifizetniük. A dzsentri

tovább fizethette a hagyományosan alacsony mezőgazdasági béreket, az állam pedig kipótolta azt, így tartva vissza a munkásokat attól, hogy elhagyják a vidéki állásokat, városi gyári munkahelyek után kutatva.

Nyolc évvel később, miután a kapitalizmus elterjedt Angliából a kontinentális Európába, a birtokos arisztokrácia ismét az új termelési rendszer ellen fordult. Németországban a porosz junkerek – miután számos munkásukat elveszítették a jobban fizető kapitalista iparágak miatt – egy speciális kifejezést találtak a problémára: „vidékről a városokba menekülés” – *Landflucht*. És a német parlamentben megvitatták, hogy mit tegyenek ez ellen a gonosz ellen – ahogyan a birtokos arisztokrácia látta.

Bismarck herceg, a német birodalom híres kancellárja egy beszédében egyszer azt mondta: „Találkoztam egy férfival Berlinben, aki egyszer a birtokomon dolgozott, és megkérdeztem tőle, 'Miért

hagyta el a birtokot, miért mentél el vidékről; miért élsz most Berlinben?” És Bismarck beszámolója szerint ez a férfi azzal válaszolt: „A vidéken nincsen ilyen jó *Biergarten*, mint itt, Berlinben, ahol leülhetsz, sört ihatsz és zenét hallgathatsz.” A történetet természetesen Bismarck herceg, a munkaadó nézőpontjából látjuk. Nem ez volt az összes munkavállalójának nézőpontja. Azért mentek át az iparokba, mert az iparok magasabb béreket fizettek nekik, és példátlan mértékben megemelték az életszínvonalukat.

Ma a kapitalista országokban alapvetően viszonylag kicsi a különbség az úgynevezett felsőbb és alsóbb osztályok élete között; mindkettőnek van étele, ruházata és menedéke. De a tizennyolcadik században és előtte a középosztály és az alsóosztály tagjai között az volt a különbség, hogy a középosztály tagjának volt cipője, az alsóosztály tagjának pedig *nem*. Az Egyesült Államokban ma

a különbség egy gazdag ember és egy szegény ember között gyakran pusztán a Cadillac és a Chevrolet közötti különbséget jelenti. Egy Chevrolet használtan is megvehető, de lényegében ugyanazt a szolgálatot nyújtja a tulajdonosának: ő is elautózzhat az egyik pontról a másikra. Az Egyesült Államokban az emberek több mint ötven százaléka olyan lakásokban és házakban lakik, amit ők maguk tulajdonolnak.

A kapitalizmus elleni támadások – főleg azok, amik a magasabb bérekkel foglalkoznak – abból a hamis feltételezésből indulnak ki, hogy a béreket végső soron nem azok fizetik, akiket a gyárakban foglalkoztatnak. Nos, teljesen rendben van, ha a közgazdászok és a gazdaságelméletek diákjai megkülönböztetést tesznek a munkások és a fogyasztók között, hogy elkülönítsék őket. De az igazság az, hogy így vagy úgy, minden fogyasztónak meg kell keresnie a pénzt, amit elkölt, és a fogyasztók elsőprő többsége pontosan megegyezik azokkal az

emberekkel, akik foglalkoztatottként dolgoznak az általuk elfogyasztott dolgokat termelő vállalatokban. A béreket a kapitalizmusban nem egy olyan osztály határozza meg, amely különb attól, aki megkeresi a béreket; ők *ugyanazok* az emberek. Nem a hollywoodi filmcég az, ami fizeti a filmsztár bérét; azok az emberek fizetik, akik mozijegyet vesznek. És nem egy bokszmérkőzés vállalkozója az, aki kifizeti a hivatásos ökölvívók hatalmas követeléseit; azok az emberek fizetik ki, akik jegyet vásárolnak a mérkőzésre. A foglalkoztató és a foglalkoztatott között különbséget teszünk a gazdaságelméletben, de a való életben nincsen különbség; itt a foglalkoztató és a foglalkoztatott végső soron egy és ugyanaz.

Sok országban vannak olyanok, akik nagyon igazságtalan dolognak tartják, hogy valaki, akinek el kell látnia családját számos gyermekével, ugyanakkora fizetést kap, mint az, akinek csak önmagáról kell gondoskodnia. De a kérdés nem az, hogy

nagyobb felelősséget kellene-e vállalnia a munkaadónak a munkás családjának a méretéért.

A kérdés, amit fel kell tennünk, a következő: Te, mint egyén, hajlandó vagy-e *többet* fizetni valamiért, tegyük fel egy kiló kenyérért, ha közlik veled, hogy hat gyermeke van az embernek, aki megsütötte azt? Az őszinte ember minden bizonnyal nemmel fog válaszolni, és azt mondja: „Elviekben hajlandó lennék, de valójában, ha olcsóbb, akkor inkább megvenném azt a kenyeret, amit a gyermektelen ember készített.” Az igazság az, hogy ha a fogyasztók nem fizetnek annyit a munkaadónak, hogy ki tudja fizetni a munkásait, akkor képtelen tovább fenntartani a vállalkozását.

A kapitalista rendszert nem a rendszer barátja nevezte el „kapitalizmusnak,” hanem egy olyasvalaki, aki az összes történelmi rendszer legrosszabbjának tekintette, a legnagyobb gonoszságnak, ami valaha az emberiséget sújtotta. Karl Marx volt ez

az ember. Ettől függetlenül nincs okunk elutasítani Marx kifejezését, mivel világosan leírja a kapitalizmus által előidézett nagy társadalmi fejlődést. Ez a fejlődés a tőkefelhalmozás eredménye; a fejlődés azon a tényen alapul, hogy az emberek rendszerint nem fogyasztanak el mindent, amit megtermelnek; megtakarítják – és befektetik – annak egy részét. Ennek kapcsán sok félreértés kering, ennek az előadássorozatnak a keretein belül pedig lehetőségem nyílik beszélni a legalemibb tévedésekről, amikben az emberek a tőkefelhalmozással, a tőke használatával, és a használatból fakadó egyetemes előnyökkel kapcsolatosan hisznek. Főként a külföldi befektetésekről és napjaink politikájának legkritikusabb problémájáról, az inflációról szóló előadásaimban fogok foglalkozni a kapitalizmussal. Természetesen Önök mindannyian tudják, hogy az infláció nem csak ebben az országban létezik. Ez egy világszintű probléma napjainkban.

A kapitalizmus egy gyakran elfeledett ténye a következő: a megtakarítások mindenki számára előnnyel járnak, aki hajlandó termelni vagy bért keresni. Amikor valaki szert tesz egy bizonyos összegű pénzre – mondjuk ezer dollárra – és ahelyett, hogy elkölné, egy takarékpénztárra vagy egy biztosítótársaságra bízta, akkor a pénz egy vállalkozó, egy üzletember kezébe kerül, és lehetővé teszi, hogy ő olyan projektbe kezdjen, ami tegnap még lehetetlen volt, mert nem volt elérhető a szükséges tőke.

Mit fog most tenni az üzletember újonnan lelt tőkéjével? Az első, amit tennie kell – az első dolog, amire használni fogja az új tőkét – hogy munkásokat bérel és nyersanyagot vásárol – ezzel *további* emelkedést okoz a munkások és a nyersanyagok iránti keresletben, illetve előidézi a magasabb bérek és növekvő nyersanyagárak tendenciáját. A munkanélküli, a nyersanyagok termelője, a gazda

és a bérkereső mind jóval azelőtt osztoznak a megtakarítások okozta előnyökön, mielőtt a megtakarító vagy a vállalkozó szert tenne bármennyi profitra.

Az, hogy a vállalkozó mikor keres valamit a projekten, azon múlik, hogy mi lesz a piac jövőbeli állapota, és hogy ő mennyire sikeresen jelzi előre a piac jövőbeli állapotát. De mind a munkások, mind a nyersanyagok gyártói azonnal szert tesznek a haszonra. Harminc vagy negyven évvel ezelőtt sok mindent mondtak Henry Ford „bérpolitikájáról” – ahogyan akkor nevezték. Ford úr egyik nagy vívmánya az volt, hogy magasabb béreket fizetett, mint más iparosok vagy gyárak. Bérpolitikáját „találmányként” jellemezték, de nem volt elég azt mondani, hogy ez az új „feltalált” politika Ford úr bőkezűségének az eredménye volt. Egy új üzleti ágnek *más* foglalkozásokból, az ország más részeiről, akár más országokból kell magához csábítania a dolgozókat. És ennek az egyetlen

módja, ha magasabb béreket ajánl a munkájukért. Ez történt a kapitalizmus hajnalán, és ez történik napjainkban.

Amikor Nagy-Britannia gyárosai először kezdtek pamuttermékeket termelni, többet fizettek a munkásaiknak, mint amennyit előtte kerestek. Természetesen ezeknek a munkásoknak a jelentős hányada semmit sem keresett előtte, és készek voltak elfogadni bármilyen ajánlatot. De rövid idő elteltével – amikor több és több tőke halmozódott fel, és több és több vállalkozás fejlődött ki – megemelkedtek a bérek, az eredmény pedig a Brit népesség példátlan megnövekedése volt, amiről korábban beszéltem.

Az, ahogyan néhányan ábrázolják a kapitalizmust – mint amit arra terveztek, hogy gazdagabbá tegye a gazdagokat, és szegényebbé tegye a szegényeket – az elejétől a végéig hibás. Marx tézise a szocializmus eljövételéről arra a feltételezésre alapult, miszerint a kapitalizmusban a tömegek egyre

nagyobb nyomorban élnek, végül pedig egy ország teljes vagyona néhány vagy egyetlen ember kezében fog összpontosulni. Aztán az elszegényedett munkások tömegei végül fellázadnak és kisajátítják a gazdag birtokosok vagyonát. Karl Marx tana szerint a kapitalista rendszerben semmi alkalom, semmi lehetőség nem adott a munkások körülményeinek javítására.

1864-ben, a Nemzetközi Munkásszövetségnek adott beszédében Marx azt mondta, hogy „abszolút hibás” hinni, hogy a szakszervezetek javíthatnak a munkásnépesség életkörülményein. *Konzervatívnak* nevezte a magasabb béreket és rövidebb munkaórákat követelő szakszervezeti politikát – a konzervativizmus természetesen a legsúlyosabb sértés volt Karl Marx szemében. Azt javasolta, hogy a szakszervezetek honosítsanak meg egy új, *forradalmi* célt: hogy „teljességgel töröljék el a bérrendszert,” hogy „szocializmussal” – a termelési

tényezők állami tulajdonlásával – helyettesítsék a magántulajdon rendszerét.

Ha megvizsgáljuk a világ történelmét, és kiváltképp Anglia történelmét 1865 óta, látni fogjuk, hogy Marx minden szempontból tévedett. Egyetlen nyugati, kapitalista ország sem volt, ahol ne javultak volna példátlan mértékben a tömegek életkörülményei. Az elmúlt nyolcvan vagy kilencven év összes fejlődése Karl Marx jóslatai *ellenére* történt. Hiszen a marxi szocialisták úgy hitték, hogy sosem lehet javítani a munkások életkörülményein. Egy hamis elméletben, a híres „bérek vas-törvényében” hittek – a törvényben, ami kimondta, hogy egy munkás bére a kapitalizmusban sosem haladhatja meg az összeget, amire szüksége van ahhoz, hogy fenntartsa az életét a vállalkozás szolgálatához.

A marxisták a következőképp fogalmazták meg az elméletüket: ha a munkások bére a létminimum szintje fölé emelkedik, több gyermeket fognak

szülni; és ezek a gyerekek – amikor belépnek a munkaerőbe – addig a pontig fogják növelni a munkások létszámát, amíg zuhanni nem kezdenek a bérek, és ismét a létminimum szintjére kerülnek a munkások – arra a minimum szintre, ami épp-hogy csak lehetővé teszi, hogy ne haljon ki a munkásnépesség. De ez a Marx és megannyi másik szocialista által vallott elképzelés pontosan úgy tekint a munkásemberre, mint ahogyan a biológus tekint – joggal – az állatok életére. Mint például az egérre.

Ha növeled az állati organizmusok vagy a mikrobaák számára elérhető étel mennyiségét, akkor többen fognak túlélni közülük. Ha pedig korlátozod az ételmennyiségüket, akkor korlátozod a számukat. De az ember más. Annak ellenére, hogy ezt a marxisták nem ismerik el, még a munkásoknak is vannak emberi kívánságaik az ételen és a fajuk szaporításán túl. A reálbérek növekedése nem pusztán a népesség növekedését eredményezi, hanem – mindenekelőtt – *az átlagos életszínvonal*

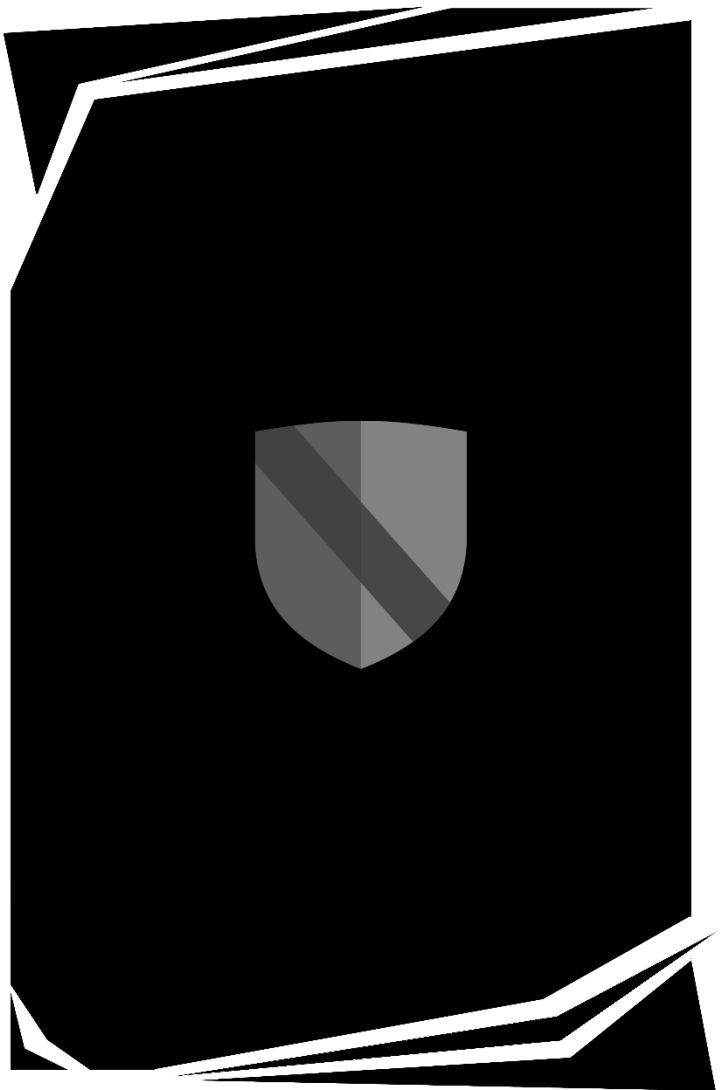
emelkedését is. Ezért élvezünk ma magasabb élet-színvonalat Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, mint mondjuk Afrika fejlődő nemzetei.

Azonban látnunk kell, hogy a magasabb élet-színvonal a tőke kínálatán múlik. Ez ad magyarázatot a különbségre az Egyesült Államok és India állapota között; Indiában bevezették a fertőző betegségek modern ellenszereit – legalábbis valamilyen szinten – és ennek hatására példátlan mértékben megnőtt a népesség, de – mivel ezt a népességnövekedést nem kísérte a befektetett tőke párhuzamos növekedése – az eredmény a szegénység növekedése volt. *Egy ország gazdagsága az egy főre eső befektetett tőke emelkedésének arányában nő.*

Remélem, hogy a többi előadásomban lehetőségem nyílik részletesebben foglalkozni ezekkel a kérdésekkel, és tisztázhatom őket, mivel néhány kifejezés – mint „az egy főre eső befektetett tőke” – részletes magyarázatot igényel.

De emlékezniük kell arra, hogy a gazdaságpolitikában nincsenek csodák. Sok újságban és beszédben hallhattak az úgynevezett német gazdasági csodáról – a német felépülésről a Második Világháborúban szenvedett vereség és pusztítás után. De ez nem csoda volt. Ez a *szabadpiaci gazdaság elveinek*, a kapitalizmus módszerének alkalmazása volt, bár nem minden tekintetben alkalmazták őket teljesen. Minden ország megtapasztalhatja a gazdasági felépülés ugyanilyen „csodáját,” bár ki kell hangsúlyoznom, hogy a gazdasági felépülés *nem* csodákból ered; a felépülés a helyes gazdaságpolitika alkalmazásából ered, és annak az eredménye.

2. előadás

Szocializmus

A *Centro de Difusión de la Economía Libre* vendégeként vagyok itt, Buenos Aires-ben. Mi is az *economía libre*? Mit jelent az, hogy a gazdasági szabadság rendszere? A válasz egyszerű: a piacgazdaságot – ezt a rendszert, amelyben a piacon keresztül, a társadalmi munkamegosztás keretein belül működnek együtt az emberek. Ez a piac nem egy hely; ez egy *folyamat*, ez a módja annak, ahogyan az egyének – eladással és vásárlással, termeléssel és fogyasztással – hozzájárulnak a társadalom teljes működéséhez.

Amikor a gazdasági szerveződés e rendszerével – a piacgazdasággal – foglalkozunk, a „gazdasági szabadság” kifejezést használjuk. Nagyon gyakran megesik, hogy az emberek félreértik ennek a jelentését, és úgy hiszik, hogy a gazdasági szabadság olyasmi, ami teljesen elkülönül az összes többi szabadságtól, és hogy ezt az összes többi szabadságot – amit sokkal fontosabbnak tartanak – a gazdasági szabadság hiányában is meg lehet őrizni. A gazdasági szabadság jelentése ez: az egyén lehetőségében áll *megválasztani*, hogy milyen módon szeretné integrálni magát a társadalom teljességébe. Az egyénnek lehetőségében áll megválasztani a karrierjét, szabadon teheti, amit tenni *szeretne*.

Ez természetesen egyáltalán nem úgy értendő, ahogyan manapság sokan értelmezik a szabadság kifejezést – sokkal inkább úgy, hogy a gazdasági szabadságon felszabadítja az embert a természetes körülmények alól. A természetben semmi nincsen, amit szabadságnak lehetne nevezni, csak a

természeti törvények szabályszerűsége van, aminek az embernek engedelmeskednie kell, ha el szeretne érni valamit.

Amikor emberekre alkalmazzuk a szabadság kifejezést, egyedül a *társadalmon belüli* szabadságra gondolunk. Azonban napjainkban sokan egymástól független dolgoknak gondolják a társadalmi szabadságot. Azok, akik ma „liberálisnak” nevezik magukat, olyan politikát követelnek, ami pontosan az ellentéte mindannak, amit a tizenkilencedik század liberálisai támogattak a szabadelvű programjaikban. Napjaink úgynevezett liberálisai azt a népszerű elvet vallják, hogy a szólásszabadságot, a lelkiismeret és a sajtó szabadságát, a vallás-szabadságot, a tárgyalás nélküli bebörtönzéstől való szabadságot – ezeket a szabadságjogokat meg lehet őrizni annak hiányában is, amit gazdasági szabadságnak neveznek. Nem értik, hogy abban a rendszerben, ahol nincsen piac; ahol az állam irányít mindent, az összes többi szabadság illuzórikus

– még akkor is, ha törvénybe iktatták és alkotmányba foglalták őket.

Vegyünk egyetlen szabadságot, a sajtó szabadságát. Ha az állam birtokolja az összes nyomdát, ő fogja elhatározni, hogy mit nyomtassanak és mit ne. És ha az állam birtokolja az összes nyomdát, ha az állam dönti el, hogy mit vagy mit ne nyomtassanak, akkor annak a lehetősége, hogy nyomtatásba kerüljön bármiféle gondolat, ami ellentétes a kormány elképzeléseivel, gyakorlatilag nullává változik. Eltűnik a sajtó szabadsága. És ugyanez igaz az összes többi szabadságra is.

A piacgazdaságban az egyénnek szabadságában áll eldönteni, milyen karriert szeretne űzni; milyen módon szeretné integrálni magát a társadalomba. De a szocialista rendszerben ez nem így van: állami rendelet dönti el az ember karrierjét. Az állam megparancsolhatja azoknak, akiket nem szívelel, akiket nem szeretne bizonyos területeken

lakni látni, hogy más területekre és helyekre költözzenek. És az állam mindig igazolhatja és megmagyarázhatja ezt a döntését azzal, hogy az állami terv megköveteli ennek a kimagasló polgárnak a jelenlétét ötezer kilométerre attól a helytől, ahol ellentmondhat a hatalmon levőknek.

Igaz, hogy a szabadság, amivel az ember bír egy piacgazdaságban, metafizikai szempontból nem tökéletes szabadság. De nincs olyan, hogy tökéletes szabadság. A szabadság kizárólag a társadalom keretrendszerén belül jelent valamit. A „természeti törvény” tizennyolcadik századi írói – elsősorban Jean–Jacques Rousseau – úgy hitték, hogy egyszer, a távoli múltban az ember valami olyasmivel bírt, amit „természetes” szabadságnak neveznek. De ebben a régmúltban az emberek nem voltak szabadok, hanem a náluk erősebbek könyörületétől függtek. Rousseau híres szavai: „Az ember szabadnak születik, és mindenütt bilincsekben él,” talán jól hangzanak, de az ember valójában

nem születik szabadnak. Az ember egy nagyon gyenge szopósbabaként születik. A védelem nélkül, amit a szülei adnak, és a védelem nélkül, amit a társadalom ad a szüleinek, nem volna képes megőrizni az életét.

A szabadság a társadalomban azt jelenti, hogy az ember épp annyira függ másoktól, amennyire más emberek függenek tőle. A társadalom a piacgazdaságban, az „economía libre” feltételei között egy olyan állapotot jelent, amelyben mindenki polgártársait szolgálja, polgártársai pedig viszont szolgálják őt. Az emberek úgy hiszik, hogy a piacgazdaságban vannak olyan főnökök, akik nem függenek mások jóakaratótól és támogatásától. Úgy hiszik, hogy az iparok kapitányai, az üzletemberek, a vállalkozók a valódi főnökök a gazdasági rendszerben. De ez egy illúzió. A fogyasztók a valódi főnökök a gazdasági rendszerben. És ha a fogyasztók többé nem vásárolják egy iparág termé-

keit, akkor ezek az üzletemberek vagy arra kényserülnek, hogy lemondjanak a gazdasági rendszerben betöltött kiemelkedő szerepükről, vagy arra, hogy a fogyasztók kívánságaihoz és parancsaihoz igazodjanak.

A kommunizmus egyik legismertebb terjesztője Lady Passfield volt, leánykori nevén Beatrice Potter, aki férjén, Sidney Webben keresztül is ismerettségre tett szert. Ez a hölgy egy gazdag üzletember lánya volt, és fiatal felnőtt korában apja titkárnőjeként dolgozott. Emlékirataiban azt írja: „Apám vállalkozásában mindenkinek engedelmeskednie kellett az apám, a főnök által adott parancsoknak. Egyedül neki kellett parancsolnia, de neki senki nem adott parancsokat.” Ez egy nagyon szűklátókörű nézet. A fogyasztók, a vásárlók *igenis* adtak parancsokat az apjának. Sajnos ezeket a parancsokat nem láthatta; nem látta, mi folyik a pi-

acgazdaságban, mivel csak azok a parancsok érdekelték, amiket az apja irodáján vagy gyárán belül adtak.

Minden gazdasági kérdés vizsgálatakor észben kell tartanunk a nagy francia közgazdász, Frédéric Bastiat szavait, aki egyik briliáns esszéjének azt a nevet adta: „*Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*” („Az, ami látható, és az, ami nem látható”). Egy gazdasági rendszer működésének megértéséhez nem pusztán azokkal a dolgokkal kell foglalkoznunk, amik láthatók, hanem azoknak a dolgoknak is figyelmet kell szentelnünk, amiket közvetlenül nem lehet érzékelni. Például a helységben mindenki hallani fogja a parancsot, amit a főnök ad egy irodasegédnek. Amik nem hallhatók, azok a parancsok, amiket a fogyasztói adnak a főnöknek.

Az igazság az, hogy a kapitalista rendszerben a fogyasztók a végső főnökök. Nem az állam, hanem a nép a szuverén. És a bizonyítéka annak, hogy ő a szuverén, abból a tényből fakad, hogy *jogában áll*

ostobának lenni. Ez a szuverén kiváltsága. Jogában áll hibákat véteni, senki sem állíthatja meg benne, de természetesen neki kell fizetnie is a hibáiért. Ha azt mondjuk, hogy a fogyasztó a legfelsőbb, vagy hogy a fogyasztó szuverén, nem azt mondjuk, hogy a fogyasztó hibátlan, hogy amindig tudja, mi a legjobb a számára. A fogyasztók nagyon gyakran olyan dolgokat vesznek vagy fogyasztanak, amiket nem kellene megvenniük vagy fogyasztaniuk.

De teljesen hibás az elképzelés, hogy a fogyasztásuk irányításával egy kapitalista berendezkedésű állam megakadályozhatja az embereket abban, hogy kárt tegyenek önmagukban. Az állam, mint paternalis tekintély, mint mindenki védelmezője, azoknak az elképzelése, akik a szocializmust támogatják. Az állam az Egyesült Államokban néhány évvel ezelőtt megpróbálta azt, amit „nemes kísérletnek” neveztek. Ez a nemes kísérlet egy törvény volt, ami illegálissá tette a részegítő italok árusítását vagy vásárlását. Kétségtelenül

igaz, hogy sokan túl sok pálinkát és whiskyt isznak, és hogy sokan károsítják magukat ezzel. Az Egyesült Államok néhány hatósága még a dohányzást is ellenzi. Kétségtelenül sokan vannak, akik túl sokat dohányoznak, annak ellenére, hogy sokkal jobb lenne számukra, ha nem tennék. Ez felvet egy kérdést, ami meghaladja a gazdaságtan témáját: megmutatja, hogy mit is jelent a szabadság.

Tegyük fel, hogy jó dolog megakadályozni, hogy az emberek kárt tegyenek magukban túl sok ivással vagy dohányzással. De amint ezt elismerjük, mások azt fogják mondani: A test lenne minden? Talán nem az ember elméje az igazi emberi vonás, az igazi emberi adottság? Ha az államra ruházod az emberi test fogyasztása fölötti döntés jogát, hogy eldönthesse, dohányozzon-e az ember, vagy ne, igyon-e, vagy ne, akkor semmi jó választ nem adhatsz azoknak, akik azt mondják: „A testnél fontosabb az elme és a lélek, és az ember sokkal

inkább károsítja magát rossz könyvek olvasásával, rossz zene hallgatásával, és rossz filmek nézésével. Tehát az állam kötelessége megakadályozni, hogy az emberek elkövessék ezeket a hibákat.”

És ahogyan azt önök jól tudják, az államok és a hatóságok évszázadokon át úgy hitték, hogy *ténylegesen* ez a kötelességük. Továbbá ez nem pusztán a régmúlt korokban történt; nem olyan rég volt Németországnak egy kormánya, ami állami kötelességnek gondolta, hogy megkülönböztesse a rossz festményeket és a jó festményeket – ami természetesen azt jelentette: rossz és jó egy olyan ember szempontjából, aki fiatalkorában megbukott a Bécsi művészeti akadémia felvételi vizsgáján; jó és rossz egy bélyegkép-festő, Adolf Hitler szempontjából. És illegálissá tették, hogy az emberek hangot adjanak az övétől, a legfelső Führerértől eltérő véleményeknek a művészet és a festmények kapcsán.

Amint elkezdted elfogadni, hogy az állam kötelessége szabályozni az alkoholfogyasztást, mit válaszolhatsz azoknak, akik azt mondják, hogy sokkal fontosabb a könyvek és eszmék szabályozása?

A szabadság valójában *a hibázás szabadságát* jelenti. Ezt látnunk kell. Talán metsző kritikával illetjük, ahogyan polgártársaink elköltik a pénzüket és élik az életüket. Talán úgy hisszük, hogy amit tesznek, az abszolút ostobaság és rossz, de egy szabad társadalomban az emberek számtalan módon hangot adhatnak a véleményüknek azzal kapcsolatban, hogy miként kellene polgártársaiknak megváltoztatniuk az életmódjukat. Írhatnak könyveket, írhatnak újságcikkeket, tarthatnak beszédeket, még az utcasarkokon is prédikálhatnak, ha akarnak – ahogyan teszik is sok országban. De *nem* szabályozhatnak másokat azzal a céllal, hogy megelőzzenek bizonyos cselekedeteket csak azért, mert ők nem akarják, hogy más embereknek szabadságában álljon megcselekedni őket.

Ez a különbség a szabadság és a szolgaság között. A szolgának azt kell tennie, amire felettesei utasítják, de a szabad polgár – és ezt jelenti a szabadság – abban a helyzetben van, hogy megválaszthatja a saját életmódját. Kétségtelenül kihasználható ez a kapitalista rendszer, és ki is használják néhányan. Kétségtelenül lehetséges olyan dolgokat tenni, amiket nem lenne szabad. De ha ezeket a dolgokat a többség helyesli is, egy rosszálló embernek mindig módjában áll megpróbálkozni polgártársai gondolkodásának megváltoztatásával. Megpróbálhatja meggyőzni őket, rábeszélni őket, de nem próbálhatja meg hatalom, az állami rendszer használataival kényszeríteni őket.

A piacgazdaságban mindenki polgártársait szolgálja azzal, hogy saját magát szolgálja. Erre gondoltak a tizennyolcadik század liberális írói, amikor a népesség minden csoportjának és egyénének jól felfogott érdekének harmóniájáról beszéltek. És ez a tan, az érdekek harmóniájának tana

volt az, amit elleneztek a szocialisták. Ők különböző csoportok közötti „kiengesztelhetetlen érdekellentétekről” beszéltek.

Hogy ez mit jelent? Amikor Karl Marx – a *Kommunista Kiáltvány* első fejezetében, abban a piciny röpiratban, ami felavatta szocialista mozgalomát – azt állította, hogy kiengesztelhetetlen konfliktusban állnak az osztályok, tézisét nem tudta más példakkal igazolni, mint olyanokkal, amiket a prekapitalista társadalom körülményeiből merített. A prekapitalista korokban a társadalom örökletes státuszcsoporthoz oszlott, amiket Indiában „kasztnak” neveznek. A státusztársadalomban az ember például nem franciának születik – a francia arisztokrácia vagy a francia burzsoázia vagy a francia parasztság tagjaként születik. A középkor legnagyobb részében az ember egyszerűen jobbágy volt. És a jobbágyság Franciaországban nem tűnt teljes egészében el az Amerikai forradalom utánig. Európa más részein még annál is később ért véget.

De a jobbagység legrosszabb formája – ami még a rabszolgaság eltörlése után is tovább létezett – a távoli brit gyarmatokon volt. Az egyén megörökölte státuszát szüleitől, és élete végéig megtartotta az. Gyermekei megörökölték tőle. Minden csoportnak voltak kiváltságai és hátrányai. A legmagasabb csoportnak csak kiváltságai voltak, a legalacsonyabbnak csak hátrányai. És az ember semmiféleképpen nem tudott megszabadulni a státusza által kirótt jogi hátrányaitól, csak úgy, ha politikai küzdelmet folytat a többi osztály ellen. Ilyen körülmények között mondhatja az ember, hogy „kiengesztelhetetlen érdekellentét uralkodott a rabszolgatartó és a rabszolga között,” mivel amit a rabszolgák akartak, az a rabszolgaságnak, rabszolga minőségüknek az eltörlése volt. Ez viszont veszteséget jelentett a tulajdonosoknak. Így kétségtelen, hogy fenn kellett állnia ennek a kiengesztelhetetlen érdekkonfliktusnak a különböző osztályok tagjai között.

Nem szabad elfelejteni, hogy azokban a korokban, amelyekben a státusztársadalmak uralkodtak Európában és a gyarmatokon, amiket az európaiak később Amerikában alapítottak, az emberek nem tekintettek magukra úgy, hogy bármi különleges módon kapcsolatban állnak saját nemzetük többi osztályával; sokkal több közösséget éreztek saját osztályuk tagjaival más országokból. Egy francia arisztokrata nem tekintett polgártársának egy alsóosztályból származó franciát; az ilyen emberek „söpredékek” voltak, akiket nem szeretett. Egyedül a más országok – például Itália, Anglia és Németország – arisztokratáit tekintette önmagával egyelőnek.

Ennek az állapotnak a legszembeűnőbb hatása az volt, hogy az arisztokraták ugyanazt a nyelvet használták szerte Európában. És ez a nyelv a francia volt, amit Franciaországon kívül nem értettek a népesség más csoportjai. A középosztályoknak – a burzsoáziának – megvolt a maga nyelvük, míg az

alsóosztályok – a parasztság – helyi nyelvjárásokat használtak, amiket gyakran nem értettek meg a népesség más csoportjai. Ugyanez igaz volt az emberek öltözködésére. Amikor 1750-ben az egyik országból a másikba utaztál, úgy találtad, hogy a felsőosztály, az arisztokraták gyakran ugyanúgy öltöztek szerte Európában, és úgy találtad, hogy az alsóosztályok másképp öltöztek. Amikor találkoztál valakivel az utcán, azonnal láthattad – az öltözködéséből – hogy melyik osztályba, melyik státuszba tartozott.

Nehéz elképzelni, hogy mennyire mások voltak ezek az állapotok napjaink helyzetéhez képest. Amikor az Egyesült Államokból Argentínába jövek, és látok valakit az utcán, nem tudhatom, hogy mi a státusza. Csupán feltételezem, hogy Argentína egy polgára, és hogy nem valami jogilag korlátolt csoport tagja. Ez az egyik dolog, amit a kapitalizmus előidézett.

Vannak vagyoni különbségek – amiket a marxisták hibásan egyenlőnek tekintenek a státusz-társadalom tagjai közötti régi különbségekkel.

A kapitalista társadalmon belüli különbségek nem ugyanazok, mint egy szocialista társadalomban. A középkorban – és számos országban még annál jóval később is – egy család évszázadokon át lehetett arisztokrata és rendelkezhetett nagy vagyonokkal, lehetett hercegek családja, akármilyenek is legyenek az adottságai, képességei, jelleme vagy erkölcse. De a modern kapitalista körülmények között az uralkodik, amit technikailag a szociológusok „társadalmi mobilitásnak” neveznek. Ennek a társadalmi mobilitásnak a vezérlőelve, az itáliai szociológus és közgazdász, Vilfredo Pareto szerint, „la circulation des élites” (az elitek körforgása). Ez azt jelenti, hogy mindig lesznek emberek, akik a társadalmi ranglétra tetején helyezkednek el, akik gazdagok, akik politikailag fontosak, de

ezek az emberek – ez az elit – folyamatosan változnak.

Ez tökéletesen igaz egy kapitalista társadalomra. Egy prekapitalista státusztársadalomra *nem* volt igaz. A családok, akiket Európa nagy arisztokrata családjainak tartottak, napjainkban még mindig ugyanazok a családok, vagy mondjuk azt, hogy ők azoknak a családoknak a leszármazottjai, akik a legelőkelőbbek voltak Európában 800 vagy 1000 vagy annál is több évvel ezelőtt. A Bourbon-ház Capetingjei – akik hosszú időn át uralkodtak itt, Argentínában is – már a 10. század óta uralkodó dinasztiát alkottak. Ezek a királyok azt a területet uralták, amit ma Île-de-France néven ismernek, nemzedékről nemzedékre adva hatalmukat. De egy kapitalista társadalomban folyamatos mobilitás uralkodik – a szegény emberek meggazdagodnak, és ezeknek a gazdag embereknek az utódjai elveszítik a vagyonukat és elszegényednek.

Ma Buenos Aires egyik fő utcájának könyvesboltjában láttam egy üzletember életrajzát, aki annyira kimagasló, annyira fontos, és annyira karakterisztikus volt a tizenkilencedik század üzleti életében, hogy még ebben az országban, távol Európától is megtalálható az életrajza a könyvesboltokban. Történetesen ismerem ennek az embernek az unokáját. Ugyanaz a neve, mint a nagyapjának, és joga van viselni a nemesi címet, amit nagyapja – aki kovácsként kezdte – kapott nyolcvan évvel ezelőtt. Ma ez az unoka egy szegény fényképész New Yorkban.

Mások, akik szegények voltak abban az időben, amikor ennek a fényképésznek a nagyapja Európa egyik legnagyobb iparosává vált, most az iparok kapitányai. Mindenki szabadon megváltoztathatja a státuszát. Ez a különbség a státuszrendszer és a gazdasági szabadság kapitalista rendszere között, ahol mindenki csak önmagát hibáztathatja, ha nem éri el azt a pozíciót, amit el szeretne érni.

A huszadik század leghíresebb iparosa egészen máig Henry Ford. Ő párszáz dollárral kezdte, amit barátaitól kért kölcsön, és nagyon rövid idő alatt kifejlesztette a világ egyik legfontosabb nagyvállalatát. Az ember száz és száz hasonló esetet ismerhet meg minden nap.

A *New York Times* minden nap hosszú közleményeket ír az emberekről, akik meghaltak. Ha elolvassák ezeket az életrajzokat, találkozhatnak egy kimagasló üzletember nevével, aki újságárusként kezdte New York utcasarkain. Vagy irodasegédként kezdte, és halálakor ugyanannak a banknak volt az igazgatója, ahol a létra legalacsonyabb fokáról indult. Természetesen nem mindenki képes elérni ezeket a pozíciókat. Nem is szeretné mindenki elérni őket. Vannak, akiket jobban érdekelnek más problémák, és előttük napjainkban olyan lehetőségek állnak nyitva, amik a feudális társadalom napjaiban, a státusztársadalom korában nem voltak számukra elérhetőek.

A szocialista rendszer viszont *megtiltja* a karrier választásának alapvető szabadságát. A szocialista körülmények között kizárólag egyetlen gazdasági autoritás van, és neki áll jogában dönteni minden termelési kérdésről.

Napjaink egyik karakterisztikus jellemzője az, hogy az emberek sok névvel illetik ugyanazt a dolgot. A szocializmusnak és a kommunizmusnak az egyik szinonimája a „tervezés.” Amikor az emberek „tervezésről” beszélnek, természetesen *központi* tervezésre gondolnak, ami *egyetlen állami tervet* jelent – egyetlen tervet, ami megakadályozza, hogy a kormányon kívül bárki tervezzen.

Egy brit hölgy, aki a felsőház tagja is, írt egy könyvet *Tervezni vagy nem tervezni* címmel, ami világszerte igen nagy sikert ért el. Amikor azt mondja, „tervezni,” kizárólag arra a tervre gondol, amit Lenin, Sztálin és az összes utódjuk képzelt el, ami egy nemzet minden tagjának összes tevékenységét kormányozza. Tehát ez a hölgy egy *központi*

tervről beszél, ami kizárja minden egyén személyes tervét. Tehát a könyvcíme, *Tervezni vagy nem tervezni* egy illúzió, egy megtévesztés; az alternatíva nem a központi terv vagy a terv hiánya, hanem a központi államhatóság *totális terve*, vagy az egyének *szabadsága* ahhoz, hogy megalkossák a saját terveiket, hogy maguk tervezzenek. Az egyén minden nap megtervezi az életét, akkor változtatva meg a napi terveit, amikor óhajtja.

A szabad ember minden nap tervez, hogy gondoskodjon az igényeiről; azt mondja például: „Tegnap azt terveztem, hogy egész életemben Córdobában fogok dolgozni.” Most megtudta, hogy jobb állapotok uralkodnak Buenos Airesben, megváltoztatja a tervét, és azt mondja: „A helyett, hogy Córdobában dolgoznék, Buenos Airesbe szeretnék menni.” Ezt jelenti a szabadság. Megeshet, hogy téved, megeshet, hogy hiba Buenos Airesbe mennie. Talán jobb lett volna neki Córdobában, de ő maga hozta meg a terveit.

Az állami tervezés rendszerében ő olyan, mint egy katona a hadseregben. A katonának a hadseregben nincsen joga kiválasztani a helyőrségét, vagy kiválasztani a helyet, ahol szolgálni fog. Parancsoknak kell engedelmeskednie. És a szocialista rendszer – ahogyan azt Karl Marx, Lenin és az összes szocialista vezető tudta és bevallotta – a hadsereg szabályainak alkalmazása az egész termelési rendszerre. Marx „ipari hadseregekről” beszélt, és Lenin azt követelte, hogy „mindent – a postahivatalt, a gyárakat és egyéb iparokat – a hadsereg modellje alapján szervezzenek.”

Tehát a szocialista rendszerben minden azoknak az embereknek a bölcsességén, képességein és adottságain múlik, akik a legfelsőbb hatalmat alkotják. Azt, amit *nem* tud a legfőbb diktátor – vagy a bizottsága – azt nem veszik számba. De nem rendelkezik mindenki a tudással, amit az emberiség elsajátított a hosszú történelme során; olyan hatalmas mennyiségű tudományos és technológiai

tudást halmoztunk fel az évszázadok alatt, hogy emberileg lehetetlen egyetlen egyénnek mindezt tudnia még akkor is, ha ő a legtehetségesebb ember.

És az emberek különbözőek, egyenlőtlenek. Mindig azok lesznek. Vannak olyanok, akik tehetségesebbek egy területen, és kevésbé egy másikon. És vannak olyanok, akiknek a tehetsége új utak felfedezéséből, a tudás irányzatainak megváltoztatásából áll. A kapitalista társadalomban az ilyen embereken keresztül történik a technológiai és a gazdasági fejlődés. Ha valakinek van egy elképzelése, megpróbál néhány másik embert találni, aki elég okos ahhoz, hogy meglássa az ötletében rejlő értéket. Néhány kapitalista, aki hajlandó a jövőbe tekinteni; aki meglátja egy ilyen ötlet lehetséges következményeit nekilát a gyakorlatba ültetésének. Mások először talán azt mondják: „Ezek ostobák”; de nem mondják többé, amikor felfedezik,

hogy ez a vállalat, amit ostobaságnak neveztek virágzik, és az emberek boldogan megvásárolják a termékeit.

A marxi rendszerben viszont először a legfelsőbb kormányt kell meggyőzni egy ötlet értékéről, mielőtt törekedhetni kezdenek rá és kifejleszthetik azt. Ez nagyon nehéznek bizonyulhat, mivel egyedül a vezető csoportnak – vagy magának a legfelső diktátornak – áll hatalmában döntéseket hozni. És ha ezek az emberek – a lustaság, az öregkor miatt, vagy mert nem elég okosak és tanultak – képtelenek felfogni egy új ötlet fontosságát, akkor nem kerül megvalósításra az új projekt.

Gondolhatunk a hadtörténelemből vett példákra. Napóleon kétségkívül zseni volt a hadügyek tekintetében; de szembesült egy komoly problémával és az, hogy képtelen volt megoldani ezt a problémát, végül a vereségéhez és a száműzéséhez vezetett a Szent Ilona sziget magányába.

Napóleon problémája ez volt: „Hogyan lehet meghódítani Angliát?” Ahhoz, hogy ezt megtegye, egy hadseregre volt szüksége, ami átkelne a La Manche-on és voltak, akik azt mondták neki, hogy van egy módjuk az átkelésre: emberek, akik a vitorláshajók korában előálltak a gőzhajók új ötletével. De Napóleon nem értette az ajánlatukat.

Aztán ott volt a németországi *Generalstab*, a híres német vezérkar. Az Első Világháború előtt hadi bölcsesség tekintetében egyetemesen felülmúlhatatlannak gondolták. Hasonló hírnévre tett szert Foch parancsnok vezérkara. De sem a németek, sem a franciák – akik Foch parancsnok vezérése alatt később legyőzték a németeket – nem értették a repülés fontosságát a hadügyekben. A német vezérkar azt mondta: „A repülés csupán az élvezetre, a tétlen embereknek való. Katonai szempontból egyedül a zeppelinek fontosak,” a francia vezérkar ugyanezen a véleményen volt.

Később, az Első világháború és a Második világháború között volt egy tábornok az Egyesült Államokban, aki meg volt győződve arról, hogy a repülés nagyon fontos lesz a következő háborúban. De az Egyesült Államok összes szakértője ellene szólt. Nem tudta meggyőzni őket. Ha meg kell győznöd egy csoport embert, akik közvetlenül nem függenek a probléma megoldásától, sosem fogsz sikerrel járni. Ez igaz a nem-gazdaságtani problémákra is.

Voltak festők, költők, írók, zeneszerzők, akik azt panaszolták, hogy a nyilvánosság nem ismerte el a munkájukat és emiatt szegények maradtak. A nyilvánosságnak kétségtelenül lehet rossz ítélete, de amikor ugyanezek a művészek azt mondták: „Az államnak támogatnia kell a nagy művészeket, festőket és írókat,” nagyot tévedtek. Kit kellene a kormánynak megbízni annak eldöntésével, hogy egy újonc valóban nagy festő-e, vagy sem? A kriti-

kusok ítéletére kellene hagyatkoznia és a művészettörténet professzoraira, akik mindig a múltba tekintenek, viszont nagyon ritkán birtokolják annak a képességét, hogy felfedezzék az új zseniket. Ez a nagy különbség a „tervezés” rendszere és a rendszer között, ahol mindenki önmaga tervezhet és cselekedhet.

Igaz – természetesen – hogy a nagy festők és a nagy írók gyakran nagy akadályokat küzdöttek le. Talán a művészetükben sikerrel jártak, de a pénzkeresésben nem mindig. Van Gogh kétségtelenül nagy festő volt. Elviselhetetlen nehézségeket kellett elszenvednie, és végül, amikor harminchét éves volt, öngyilkosságot követett el. *Egyetlen* festményt adott el az egész életében, és a vásárló az unokatestvére volt. Ezt az egy eladást leszámítva testvére pénzéből élt, aki nem volt művész vagy festő. De van Gogh testvére megértette egy festő szükségleteit. Ma az ember nem vehet egy van Goghot száz vagy kétszázezer dollárnál olcsóbban.

A szocialista rendszerben van Gogh sorsa talán másképp alakult volna. Valami kormányhivatalnok megkérdezett volna néhány jól ismert festőt (akiket van Gogh kétségtelenül egyáltalán nem tartott volna művésznek), hogy ez a fiatalember – aki félig vagy teljesen őrült – valóban támogatásra méltó festő-e. És kétségtelenül azt válaszolták volna: „Nem, ez az ember nem festő; nem művész; ez csak valaki, aki pazarolja a festéket;” majd elküldték volna a tejgyárba vagy az őrültek házába. Tehát a festők, költők, zenészek, újságírók és színészek feltörekvő generációjának a szocializmus iránti lelkesedése egy *illúzióra* épül. Ezt azért jegyzem meg, mert ezek a csoportok a szocialista eszme legmegszállottabb támogatói.

Amikor a szocializmus és kapitalizmus, mint gazdasági rendszer közötti választásról esik szó, a probléma némileg különböző. A szocialista szerzők sosem gyanították, hogy a modern ipar és a modern vállalatok minden művelete kalkuláción

alapul. Korántsem egyedül a mérnökök készítene számítások használatával terveket, hanem az üzletembereknek is így kell tenniük. Az üzletemberek számításai pedig azon a tényen alapulnak, hogy a piacgazdaságban a javak pénzben kifejezett árai nem csak a fogyasztót tájékoztatják, hanem az üzletembernek is létfontosságú üzenetet közvetítenek a termelési tényezőkről. A piac fő funkciója nem pusztán az *utolsó* termelési folyamat költségének meghatározása és a javak átruházása a fogyasztókra, hanem az ide vezető lépések költségeinek a meghatározása. A teljes piaci rendszer szoros kapcsolatban áll azzal a ténnyel, hogy egy mentálisan kiszámolt munkamegosztás zajlik a különböző üzletemberek között, akik egymással versengenek a termelési tényezők – a nyersanyagok, a gépek, az eszközök – és az emberi termelési tényező, a munkásoknak kifizetett bérek fellicitálása során. Az üzletemberek efféle számításait nem lehet elvégezni a piac által biztosított árak nélkül.

Abban a pillanatban, ahogy megszünteted a piacot – ahogyan a szocialisták szeretnék tenni – használhatatlanná teszed a mérnökök és technikusok összes számítását. A technikus felvázolhat számos projektet, amelyek a természettudományok szempontjából egyenlően megvalósíthatók, de az üzletemberek piacialapú *számításaira* van szükség annak kiderítéséhez, hogy ezek közül a projektek közül melyik a legelőnyösebb a *gazdasági* nézőpontból.

A probléma, amivel itt foglalkozok, a kapitalista gazdasági kalkuláció fundamentális kérdése a szocializmussal szemben. Az igazság az, hogy a gazdasági kalkuláció, és ennek következtében a technológiai tervezés csak akkor lehetséges, ha vannak pénzben kifejezett árai nem csupán a fogyasztói javaknak, hanem a termelési tényezőknek is. Ez azt jelenti, hogy léteznie kell a nyersanyagok, az ösz-

szes félkész termék, az összes eszköz és gép, és mindenféle emberi munka és emberi szolgáltatás piacának.

Amikor felfedezésre került ez a tény, a szocialisták nem tudták, hogyan reagáljanak. 150 éven át azt mondták: „A világ összes baja abból a tényből fakad, hogy vannak piacok és piaci árak. El szeretnénk törölni a piacokat, és ezzel együtt természetesen a piacgazdaságot, és árak és piacok nélküli rendszerrel szeretnénk helyettesíteni azt.” Szeretnék volna eltörölni, amit Marx az árucikkek és a munka „árjellegének” nevezett.

Amikor ezzel az új problémával szembesültek, a szocialista szerzők – válasz hiányában – végül azt mondták: „Nem fogjuk teljesen eltörölni a piacot; úgy fogunk tenni, mintha létezne a piac; el fogjuk játszani a piacot, mint a gyerekek, az iskolásdit.” De mindenki tudja, hogy amikor a gyerekek iskolásdit játszanak, akkor semmit nem tanulnak. Ez

csak egy gyakorlat, egy játék, és sok mindent el lehet „játszani”.

Ez nagyon bonyolult és összetett probléma, és ahhoz, hogy valaki teljesen megértse, valamennyivel több idő szükséges, mint amennyi itt a rendelkezésemre áll. Az írásaimban már részletesen kifejtettem. Hat előadás alatt nem kezdhetek az összes aspektusának elemzésébe. Tehát szeretném azt javasolni Önöknek, hogy ha érdekli Önöket a kalkuláció és a tervezés alapvető problémája a szocializmusban, olvassák el *Human Action* című könyvemet, ami kiváló spanyol fordításban érhető el.

De olvassanak más könyveket is, mint a norvég közgazdász, Trygve Hoff könyvét, aki a gazdasági kalkulációról írt. És ha nem szeretnék egyoldalúan tájékozódni, ajánlom, hogy olvassák el a nagyra tartott lengyel közgazdász, Oskar Lange

szocialista könyvét, aki egy amerikai egyetem professzora volt, aztán lengyel diplomata lett és később visszatért Lengyelországba.

Talán azt fogják kérdezni tőlem: „Mi a helyzet Oroszországgal? Hogyan boldogulnak ezzel a kérdéssel az oroszok?” Ez megváltoztatja a problémát. Az oroszok egy olyan világban üzemeltetik a szocialista rendszerüket, ahol minden termelési tényezőnek, minden nyersanyagnak, mindennek van ára. Tehát a terveikhez használhatják a világpiac *külföldi* árait. És mivel vannak bizonyos különbségek az orosz és az amerikai állapotok között, az eredmény nagyon gyakran az, hogy az oroszok valamit igazoltnak és ajánlottnak gondolnak – gazdasági nézőpontjukból – amit az amerikaiak egyáltalán nem találnának gazdaságilag igazoltnak.

A „szovjet kísérlet,” ahogyan nevezték, semmit nem bizonyít. Semmit nem mond nekünk a szoci-

alizmus fundamentális problémájáról, a kalkuláció problémájáról. De jogosan beszélünk-e róla úgy, mint egy kísérletről? Én nem hiszem, hogy létezik olyan, hogy tudományos kísérlet az emberi cselekvés és a közgazdaságtan területén. Az ember nem végezhet laboratóriumi kísérleteket az emberi cselekvés területén, mivel egy tudományos kísérlet megköveteli, hogy különböző körülmények között tegyük ugyanazt, vagy ugyanazt a körülményt tartsuk fenn, esetleg egyetlen tényező megváltoztatásával. Például ha egy rákos állatba valami kísérleti orvosságot fecskendeznek, az eredmény lehet az, hogy a rák eltűnik. Ezt ki lehet próbálni további állatokkal ugyanabból a fajból, akik ugyanabban a betegségben szenvednek. Ha valamelyiküket kezeljük az új módszerrel, és nem kezeljük a többit, akkor összevethetjük az eredményeket. Ezt nem tehetjük meg az emberi cselekvés területén. Az emberi cselekvésben nincsenek laboratóriumi kísérletek.

Az úgynevezett szovjet „kísérlet” pusztán azt mutatja, hogy az életszínvonal összehasonlíthatatlanul alacsonyabb a szovjet Oroszországban, mint abban az országban, amit az egész világ a kapitalizmus eszményképének tart: az Egyesült Államokban.

Természetesen ha ezt mondják egy szocialistának, azzal fog válaszolni: „A dolgok csodálatosan mennek Oroszországban.” És ha azt mondják neki: „Talán csodálatosan mennek, de az általános életszínvonal sokkal alacsonyabb,” akkor azt fogja válaszolni: „Igen, de emlékezz, milyen szörnyű volt az oroszoknak cári uralom alatt és milyen rettenetes háborút kellett vívniuk.”

Nem szeretnék belemenni abba, hogy ez helyes magyarázat-e vagy sem, de ha valaki tagadja, hogy a körülmények ugyanazok, akkor tagadja, hogy ez egy kísérlet. Ekkor azt kell mondani (ami sokkal helyesebb volna): „A szocializmus Oroszország-

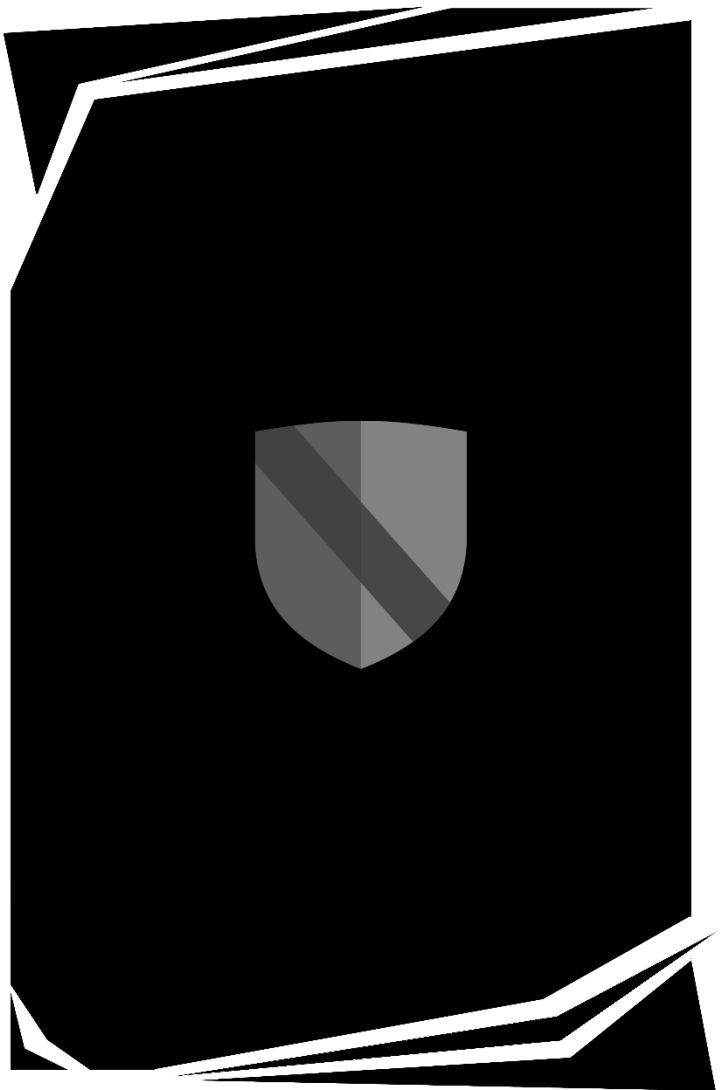
ban nem hozta el az átlagember életkörülményeinek azt a fejlődését, ami hozzávethető az életkörülmények fejlődéséhez ugyanebben az időszakban az Egyesült Államokban.”

Az Egyesült Államokban szinte minden héten hallani valami újdonságról, valami fejlesztésről. Ezek olyan fejlesztések, amiket a vállalatok generáltak, mivel ezer meg ezer üzletember próbál éjt nappallá téve valami új terméket találni, ami jobban kielégíti a fogyasztókat vagy amit olcsóbb gyártani, vagy ami jobb és olcsóbb, mint a jelenlegi termékek. Ezt nem altruizmustól fűtve teszik, azért csinálják, hogy pénzt keressenek. A hatása pedig az, hogy az életszínvonal akkora mértékű emelkedését lehet tapasztalni az Egyesült Államokban, ami majdhogynem csoda, amikor az ötven vagy száz évvel ezelőtti körülményekhez viszonyítjuk. De a szovjet Oroszországban, ahol nincs ilyen rendszer, összehasonlítható javulás sincsen. Szóval azok, akik azt mondják nekünk,

hogy a szovjet rendszert kellene alkalmaznunk, rettentő nagyot tévednek.

Van még valami, amit meg kell említeni. Az amerikai fogyasztó, az egyén egyszerre vásárló és főnök. Amikor az ember Amerikában kilép egy boltból, láthat egy táblát, ami azt mondja: „Köszönjük a vásárlást. Kérjük, jöjjön máskor is.” De amikor egy totalitárius országban lép be egy boltba – legyen az napjaink Oroszországa, vagy Németország Hitler uralma alatt – a boltos azt mondja neki: „Köszönje a nagy vezetőnek, hogy mindezt megadja önnek.”

A szocialista országokban nem az eladó az, akinek hálásnak kell lennie, hanem a vásárló. Nem a polgár a főnök – a központi bizottság, a központi hivatal az. A szocialista bizottságok, vezetők és diktátorok a legfelsőbbek, az embereknek pedig egyszerűen engedelmeskedniük kell nekik.

3. előadás

Intervencionizmus

Egy népszerű, gyakran ismételt mondás úgy szól: „Az a kormány a legjobb, amelyik a legkevésbé kormányoz.” Nem gondolom, hogy ez volna egy jó állam funkcióinak helyes leírása. Az államnak el kell végeznie mindazt, amiért szükség van rá és amiért felállították. Az államnak védelmeznie kell az egyéneket az országban a bűnözők erőszakos és csaló támadásaitól, az országot pedig az idegen ellenségektől. Ezek az állam funkciói egy szabad rendszerben, a piacgazdaság rendszerében.

A szocializmusban az állam természetesen totalitárius, semmi nem esik hatókörén és joghatóságán kívül. De a piacgazdaságban az állam fő feladata védelmezni a piacgazdaságot a belülről és a kívülről származó csalástól és erőszaktól.

Azok, akik nem értenek egyet az állam funkciójának ezen definíciójával, talán azt mondják: „Ez az ember gyűlöli az államot.” Semmi sem állhatna távolabb az igazságtól. Ha azt mondom, hogy a gázolaj egy nagyon hasznos folyadék és sok célra használható, de ettől függetlenül nem innék gázolajat, mert úgy gondolom, nem az lenne a helyes felhasználása, nem vagyok a gázolaj ellensége és nem gyűlölöm a gázolajat. Csupán azt állítom, hogy a gázolaj nagyon jól használható bizonyos célokra, más célokra meg nem alkalmas. Ha azt mondom, hogy az állam kötelessége letartóztatni a gyilkosokat és más bűnözőket, de nem kötelessége a vasutat üzemeltetni vagy haszontalan dolgokra költeni, akkor nem gyűlölöm az államot kormányt

azzal, hogy kijelentem, hogy bizonyos dolgokra alkalmas, de nem alkalmas más dolgokra.

Hallani lehet azt a véleményt, miszerint napjainkban többé nem létezik szabadpiaci gazdaság. Napjainkban olyasvalami uralkodik, amit „vegyes gazdaságnak” nevezhetünk. És a „vegyes gazdaságunk” bizonyítékául az emberek a számos vállalkozásra mutatnak, amit az állam üzemeltet és tulajdonol. A gazdaság vegyes – mondják – mert sok országban vannak bizonyos intézmények, mint a telefon, a telegráf és a vasutak, amiket az állam üzemeltet és tulajdonol.

Az kétségtelenül igaz, hogy néhányat ezek közül a vállalatok közül az állam üzemel. De ez a tény önmagában *nem* változtatja meg a gazdasági rendszerünk jellegét. Ez azt sem jelenti, hogy van egy „kevés szocializmus” a máskülönben nonszocialista, szabadpiaci gazdaságban. Hiszen amikor ezeket a vállalatokat üzemelteti, az állam alárendelt a piac felsőbbrendűségének, ami azt jelenti, hogy

alárendelt a fogyasztók felsőbbrendűségének. Az államnak – ha például postahivatalokat vagy vasutakat üzemeltet – fel kell bérelnie embereket, akiknek ezekben a vállalkozásokban kell dolgozniuk. Úgyszintén meg kell vásárolnia a nyersanyagokat és más dolgokat, amik szükségesek ezeknek a vállalkozásoknak a működtetéséhez. Másrészt pedig, „eladja” ezeket a szolgáltatásokat vagy árucikkeket a nyilvánosságnak. Viszont, bár a szabad gazdasági rendszer módszereinek használatával üzemelteti ezeket az intézményeket, az eredmény szabályszerűen deficit. Az állam viszont abban a helyzetben van, hogy finanszírozhatja ezt a deficitet – vagy legalábbis az állam és az uralkodó osztály tagjai úgy hiszik.

Kétségtelenül más a helyzet egy egyén esetében. Az egyénnek csak nagyon korlátolt mértékben áll hatalmában valamit veszteséggel üzemeltetni. Ha nem orvosolják egyhamar a deficitet és

ha nem válik nyereségessé a vállalkozás (vagy legalábbis nem szűnik meg az újabb deficitek fellépése), az egyén csődbe megy, és a vállalkozásnak véget kell érnie.

Az államra azonban más vonatkozik. Az állam eltűrheti a deficitet, mert hatalmában áll *megadóztatni* az embereket. És ha az adófizetők készek megfizetni a magasabb adókat, hogy az államnak lehetőségében álljon veszteségesen üzemeltetni egy vállalatot – azaz kevésbé hatékony módon, mint ahogyan egy magánintézmény tenné – és ha a publikum elfogadja ezt a veszteséget, akkor a vállalat természetesen fennmarad.

A kormányok az utóbbi években olyan mértékig növelték az államosított intézmények és vállalatok számát, hogy a deficitek sokkal nagyobbra növekedtek annál, mint amit adókon keresztül be lehetne szedni a polgároktól. Az, hogy mi történik ekkor, nem a mai előadás témája. Infláció, azzal

pedig holnap fogok foglalkozni. Ezt csak azért jegyeztem meg, mert a vegyes gazdaságot nem szabad összekeverni az *intervencionizmus* problémájával, amiről ma szeretnék beszélni.

Mi az intervencionizmus? Az intervencionizmus azt jelenti, hogy az állam nem korlátozza tevékenységét a rend fenntartására, vagy – ahogyan az emberek száz évvel ezelőtt mondták – a „védelem termelésére.” Az intervencionizmus azt jelenti, hogy az állam többet akar tenni. Bele szeretne avatkozni a piaci jelenségekbe.

Ha valaki ellenkezik és azt mondja, hogy az államnak nem szabadna beavatkoznia a vállalkozásba, az emberek gyakran azt válaszolják: „De az állam szükségszerűen mindig beavatkozik. Ha vannak rendőrök az utcákon, az állam beavatkozik. Beavatkozik, amikor egy rabló kifoszt egy boltot, vagy megakadályozza, hogy elkössön valaki egy autót.” De amikor az intervencionizmussal

foglalkozunk és azt definiáljuk, mit értünk intervencionizmus alatt, akkor a piacba történő állami beavatkozásról beszélünk. (Az, hogy elvárás az államtól és a rendőrségtől, hogy megvédje a polgárokat – ami magába foglalja az üzletembereket – és természetesen a dolgozóikat a belföldi vagy külföldi gengszterektől valójában normális, szükség-szerű elvárás minden államtól. Az efféle védelem nem beavatkozás, mivel az állam egyetlen legitim funkciója pontosan a védelem előállítása.)

Amikor az intervencionizmusról beszélünk, az állam vágyára gondolunk, hogy *többet* tegyen, mint a támadások és az átverések megelőzése. Az intervencionizmus azt jelenti, hogy az államnak nem pusztán nem sikerül biztosítania a piacgazdaság zökkenőmentes működését, hanem beleavatkozik a különböző piaci jelenségekbe; beleavatkozik az árakba, a bérekbe és a profitokba.

Az állam azért szeretne beavatkozni, hogy arra kényszerítse az üzletembereket, hogy másképpen

végezzék a tevékenységüket, mint amit akkor választottak volna, ha egyedül a fogyasztóknak engedelmessé válna. Tehát az intervencionizmus összes állami intézkedése *a fogyasztók felsőbbrendűségének korlátozására irányul*. Az állam szeretné megszerezni magának a hatalmat – vagy legalábbis a hatalom egy részét – ami a szabadpiaci gazdaságban a fogyasztók kezében van.

Vegyük az intervencionizmus egy példáját, ami számos országban nagyon népszerű, és sok kormány újra meg újra megpróbálkozott vele, kiváltképp infláció idején. Az árkontrollra gondolok.

A kormányok rendszerint akkor folyamodnak árkontrollhoz, amikor elinflálták a pénzkínálatot és az emberek panaszkodni kezdenek az eredményképp fellépő áremelkedések miatt. Számos híres történelmi példát hozhatunk fel elbukott árkontroll-módszerekre, de csupán kettőre szeretnék hivatkozni, mivel a kormányok mindkét esetben nagyon energetikusan juttatták érvényre –

vagy próbálták érvényre juttatni – az árkontrolljaikat.

Az első példa a római császár, Diocletianus híres esete, aki Róma utolsó keresztényüldöző császáráként nagyon jól ismert. A római császár a harmadik évszázad második felében csak egyetlen pénzügyi módszert alkalmazott, ez pedig a valuta hígítása volt. Azokban a primitív korokban, a nyomda feltalálása előtt, még az infláció is – mondjuk úgy – primitív volt. Az érmék, kiváltképp az ezüst hígítását jelentette. Az állam egyre több és több rezet kevert az ezüstbe, amíg az ezüstérmék színe megváltozott, súlyuk pedig jelentősen lecsökkent. Az érme hígításának és a pénzmennyiség ehhez társuló megnövekedésének az áremelkedés volt az eredménye, amit az árak szabályozására irányuló rendelet követett. És a római császárok nem voltak túlságosan enyhék, amikor érvényre juttattak egy törvényt; nem gondolták,

hogy a halál túl enyhe büntetés annak az embernek, aki magasabb árat kért. Érvényre juttatták az árkontrollt, de képtelenek voltak fenntartani a társadalmat. Az eredmény a római birodalom és a munkamegosztás rendszerének összeomlása volt.

Aztán 1500 évvel később a Francia Forradalom alatt ugyanilyen valutahígítás történt. De ekkor más módszert használtak. A pénztermelés technológiája jelentős fejlődésen esett át. A franciáknak többé nem kellett az érmék hígításához folyamodniuk: volt nyomdájuk. És a nyomda nagyon hatékony volt. Ismét, az eredmény az árak példátlan emelkedése volt. De a Francia Forradalom alatt nem a halálbüntetés ugyanazon módszerével juttatták érvényre a maximumárakat, amit Diocletianus császár használt. A polgárok meggyilkolásának a technológiája is fejlődésen esett át. Mindannyian emlékeznek a híres doktor J. I. Guillotindra (1738-1814), aki a guillotine használatát javasolta. A guillotine ellenére a franciák is elbuktak

az árplafon törvényeikkel. Amikor végül magát Robespierre-t vonszolták a guillotine elé, az emberek azt kiabálták: „Ott megy a mocskos Maximum!”

Ezt azért akartam megjegyezni, mert az emberek gyakran mondják: „Az árkontroll hatékonyságához és működőképességéhez pusztán több brutalitás és több energia szükséges.” Nos, kétségtelen, hogy Diocletianus nagyon brutális volt, mint ahogyan a Francia Forradalom is. Ettől függetlenül az árkontroll mindkét korban teljesen elbukott.

Most elemezzük a bukás okait. A kormány hallja, ahogy az emberek panaszkodnak, amiért a tej ára megemelkedett. És a tej kétségtelenül nagyon fontos, kiváltképp a feltörekvő generációnak, a gyermekeknek. Következésképpen a kormány maximum árat rendel a tejnek, ami alacsonyabb, mint ami a potenciális piaci ár lenne. Most a kormány azt mondja: „Kétségtelenül megtettünk mindent, hogy lehetővé tegyük a szegény

szülőknek, hogy annyi tejet vegyenek, amennyire szükségük van a gyermekeik etetéséhez.”

De mi történik? Egyrészt a tej alacsonyabb ára megnöveli a tej iránti keresletet – azok, akik nem engedhették meg maguknak a tejet egy magasabb áron, most vehetnek azon az alacsonyabb áron, amit a kormány elrendelt. Másrészt néhány termelő, azok, akik a legmagasabb költségekkel termelik a tejet – azaz a marginális termelők – most veszteségeket szenvednek, mivel az ár, amit a kormány elrendelt alacsonyabb, mint a költségeik. Ez a fontos dolog a piacgazdaságban. A magánvállalkozó, a magántermelő nem szenvedhet hosszútávú veszteségeket. És mivel nem szenvedhet veszteségeket a tejtermelésben, korlátozza a piacnak szánt tej termelését. Talán eladja néhány tehenét a vágóhídnak, vagy tej helyett talán más tejből készült termékeket kezd árusítani, például tejfölt, vaját vagy sajtot.

Tehát a tej árába történő állami beavatkozás kevesebb tejet fog eredményezni, mint amennyi előtte volt, ugyanekkor nagyobb lesz a kereslet. Néhányan, akik készek megvásárolni az állam által elrendelt áron, nem fogják tudni megvenni. A másik eredmény az lesz, hogy az aggódó emberek sietni fognak, hogy elsőként érjenek a boltokba. A boltok előtt álló emberek hosszú sora, mint ismerős jelenség, mindig feltűnik egy városban, ahol a kormány maximum árakat rendelt el azokra az árucikkekre, amiket fontosnak tart. Ez mindenhol megtörtént, amikor szabályozták a tej árát. Ezt mindig megjósolták a közgazdászok. Természetesen egyedül a józan eszű közgazdászok, az ő táboruk pedig nem túl népes.

De mi az állami árkontroll eredménye? A kormány csalódik. Szerette volna növelni a tejivók elégedettségét. Valójában azonban elégedetlenné tette őket. Mielőtt a kormány beavatkozott, a tej drága volt, de az emberek meg tudták venni. Most

nem érhető el elégséges mennyiségű tej. Tehát zuhan a tej teljes fogyasztása. A gyermekek kevesebb tejhez jutnak, nem többhöz. A következő rendelkezés, amihez a kormány ilyenkor folyamodik, a jegyrendszer. De a jegyrendszer pusztán azt jelenti, hogy néhány ember kiváltságos és kap tejet, míg mások egyáltalán *nem* kapnak semennyit. Azt, hogy ki kap tejet és ki nem, természetesen mindig önkényesen döntik el. Egy parancs például úgy dönthet, hogy a négy éven aluli gyermekek kapjanak tejet, a négy év feletti vagy a négy és hat év közötti gyermekek pedig csak a felét kapják annak az adagnak, amit a négy év alatti gyermekek kapnak.

Akármit is tesz a kormány, a tény változatlan marad, kevesebb mennyiségű tej áll rendelkezésre. Tehát az emberek még mindig elégedetlenebbek, mint előtte. Most a kormány megkérdezi a tejtermelőktől (mivel nincs elég képzelőereje, hogy magától rájöjjön): „Miért nem termeltek ugyanannyi tejet, mint előtte?” A kormány azt a választ kapja:

„Nem tehetjük, mert a termelés költségei magasabbak, mint a maximum ár, amit a kormány elrendelt.” Most a kormány tanulmányozni kezdi a különböző termelési tétéleket és meglátja, hogy az egyik tétel a takarmány.

„Ó! – mondja a kormány – most a takarmányra fogjuk alkalmazni ugyanazt a kontrollt, amit a tejre alkalmaztunk! Meg fogjuk határozni a takarmány maximum árát, aztán képesek lesztek alacsonyabb áron, alacsonyabb költségekkel etetni a teheneiteket. Aztán minden rendben lesz; képesek lesztek több tejet termelni, és több tejet fogtok eladni!”

De mi történik ekkor? Ugyanaz a történet ismétli meg magát a takarmány esetén, és – amint azt önök jól tudják – ugyanazon okokból. A takarmány termelése lecsökken, a kormány pedig ismét dilemmával szembesül. Tehát a kormány új meghallgatásokat szervez, hogy kiderítse, mi a baj a ta-

kormánytermeléssel. És pontosan ugyanazt a magyarázatot kapja a takarmány termelőitől, mint amit a tej termelőitől kapott. Tehát a kormánynak egy újabb lépést kell tennie, mivel nem szeretne felhagyni az árkontroll elvével. Meghatározza azoknak a termelői javaknak a maximum árát, amelyek a takarmány termeléséhez szükségesek. És újra megismétlődik ugyanaz a történet.

A kormány ezzel egyidőben elkezd nem pusztán a tej, hanem a tojások, a hús és a többi szükségcikk árát is szabályozni. És a kormány minden alkalommal ugyanazt az eredményt kapja, a következők mindenhol ugyanazok. Amint a kormány elrendeli a fogyasztói javak maximum árát, tovább kell lépnie a termelői javakra és korlátoznia kell az árkontrollal sújtott fogyasztói javak termeléséhez szükséges termelői javak árát is. És így a kormánynak, bár pusztán néhány árkontrollal kezdte, egyre tovább és tovább kell haladnia a termelési folyamatban, meghatározni mindenféle

termelői jóság maximum árát, beleértve természetesen a munkaerő árát, mivel bérkontroll nélkül a kormány „költségkontrollja” természetesen értelmetlen volna.

Továbbá a kormány nem korlátozhatja a piacba történő beavatkozását pusztán azokra a dolgokra, amiket elengedhetetlen szükségcikkekként tekint, mint a tej, a vaj, a tojás és a hús. Szükségszerűen bele kell foglalnia a luxuscikkeket is, mivel ha nem korlátozná *azoknak* az árait, akkor a tőke és a munkaerő elhagyná az elengedhetetlen szükségcikkék termelését és azon dolgok termeléséhez áramlana, amiket a kormány szükségtelen luxuscikkekként tart. Tehát az egy, vagy a néhány árba történő izolált beavatkozás mindig olyan hatásokat idéz elő – és ezt fontos megérteni – amelyek még kevésbé kielégítőek, mint az előtte uralkodó állapotok.

Az állami beavatkozás előtt a tej és a tojás drága volt; az állami beavatkozás után elkezdtek eltűnni

a piacról. A kormány olyan fontosnak találta azokat a cikkeket, hogy beavatkozott; szeretne volna megnövelni a mennyiséget és fejleszteni a kínálatot. Az eredmény az ellenkezője volt: az izolált beavatkozás olyan állapotokat teremtett, amelyek – a kormány szemszögéből – még inkább nemkívánatosak, mint az előző állapot, amin a kormány változtatni kívánt. És ahogyan a kormány egyre tovább és tovább merészkedik, végül el fog érni egy pontot, ahol minden árat, minden bért, minden kamatot – röviden: a teljes gazdasági rendszerben mindent a kormány határoz meg. És ez nyilvánvalóan *szocializmus*.

Ez a sematikus és elméleti magyarázat, amit itt felvázoltam Önöknek, pontosan az, ami azokban az országokban történt, amelyek maximum árkontrollt próbáltak bevezetni és ahol a kormányok elég makacsok voltak ahhoz, hogy addig ha-

ladjanak lépésről lépésre, amíg a végére nem értek. Ez történt az I. Világháború alatt Németországban és Angliában.

Elemezzük a két ország helyzetét. Mindkét ország inflációt élt át. Az árak megemelkedtek, és a két kormány megpróbált árkontrollt bevezetni. Csupán néhány árral kezdve, pusztán a tejjel és a tojással indítva egyre tovább és tovább kellett haladniuk. Minél tovább folytatódott a háború, annál több infláció generálódott. És három évnyi háború után a németek – szisztematikusan, mint mindig – kidolgoztak egy nagy tervet. A *Hindenburg Tervnek* nevezték: mindent Hindenburg után neveztek el, amit Németországban akkoriban jó dolognak tartottak.

A Hindenburg Terv azt jelentette, hogy a teljes gazdasági rendszert az államnak kell irányítania: az árakat, a béreket, a profitokat... mindent. És a bürokrácia azonnal nekilátott gyakorlatba ültetni ezt. De mielőtt a végéhez értek, bekövetkezett a

bukás: összeomlott a Német Birodalom, eltűnt a teljes bürokratikus apparátus, a forradalom meghozta a véres eredményét – a dolgoknak befellegzett.

Angliában ugyanígy kezdték, de egy idő után – 1917 tavaszán – az Egyesült Államok belépett a háborúba, és mindenből elegendő mennyiséggel látta el a Briteket. Tehát félbeszakadt az út a szocializmushoz, az út a szolgasághoz.

Mielőtt Hitler hatalomra került, Brüning kancellár a szokásos okokra hivatkozva újra bevezette az árkontrollt Németországban. Hitler érvényre juttatta azt, még mielőtt elkezdődött volna a háború. Hiszen Hitler Németországában nem létezett magánvállalkozás vagy magánkezdeményezés. Hitler Németországában a szocializmus rendszere uralkodott, ami csupán annyiban különbözött az orosz rendszertől, hogy megtartották a szabad gazdasági rendszer *terminológiáját* és *kifejezéseit*. Voltak „magánvállalatok,” ahogyan nevezték őket.

De a tulajdonos többé nem volt vállalkozó; a tulajdonost „üzletvezetőnek” (*Betriebsführer*) nevezték.

A fűhrerek hierarchiájába szervezték a teljes Németországot; ott volt a legfőbb Führer, természetesen Hitler, aztán ott voltak a fűhrerek lefelé, a kisebb fűhrerek számos hierarchiájában. És egy vállalat vezetője a *Betriebsführer* volt. A vállalkozás dolgozóit pedig olyan névvel illették, ami a középkorban a hűbérúr kíséretét takarta: a *Gefolgschaft*. Mindezeknek az embereknek engedelmeskedniük kellett a parancsoknak, amiket egy olyan intézmény adott, aminek rettentő hosszú neve volt: a *Reichführerwirtschaftsministerium*, aminek a vezetője egy jól ismert, kövér ember volt Goering névvel, ékszerekkel és kitüntetésekkel díszítve.

És a hosszú nevű minisztercsoporttól jött az összes parancs minden vállalkozásnak: mit termeljenek, mekkora mennyiségben, honnan szerezzék be a nyersanyagokat és mennyit fizessenek értük,

kinek és milyen áron adják el a termékeket. A munkások parancsot kaptak, hogy egy meghatározott gyárban dolgozzanak olyan bérekért, amiket a kormány rendelt el. A teljes gazdaság rendszer minden részletét az állam szabályozta.

A *Betriebsführer*nek nem állt jogában megtartani magának a profitot: olyasvalamit kapott, ami fizetésnek számított, és ha többet szeretett volna, például azt kellett mondania, hogy: „Nagyon beteg vagyok, azonnal szükségem van egy műtétre, ami 500 márkába fog kerülni,” aztán meg kellett kérdeznie a kerületi főhért (a *Gauführer*-t vagy *Gauleiter*-t), hogy jogában áll-e több pénzt kivenni, mint a fizetést, amit adnak neki. Az árak többé nem árak voltak, a bérek többé nem bérek voltak, mind kvantitatív *kifejezések* voltak a szocializmus rendszerében.

Na most, hadd mondjam el önöknek, hogyan omlott össze ez a rendszer. Egy nap, több évnnyi háborúzás után megérkeztek az idegen hadseregek

Németországba. Megpróbálták fenntartani ezt az állam által irányított gazdasági rendszert, de Hitler brutalitása kellett volna ahhoz, hogy fenntartsák, anélkül nem működött.

És amíg ez történt Németországban, addig Nagy-Britannia – a II. Világháború alatt – pontosan ugyanazt tette, amit Németország tett. Csupán pár árucikk árszabályozásával kezdve a Brit kormány nekiállt lépésről lépésre (mint ahogyan Hitler tette békeidőben, még a háború kezdete előtt) irányítani a gazdaság egyre nagyobb szeletét mindaddig, amíg a háború befejeztével elérték azt, ami szinte teljesen színtiszta szocializmus volt.

Nagy-Britanniának nem a Munkáspárt kormánya hozta el a szocializmust, amit 1945-ben állítottak fel. Nagy-Britannia a háború *alatt* vált szocialistává, annak a kormánynak köszönhetően, amelynek Sir Winston Churchill volt a miniszterelnöke. A Munkáspárt csupán megtartotta a szocializmus rendszerét, amit Sir Winston Churchill

már előzőleg bevezetett. Még hozzá a nép jelentős ellenállása ellenére.

Az államosítás Nagy-Britanniában nem jelentett sok mindent; a Bank of England államosítása pusztán névleges volt, mivel a Bank of England már előzőleg is az állam teljes uralma alatt állt. Ugyanez volt igaz a vasutak és az acélipar államosítására is. A „háborús szocializmus” – ahogyan nevezték, a lépésről lépésre haladó intervencionizmus rendszerét értve alatta – gyakorlatilag máris államosította a rendszert.

A német és a brit rendszer közötti különbség nem volt fontos, hiszen az embereket, akik működtették, az állam jelölte ki, és mindkét esetben minden tekintetben engedelmeskedniük kellett az állam utasításainak. Ahogyan az imént mondtam, a német nácik megtartották a kapitalista szabadpiaci gazdaság terminológiáját és kifejezéseit. De azok valami teljesen más dolgot jelentettek: immár mindössze állami rendeletek voltak.

Ez ugyanúgy igaz volt a Brit rendszerre is. Amikor a Brit Konzervatív párt visszatért a hatalomra, eltöröltek néhányat a kontrollok közül. Nagy-Britanniában ma az egyik oldalról arra törekednek, hogy megtartsák a kontrollokat, a másiktól pedig hogy eltöröljék őket. (De az embernek nem szabad megfeleltetnie arról, hogy Angliában nagyon mások a körülmények, mint Oroszországban.) Ugyanez igaz más országokra is, amelyek az étel és a nyersanyag beszállításától függnnek, s emiatt késztermékeket kell exportálniuk. Azokban az országokban, amelyek jelentős mértékben az exportkereskedelemtől függnnek, az állami irányítás rendszere egyszerűen nem működik.

Tehát mindaddig, amíg maradt valamennyi gazdasági szabadság (és még mindig jelentős mértékű szabadság lelhető fel olyan országokban, mint Norvégia, Anglia, Svédország), az *az exportkereskedelem fenntartásának szüksége* miatt létezik. Korábban nem azért választottam a tej példáját,

mert különösen kedvelem a tejet, hanem mert az elmúlt évtizedekben gyakorlatilag minden kormány – vagy legalábbis a legtöbb – szabályozta a tej, a tojás vagy a vaj árait.

Néhány szóban egy másik példára is szeretnék hivatkozni, ez pedig a lakbérszabályozás. Ha az állam szabályozza a lakbéreket, annak az egyik eredménye az, hogy az emberek, akik máskülönben nagyobb lakásokból kisebb lakásokba költöztek volna akkor, amikor a családi állapotuk megváltozik, többé nem fognak így tenni. Gondoljunk például a szülőkre, akiknek a gyermekei a húszas éveikbe lépve, vagy amikor megházasodtak vagy más városokba mentek dolgozni, elhagyták az otthont. Ezek a szülők régebben lakást váltottak és kisebb, olcsóbb lakásokba költöztek. Ennek a szüksége eltűnt, amikor lakbérszabályozást vezettek be.

Az osztrák Bécs városában a húszas évek elején, amikor virágzott a lakbérszabályozás, az összeg, amit egy főbérlő kapott egy átlagos lakásért, nem

volt több, mint a városi tulajdonban levő utcakocsin egy menetire szóló jegy árának kétszerese. Képzeltetik, hogy az embereket semmi sem ösztönözte arra, hogy lakást váltsanak. Másrészről pedig nem építettek új házakat. Hasonló állapotok uralkodtak az Egyesült Államokban a II. Világháború után, és néhány városban mind a mai napig fennállnak.

Az egyik oka annak, hogy az Egyesült Államokban sok város hatalmas pénzügyi nehézségekkel küszködik, a lakbérszabályozás és az általa eredményezett lakáshiány. Az állam a hiány miatt milliárdokat költött új házak építésére. De miért volt lakáshiány? Ugyanazért alakult ki a lakáshiány, amiért a tejhiány, amikor árkontrollt vetettek ki a tejure. Ez azt jelenti, hogy *amikor az állam beleavatkozik a piac működésébe, a piac egyre inkább a szocializmus felé tolódik.*

És ez a válasz azoknak az embereknek, akik azt mondják: „Nem vagyunk szocialisták, nem szeretnénk, hogy az állam irányítson mindent. Elismerjük, hogy az rossz dolog. De miért ne avatkozzon be az állam egy picikét a piacba? Miért ne szüntessen meg az állam néhány dolgot, amit nem szeretünk?”

Ezek az emberek a „középút” politikájáról beszélnek. Viszont nem látják, hogy az *izolált* beavatkozás – ami azt jelenti, hogy csupán a gazdaság egy apró részébe való beavatkozás – olyan helyzetet eredményez, amit maga a kormány és az emberek, akik az állami beavatkozást követelik, rosszabbnak találnak, mint az állapotokat, amiket fel szerettek volna számolni: azok, akik a lakbérszabályozást követelik, nagyon mérgesek lesznek, amikor felfedezik, hogy lakáshiány és házhiány alakult ki.

De ezt a lakáshiányt pontosan az állami beavatkozás teremtette, azaz a lakberek rögzítése a szint

alá, amit az embereknek egy szabad piacon fizetniük kellett volna.

Az elképzelés, miszerint van egy *harmadik* rendszer – a szocializmus és a kapitalizmus között, ahogyan a támogatói mondják – egy rendszer, ami olyan messze van a szocializmustól, mint a kapitalizmustól, viszont ami megtartja mindkettő előnyeit és elkerüli mindkettő hátrányait – szintiszta ostobaság. Az emberek, akik hisznek abban, hogy létezik ilyen misztikus rendszer, igazán költőivé válnak, amikor az intervencionizmus nagyszerűségét magasztalják. Az ember csak annyit mondhat, hogy tévednek. Az általuk magasztalt állami beavatkozás olyan állapotokat idéz elő, amit ők maguk nem szeretnek.

Az egyik probléma – amivel később fogok foglalkozni – a *protekciónizmus*. Az állam megpróbálja elszigetelni a belföldi piacot a világpiac elől. Vármokat vezet be, amik egy árucikk árát a világpiaci ár fölé emelik és lehetővé teszik, hogy a belföldi

termelők kartelleket alakítsanak. Ezeket a kartelleket aztán megtámadja az állam, kijelentve: „Ilyen körülmények között elengedhetetlen a kartellelles törvényhozás.”

Pontosan ez a helyzet a legtöbb európai kormány esetén. Az Egyesült Államokban más okai is vannak az antitröszt törvényeknek és a monopóliumok szelleme ellen vívott állami kampánynak.

Abszurd látvány, ahogy az állam – ami a saját beavatkozásával teremti meg a belföldi kartellek megalakulását lehetővé tevő körülményeket – a vállalatokra mutogat, és azt mondja: „Vannak kartellek, szóval szükséges az állami beavatkozás.” Sokkal egyszerűbb lenne elkerülni a kartelleket azzal, ha véget vetne a piacba történő állami beavatkozásnak – a beavatkozásnak, ami lehetővé teszi ezeket a kartelleket.

Az elképzelés, miszerint az állami beavatkozás „megoldást” jelent a gazdasági problémákra, minden országban olyan állapotokhoz vezet, amelyek

minimum nagyon elégtelenek, és gyakran igen katotikusak. Ha a kormány nem áll le időben, el fogja hozni a szocializmust.

Ettől függetlenül még mindig hatalmas népszerevésnek örvend az állami beavatkozás. Amint valakinek nem tetszik valami, ami a világban történik, azt mondja: „A kormánynak tennie kell valami ez ügyben. Mi másért van kormányunk? A kormánynak kell megtennie.” Ez a múltból, a modern szabadságot, a modern alkotmányos kormányzatot, a képviseleti kormányt vagy a modern köztársaságokat *megelőző* korokból ránk maradt jellegzetes gondolkodás.

Évszázadokig élt a tan – amit mindenki elfogadott és vallott – miszerint a király, a felkent király Isten hírnöke volt; bölcsebb volt, mint alattvalói, és természetfölötti erőkkel rendelkezett. Az emberek, akik bizonyos betegségektől szenvedtek, még a tizenkilencedik században is arra számítottak,

hogy a királyi érintés meggyógyítja őket. Az orvosok általában jobbak voltak; ettől függetlenül a pácienseik megpróbálkoztak a királlyal is.

A paternális kormány felsőbbrendűségének, az örökletes királyok természetfölötti és emberfölötti képességének a tana fokozatosan eltűnt – vagy legalábbis azt hittük. De ismét visszatért. Volt egy német professzor, akit Werner Sombartnak hívtak (nagyon jól ismertem), akit világszerte ismertek, számos egyetem tiszteletbeli doktora és az Amerikai Gazdasági Egyesület tiszteletbeli tagja volt. Ez a professzor írt egy könyvet, ami a Princeton egyetemi kiadó gondozásában elérhető angol fordításban. Úgyszintén elérhető francia fordításban, és talán spanyolul is – vagy legalábbis remélem, hogy elérhető, mert akkor ellenőrizhetik, amit mondok. Ebben a könyvben – amit a mi évszázadunkban publikáltak, nem a sötét középkorban – Werner Sombart, egy gazdaságtani professzor egyszerűen azt mondja: „A Führer, a mi

Führerünk” – természetesen Hitlert érti ez alatt – „a parancsait közvetlenül Istentől, az Univerzum Führerétől kapja.”

Korábban beszéltem a fűhrek hierarchiájáról, és megemlítettem, hogy ebben a hierarchiájában Hitler a „Legfőbb Fűhler”. De Werner Sombart szerint van egy még magasabb rangú Fűhler, Isten, az univerzum Fűhrere. És Isten – írta – közvetlenül Hitlernek adja a parancsait. Természetesen, mondta Sombart professzor igazán szerényen: „Nem tudjuk, hogyan kommunikál Isten a Fűhrerrel. De a tény tagadhatatlan.”

Nos, ha azt hallják, hogy ki tudnak adni egy ilyen könyvet német nyelven, annak a nemzetnek a nyelvén, amit egyszer „a filozófusok és költők nemzeteként” tiszteltek, és ha látják, hogy lefordítják angolra és franciára, akkor nem okoz önöknek megdöbbenést a tény, hogy még egy kis bürokrata is bölcsebbnek és jobbnak gondolja ma-

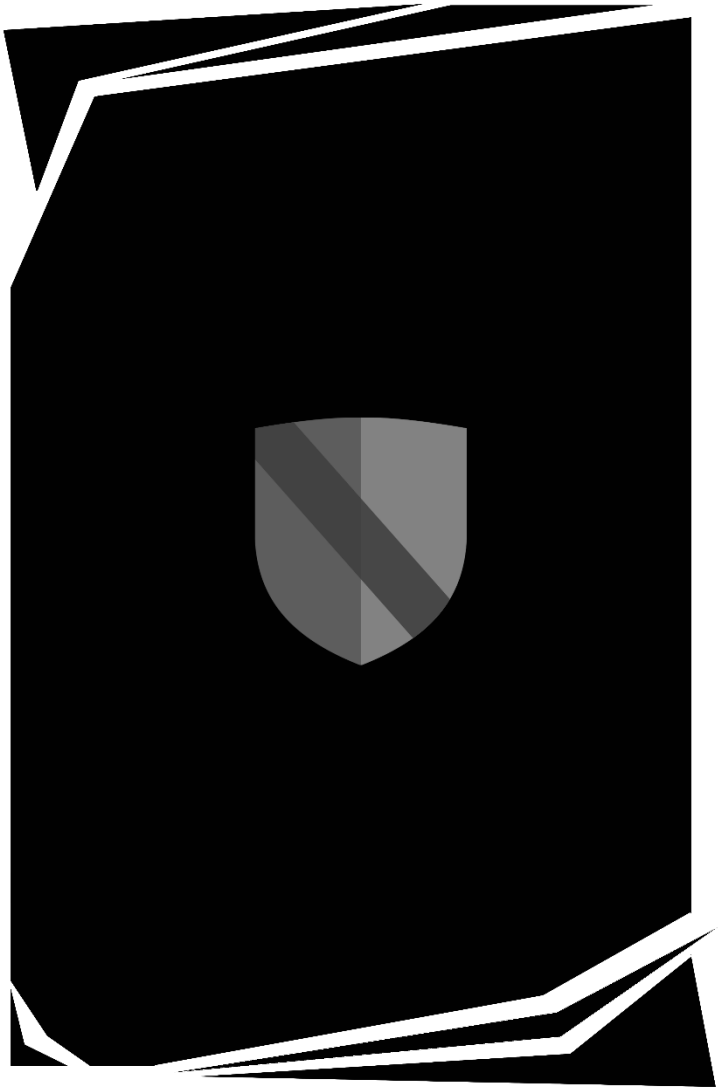
gát, mint a polgárok, és szeretne mindenbe beavatkozni még akkor is, ha csak egy szegény kicsi bürokrata, nem pedig a híres Werner Somart professzor, mindennek a tiszteletbeli tagja.

Van-e gyógyír ezekre a történésekre? Én azt mondanám: igen, van gyógyír. És ez a gyógyír a polgárok hatalma; meg kell akadályozniuk egy olyan autokratikus rezsim felállítását, amely bölcsebbnek véli magát az átlagpolgárnál. Ez a fundamentális különbség a szabadság és a szolgaság között.

A szocialista nemzetek kisajátították a *demokrácia* kifejezést. Az oroszok népi demokráciának nevezik a rendszerüket; valószínűleg azt állítják, hogy a népet a diktátor személye képviseli. Azt hiszem, hogy egy diktátornak, Juan Perónnak itt Argentínában helyes választ adtak, amikor száműzésbe kényszerítették 1955-ben. Reméljük, hogy az összes többi diktátornak más nemzetekben hasonló választ fognak adni.

4. előadás

Infláció

Ha a kaviár kínálata olyan bőséges volna, mint a krumplió, a kaviár ára – azaz a kaviár és a pénz, vagy a kaviár és más árucikkek közötti cserearány – jelentősen megváltozna. Ebben az esetben az ember sokkal kisebb áldozat árán juthatna kaviárhoz, mint ma. Hasonlóképpen, ha megnövekedik a pénz mennyisége, csökken a pénzegység vásárlóereje, és úgyszintén csökken a pénz egy egységével beszerezhető javak mennyisége.

Amikor a tizenhatodik században felfedezték és kiaknázták az amerikai arany és ezüst lelőhelyeket,

hatalmas mennyiségben szállították át ezeket a nemesfémeket Európába. Ez a pénzmennyiség-növekedés az árak általános emelkedését eredményezte Európában. Napjainkban ugyanígy, amikor a kormány megnöveli a papírpénz mennyiségét, a következmény az, hogy zuhanni kezd a pénzegység vásárlóereje, tehát elkezdenek emelkedni az árak. Ezt nevezik *inflációnak*.

Sajnos az Egyesült Államokban és más országokban az infláció okát néhányan nem a pénzmennyiség növekedésének, hanem az árak növekedésének tulajdonítják.

Vizsont soha egyetlen komoly érvet nem hoztak fel az árak és a pénzmennyiség közötti kapcsolat, vagy a pénz és más javak – árucikkek és szolgáltatások – cserearánya közötti kapcsolat gazdasági értelmezése ellen. Napjaink technológiai feltételeivel mi sem könnyebb, mint papírdarabokat gyártani, amire bizonyos monetáris összegeket

nyomtatnak. Az Egyesült Államokban, ahol minden bankjegy ugyanakkora, nem kerül a kormánynak többre kinyomtatni egy ezerdolláros bankjegyet, mint egy egydolláros bankjegyet. Ez csupán egy nyomdai folyamat, amihez ugyanakkora mennyiségű papírra és tintára van szükség.

A tizennyolcadik században, amikor először próbálkoztak meg azzal, hogy bankjegyeket bocsássanak ki és törvényes fizetőeszközzé tegyék őket – azaz elrendelték, hogy ugyanúgy el kell fogadni őket az adásvételek során, mint ahogyan az aranyat és az ezüstöt – a kormányok és a nemzetek azt hitték, hogy a bankok valami titkos tudás birtokosai, amivel vagyont teremthetnek a semmiből. Amikor a tizennyolcadik század kormányai pénzügyi nehézségektől szenvedtek, azt gondolták, elég egy okos bankárra bízni a pénzügyeik kezelését, hogy megszabaduljanak minden nehézségüktől.

A Francia Forradalom előtt néhány évvel, amikor Franciaország uralkodója pénzügyi gondokkal küszködött, a francia király felkeresett egy ilyen okos bankárt, és kinevezte egy magas pozícióba. Ez az ember minden tekintetben az ellentéte volt azoknak, akik egészen addig Franciaországot uralták. Mindenekelőtt nem francia volt, hanem egy külföldi – egy svájci Genfből, Jacques Necker. Másodszor, nem az arisztokrácia tagja volt, hanem egy egyszerű közember. És ami még inkább számított a tizennyolcadik századi Franciaországban, nem katolikus volt, hanem protestáns. Így tehát Monsieur Necker, a híres Madame de Staël édesapja pénzügyminiszter lett, és mindenki azt várta tőle, hogy megoldja Franciaország pénzügyi problémáit. De a nagyfokú bizalom ellenére, amit Monsieur Necker élvezett, üres maradt a királyi pénzszekrétány. Necker legnagyobb hibája az volt, hogy *adóemelések nélkül* próbálta pénzügyileg tá-

mogatni az amerikai telepeseket az Anglia ellen vívott függetlenségi háborúban. Ez kétségtelenül nem a Franciaországot sújtó pénzügyi gondok megoldása felé vezető út volt.

Nincsen titkos módja egy állam pénzügyi problémái megoldásának; ha pénzre van szüksége, azt úgy kell megszereznie, hogy megadóztatja a polgárait (vagy különleges esetekben kölcsön veheti azoktól a polgároktól, akiknek van pénzük). De sok kormány – azt is mondhatnánk, hogy *a legtöbb* kormány – azt hiszi, hogy van egy másik módja a szükséges pénz megszerzésének; ha egyszerűen kinyomtatják.

Ha az állam valami hasznosat szeretne tenni – ha például egy kórházat akar építeni – úgy tehet szert a projekthez szükséges pénzre, ha megadóztatja a polgárokat, és az adóbevételekből felépít egy új kórházat. Ekkor semmi különösebb „árforradalom” nem fog történni, mivel amikor az állam összegyűjti a kórház megépítéséhez szükséges

pénzt, a polgárok – mivel befizették az adókat – a kiadásaik csökkentésére kényszerülnek. Az egyéni adófizető arra kényszerül, hogy korlátozza vagy a fogyasztását, vagy a befektetéseit, vagy a megtakarításait. Az állam, amikor vásárlóként jelenik meg a piacon, *helyettesíti* a polgárt: a polgár kevesebbet vásárol, a kormány viszont többet. Az állam – természetesen – nem mindig ugyanazokat a javakat vásárolja, amiket a polgárok vettek volna; de nem történik semmilyen általános ár-emelkedés annak folytán, hogy az állam felépít egy kórházat.

Pontosan azért választottam a kórház példáját, mert az emberek néha azt mondják: „Számít, hogy jó vagy rossz célokra használja a pénzt az állam.” Szeretném feltételezni, hogy az állam *mindig* a lehető legjobb célokra használja a pénzt, amit ki nyomtatott – olyan célokra, amelyekkel mindannyian egyetértünk. Hiszen ami előidéz a következőt, amit inflációnak nevezünk, és amit a

legtöbben napjainkban nem tekintenek előnyös dolognak, az nem a pénz elköltésének a módja, hanem az, *ahogyan* az állam megszerzi ezt a pénzt.

Például infláció nélkül az állam használhatná az adókkal beszedett pénzt új munkavállalók foglalkoztatására vagy azoknak a fizetéseinek a növelésére, akik jelenleg állami alkalmazottak. Ekkor azok az emberek, akiknek megnövelték a fizetésüket, többet vásárolhatnak. Amikor az állam megadóztatja a polgárokat, és arra használja ezt a pénzt, hogy megnövelje az állami alkalmazottak fizetéseit, az adófizetőknek kevesebb marad, amit elkölthetnek, de az állami alkalmazottak többet kapnak. Az árak általánosságban nem fognak növekedni.

De ha az állam nem adókkal beszedett pénzt használ erre a célra, ha helyette frissen nyomtatott pénzt használ, az azt jelenti, hogy lesznek olyanok, akiknek immár több pénzük lesz, míg az összes többi embernek ugyanannyi marad, mint előtte.

Tehát azok, akik megkapják a frissen nyomtatott pénzt, versengeni fognak az eddigi vásárlókkal. És mivel nincsen több árucikk, mint előtte, a pénzből viszont *több* van a piacon – és mivel immár vannak, akik többet tudnak vásárolni ma, mint amennyit tegnap vásárolhattak – megnövekedik a változatlan mennyiségű javak iránti kereslet. Tehát emelkedni fognak az árak. Ezt nem lehet elkerülni, akárhogy is használják az újonnan kibocsátott pénzt.

És ami ennél is fontosabb, az árak emelkedése lépcsőről lépésre fog kialakulni; ez nem az „árszintnek” nevezett dolog általános emelkedő mozgása. Sosem szabad használni a metaforikus „árszint” kifejezést.

Amikor az emberek „árszintről” beszélnek, egy folyadék képe él a fejükben, ami a mennyisége növekedésének vagy csökkenésének megfelelően felfelé vagy lefelé mozog, de ami – mint a folyadék

egy tartályban – folyamatosan egyenletesen emelkedik. Az árak esetén viszont nem létezik „szint.” Az árak nem ugyanolyan mértékben és ugyanabban az időben változnak. Mindig vannak árak, amik gyorsabban változnak, gyorsabban emelkednek vagy zuhannak, mint mások. Ez okkal történik.

Vegyük az állami alkalmazott esetét, aki megkapta a pénzkínálathoz adott új pénzt. Az emberek ma nem pont ugyanazokat az árucikkeket vásárolják ugyanakkora mennyiségben, mint tegnap. Az állam által nyomtatott és a piacra bocsátott új pénzt nem az összes árucikk és szolgáltatás megvásárlására használják. Bizonyos árucikkeket vásárolnak vele, amelyek ára növekedni fog, míg más cikkek még mindig ugyanazon az áron fognak maradni, mint mielőtt az új pénzt a piacra bocsátották. Tehát amikor kezdetét veszi az infláció, más-

képp fogja érinteni a népesség különböző csoportjait. Ideiglenes előnyre tesznek szert azok, akik először kapják az új pénzt.

Amikor az állam azért kezd inflációba, hogy háborút vívjon, hadifelszerelést kell vásárolnia, és a hadifelszereléseket gyártó iparágak, illetve az ott dolgozó munkások lesznek az elsők, akik megkapják az új pénzt. Ezek a csoportok ilyenkor egy nagyon kedvező helyzetbe kerülnek. Magasabbak a nyereségeik és a béreik; mozgásba lendült az iparuk. Miért? Mivel ők voltak az elsők, akik megkapták az új pénzt. És mivel most több pénz áll a rendelkezésükre, vásárolnak. És olyan emberektől vásárolnak, akik azokat az árucikkeket gyártják és értékesítik, amiket ezek a hadifelszereléseket gyártó emberek szeretnének.

Ezek az újabb emberek egy második csoportot alkotnak. És ez a második csoport nagyon jó dolgnak tartja az inflációt az üzlet számára. Miért is ne? Nem csodálatos dolog többet eladni? Például

egy lőszergyár környékén levő étterem tulajdonosa azt mondja: „Igazán csodás! Több pénzük van a lőszergyár dolgozóinak; most sokkal több van belőlük, mint előtte; az én éttermemben vásárolnak; nagyon boldog vagyok emiatt.” Semmi okot nem lát arra, hogy máshogy érezzen.

A helyzet a következő: azok az emberek, akikhez először kerül a pénz, most magasabb jövedelemnek örvendenek, és még mindig olyan áron vehetik meg a számtalan árucikket és szolgáltatást, ami a piac előző helyzetének, az infláció hajnalán uralkodó állapotoknak felel meg. Tehát nagyon kedvező helyzetben vannak. Így az infláció tovább halad lépésről lépésre, a népesség egyik csoportjáról a másikra. És ez azoknak kedvez, akikhez az infláció korai szakaszában ér el az új pénz, mivel olyan áron vásárolhatnak dolgokat, amely még mindig megfelel a pénz és az árucikkek közötti cse-rearány előző állapotának.

De a népességnek vannak más csoportjai, akikhez csak sokkal-sokkal később ér el ez az újabb pénz. Ezek az emberek *előnytelen* helyzetben vannak. Mielőtt elérne hozzájuk az új pénz, arra kényszerülnek, hogy magasabb árakat fizessenek bizonyos – vagy gyakorlatilag az összes – olyan árucikkért, amit meg szeretnének vásárolni, mint előtte, míg a jövedelmük változatlan marad, vagy nem növekedik az árakkal arányosan.

Vegyünk például egy olyan országot, mint az Egyesült Államok a Második Világháború alatt; az infláció ebben az időben az egyik oldalon kedvezett a hadipari munkásoknak, a hadfelszerelést gyártó iparoknak, a fegyvergyártóknak, míg a másik oldalon károsította a népesség másik csoportjait. És a tanárok és a lelkészek voltak azok, akik a legnagyobb károkat szenvedték el az infláció miatt.

Ahogy azt tudják, a lelkészek nagyon szerény emberek, akik Istent szolgálják, és nem szabad túl

sokat beszélniük a pénzről. A tanárok úgyszintén elkötelezett személyek, akiknek több figyelmet kell a fiatalok oktatására szentelniük, mint a fizetésükre. Ennek megfelelően a tanárok és a lelkészek azok között voltak, akiket a leginkább sújtott az infláció, mivel a különböző iskolák és egyházak voltak az utolsók, akik megértették, hogy emelniük kell a fizetéseken. Amikor az egyházi vének és az iskolai testületek végül ráeszméltek arra, hogy végtére is ezeknek az elkötelezett embereknek a fizetését is emelni kellene, nem tűntek el a korábban elszenvedett veszteségeik.

Sokáig kevesebbet kellett vásárolniuk, mint amit előtte, korlátozniuk kellett, hogy mennyit fogyasztanak a jobb és drágább ételekből, és limitálniuk kellett a drágább ruhák vásárlását – mivel az árak máris megemelkedtek, míg a jövedelmüket, a fizetésüket egyelőre nem emelték meg. (Ez a helyzet jelentősen megváltozott napjainkban, legalábbis a tanárok esetében.)

Tehát az infláció mindig máshogyan érinti a népesség különböző csoportjait. Néhányuknak nem olyan rossz dolog; sőt, akár még a folytatását is kérik, mivel ők az elsők, akik profitálnak belőle. A következő előadásban látni fogjuk, hogy milyen döntő fontosságú befolyást gyakorol az inflációhoz vezető politikai intézkedésekre az infláció következményeinek egyenlőtlensége.

Az infláció által előidézett változások környezetében vannak olyan csoportok, akik előnyre tesznek szert, és vannak olyanok, akik egyenesen haszonlesők. A „haszonleső” kifejezést nem szemrehányásként használom, hiszen ha valakit hibáztatni lehet, akkor az a kormány, ami előidézte az inflációt. És mindig vannak olyanok, akik *támogatják* az inflációt, mert hamarabb ráeszmélnek arra, hogy mi történik, mint mások. Az ő speciális profitjuk annak a ténynek köszönhető, hogy szükségszerűen egyenlőtlenség uralkodik az infláció folyamatában.

A kormány talán úgy gondolja, hogy az infláció – mint a szükséges pénz megszerzésének módja – jobb, mint az adóztatás, ami mindig népszerűtlen és nehéz dolog. Számos gazdag és nagy nemzet törvényhozói hosszú hónapokon át tanakodtak a különböző új adókról, amik szükségesek voltak, mivel a parlament a kiadások növelése mellett döntött. Miután átbeszélték a különböző adóztatási módszereket, amivel megszerezhetnék a pénzt, végül úgy döntöttek, hogy talán jobb lesz inflációval megoldani.

De természetesen nem az „infláció” kifejezést használták. A hatalmon levő politikusok, akik megteszik az inflációhoz vezető lépéseket, nem jelentik be, hogy „megteszem az inflációhoz vezető lépéseket.” Az infláció eléréséhez alkalmazott technikai módszerek olyannyira összetettek, hogy az átlagpolgár észre sem veszi, hogy kezdetét vette az infláció.

A német birodalom élte át a történelem egyik legnagyobb inflációját az Első Világháború után. Az infláció nem volt olyan hatalmas a háború alatt; a háború utáni infláció volt az, ami előidézte a katasztrófát. A kormány nem azt mondta: „meg tesszük az inflációhoz vezető lépéseket.” A kormány pusztán nagyon közvetetten pénz kölcsönzött a központi banktól. A kormánynak nem kellett megkérdeznie, hogy honnan szerzi és hogyan szolgáltatja a pénzt a központi bank. A központi bank egyszerűen kinyomtatta azt.

Ma az infláció módszereit bonyolítja a tény, hogy létezik számlapénz. Ez maga után von egy másik módszert, de az eredmény ugyanaz. A kormány egy tollvonással *rendeleti* pénzt teremt, így növelve meg a pénz és hitel mennyiségét. A kormány egyszerűen kiadja az utasítást, és ott a *rendeleti* pénz.

A kormányt először nem érdekli, hogy néhányan vesztesek lesznek, nem érdekli, hogy emelkedni fognak az árak. A törvényhozók azt mondják: „Ez egy csodálatos rendszer!” De ennek a csodálatos rendszernek van egy alapvető gyenge pontja: fenntarthatatlan. Ha az infláció örökké folytatódhatna, semmi értelme nem lenne azt mondani a kormánynak, hogy ne infláljanak. De az infláció biztos ténye az, hogy előbb vagy utóbb véget kell hogy érjen. Ez egy fenntarthatatlan politika.

Hosszútávon az infláció a valuta összeomlásával ér véget; katasztrófába torkollik, egy olyan helyzetbe, mint amit Németország élt ált 1923-ban. 1914. augusztus 1.-én a dollár értéke négy márka és húsz pfenning volt. Kilenc évvel és három hónappal később, 1923 novemberében egy dollár 4.2 billió márkát ért. Más szóval a márka semmit sem ért. Többé *semennyi* értéke nem volt.

Néhány évvel ezelőtt a híres szerző, John Maynard Keynes azt írta: „Hosszútávon mind halottak vagyunk.” Sajnos azt kell hogy mondjam, ez kétségtelenül igaz. De a kérdés az, hogy mennyire lesz rövid vagy hosszú a rövidtáv. A tizennyolcadik században volt egy híres hölgy, Madame de Pompadour, akinek ezt a mondást tulajdonítják: „Après nous le déluge.” („Utánunk a vízözön.”) Madame de Pompadour boldogan halt meg a rövidtávon. De hivatali utódja, Madame de Barry túlélte a rövidtávot és hosszútávon lefejezték. A „hosszútáv” sokaknak egyhamar a „rövidtáv” válik – és minél tovább folytatódik az infláció, annál rövidebb a „rövidtáv.”

Meddig tarthat a rövidtáv? Meddig folytathatja a jegybank az inflációt? Valószínűleg addig, amíg az emberek meg vannak győződve arról, hogy a kormány előbb vagy utóbb, de kétségtelenül nem

túl későn le fogja állítani a pénznyomtatást, és ebből adódóan leállítja minden pénzegység értékének csökkentését.

Amikor az emberek többé nem hisznek ebben, amikor ráébrednek arra, hogy a kormány egyre tovább és tovább fogja folytatni a megállás bármi szándéka nélkül, akkor elkezdik megérteni, hogy az árak holnap magasabbak lesznek, mint ma. Ekkor vásárlásba kezdenek, bármekkorák is legyenek az árak, ami azt okozza, hogy az árak olyan magasságokba emelkednek, hogy összeomlik a pénzrendszer.

Németország esetére hivatkozom, amit az egész világ figyelemmel kísért. Számos könyv leírta azoknak az időknek az eseményeit. (Bár én nem német vagyok, hanem osztrák, mindent átéltem belülről: nem nagyon különbözött az osztrák helyzet a német, és számos más európai országhelyzettől.) A németek sok éven át azt hitték, hogy az

inflációjuk csak egy ideiglenes dolog, hogy egyharmar véget fog érni. Majd' kilenc évig hittek ebben, egészen 1923 nyaráig. Ekkor végre kételkedni kezdtek. Ahogyan folytatódott az infláció, az emberek bölcsőbbnek vélték megvásárolni mindent, ami elérhető ahelyett, hogy a zsebükben tartanák a pénzüket. Továbbá úgy érveltek, hogy nem jó dolog kölcsönöket adni, hanem épp ellenkezőleg, nagyon jó dolog adósnak lenni. Tehát az infláció tovább táplálta önmagát.

És tovább folytatódott Németországban egészen 1923. november 20.-ig. A tömegek valódi pénznek hitték az inflációs pénzt, de aztán arra eszméltek, hogy megváltoztak a dolgok. A német infláció végén, 1923 őszén a német gyárak minden reggel előre kifizették a dolgozóikat arra a napra. És a munkás, aki a feleségével érkezett a gyárba, azonnal átadta neki a bérét – mind a sokmilliót, amit kapott. A hölgy pedig azonnal elment a boltba, hogy vásároljon valamit, akármi is legyen

az. Megértette azt, amit a legtöbben tudtak abban az időben – hogy egy éjszaka során, az egyik napról a másikra a márka elveszíti a vásárlóerejének ötven százalékát. A pénz úgy olvadt el az emberek zsebében, mint a csokoládé a forró tepsiben. A német infláció utolsó fázisa nem tartott sokáig; pár nap alatt a végéhez ért a teljes rémálom: a márka értéktelenné vált és egy új valutát kellett bevezetniük.

Lord Keynes – ugyanaz az ember, aki azt mondta, hogy hosszútávon mind halottak vagyunk – egy volt a huszadik század inflációpárti szerzőinek hosszú sorából. Mindannyian az aranystandard ellen írtak. Amikor Keynes az aranystandardot támadta, egy „barbár relikviának” nevezte. És manapság a legtöbben nevetségesnek tartják az aranystandardhoz való visszatérésről szóló beszédet. Az Egyesült Államokban például többé-kevésbé álmodozónak tartanak, ha azt mondod: „Az

Egyesült Államoknak előbb vagy utóbb vissza kell térnie az aranystandardhoz.”

Vizont az aranystandardnak van egy hatalmas erénye: az aranystandard rendszerében a pénzmennyiség nem függ a kormányok és a pártok politikájától. Ez az előnye. Az aranystandard védelmet biztosít a tékozló kormányok ellen. Ha az aranystandard rendszerében arra kéri a kormányt, hogy valami új dologra költsön, a pénzügyminiszter azt mondhatja: „És honnan szerezem a pénzt? Először mondd meg nekem, hol fogom fellelni az új kiadáshoz szükséges pénzt.”

Az infláció rendszerében mi sem egyszerűbb a politikusoknak, mint megparancsolni az állami nyomdának, hogy annyi pénzt biztosítson, amennyi a projekthez szükséges. Az aranystandard alatt sokkal jobb esélyei vannak egy tisztességes kormánynak; vezetői azt mondhatják a népnek és a politikusoknak: „Nem tudjuk megtenni, hacsak nem emeljük az adókat.”

De az inflációs körülmények között az emberek szokásává válik úgy tekinteni a kormányra, mint ami végtelen tőkével rendelkezik; az állam, a kormány mindent megtehet. Ha például a nemzet egy új országútszert szeretne, elvárja, hogy az állam építse meg. De honnan szerzi az állam a pénzt?

Az ember azt mondhatná, hogy az Egyesült Államokban ma – és a múltban is, McKinley alatt – a Republikánus párt többé-kevésbé a stabil pénz és az aranystandard pártján áll, a Demokrata párt pedig az infláció – természetesen nem a papírinfláció, hanem az ezüstinfláció – mellett.

Viszont az Egyesült Államok egyik demokrata elnöke, Cleveland elnök volt az, aki az 1880-as évek végén megvétózta a kongresszus egyik döntését, hogy adjanak egy kisebb összeget – 10 000 dollárt – segítségül egy közösségnek, ami elszenvedett valami katasztrófát. És Cleveland elnök azal igazolta a vétóját, hogy „Míg a polgárok köte-

lessége támogatni az államot, nem az állam kötelessége támogatni a polgárokat.” Ez olyasvalami, amit minden politikusnak irodája falára kellene írnia, hogy megmutassa azoknak az embereknek, akik pénzért jönnek hozzá.

Zavarban vagyok annak a szüksége miatt, hogy le kell egyszerűsítennem ezeket a dolgokat. A pénzrendszerben annyi összetett kérdés van, és nem írtam volna köteteket róluk, ha olyan egyszerűek lennének, mint ahogyan itt felvázolom őket. De az alapok pontosan ezek: ha megnöveled a pénz mennyiségét, előidézed a pénzegység vásárlóerejének csökkenését. Ezt szeretnék elkerülni azok, akik magánügyeit kedvezőtlenül érinti az infláció. Azok panaszkodnak, akik nem profitálnak az inflációból.

Ha az infláció rossz, és ha ezt tudják az emberek, miért vált szinte életvitelszerűvé minden országban? Még a leggazdagabb országok is szenvednek ettől a kórtól. Az Egyesült Államok napjainkban

kétségtelenül a világ leggazdagabb országa a legmagasabb életszínvonallal. De amikor az ember az Egyesült Államokba utazik, fel fogja fedezni, hogy folyamatosan az inflációról és megállításának a fontosságáról beszélnek. De csak beszélnek, nem cselekednek.

Hadd vázoljak fel néhány ténnyt: az Első Világháború után Nagy-Britannia visszatért a háború előtti aranyparitásához. Azaz felértékelték a fontot. Ez megemelte minden munkás bérének a vásárlóerejét. Egy akadályozatlan gazdaságban zuhantak volna a nominális *pénzbérek*, hogy ezt kompenzálják, és nem károsodtak volna a munkások *reálbérei*. Itt nincs időnk megvizsgálni ennek az okait. De a nagy-britanniai szakszervezetek nem voltak hajlandók elfogadni a pénzbérek lefelé irányuló igazodását, miközben emelkedett a pénzegység vásárlóereje. Tehát ez a monetáris intézkedés jelentősen megemelte a *reálbéreket*. Ez egy komoly katasztrófa volt Anglia számára, mivel Nagy-

Britannia elsősorban egy ipari ország, és a túléléshez importálnia kell a nyersanyagot, a félkész termékeket és az élelmiszert, és készárukat kell exportálnia, amivel fizethet ezekért az importcikkekért. A font nemzetközi értékének emelkedésével a brit termékek ára is emelkedett a külpiacokon, így zuhantak az eladások és az exportok. Nagy-Britannia gyakorlatilag kizárta magát a világpiacról.

A szakszervezeteket nem lehetett legyőzni. Biztosan tudják, mekkora hatalommal bírnak a szakszervezetek napjainkban. Jogukban, gyakorlatilag kiváltságukban áll erőszakhoz folyamodni. És a szakszervezeti parancsok tehát – mondjuk úgy – nem kisebb fontosságúak, mint egy állami rendelet. Az állami rendelet egy parancs, amely végrehajtására készen áll a kormány végrehajtó apparátusa – a rendőrség. Engedelmeskedniük kell az állami rendeleteknek, máskülönben gondjaik adódnak a rendőrséggel.

Sajnos mostanra szinte minden országban megjelent egy második hatalom, aminek lehetőségében áll erőszakot alkalmazni: a szakszervezetek. A szakszervezetek meghatározzák a béreket, majd sztrájkba kezdenek, hogy érvényre juttassák őket, mint ahogyan a kormány is elrendelhet egy minimálbért. Most nem fogom megvitatni a szakszervezeti kérdést; később fogok foglalkozni vele. Csak azt szeretném megállapítani, hogy a szakszervezetek arra törekednek, hogy *feljebb* emeljék a béreket, mint amekkorák egy akadályozatlan piacon volnának. Következésképp csak olyan emberek vagy iparok adhatnak munkát a potenciális munkaerő egy jelentős részének, akik készek veszteségeket szenvedni. És mivel a vállalkozások hosszútávon képtelenek elviselni a veszteségeket, idővel be kell zárniuk, az emberek pedig munkanélkülivé válnak. A bérszintek rögzítése az akadályozatlan piac bérszintjei fölé mindig a potenciális

munkaerő jelentős részének munkanélküliségét okozza.

Nagy-Britanniában a szakszervezetek által érvényre juttatott magas bérek évről évre elhúzódnak, tartós munkanélküliséget eredményeztek. Munkások milliói váltak munkanélkülivé és bezuhantak a termelési adatok. Még a szakértők is meghökkentek. Ebben a helyzetben a brit kormány olyan lépést tett, amit elengedhetetlen, vészhelyzeti intézkedésnek tekintett: *leértékelte* a valutáját.

Eredményképpen megváltozott a szakszervezetek által követelt pénzbérek vásárlóereje. Csökkentek a *reálbérek*, az árucikkekben mérhető bérek. A munkások immár nem tudtak annyit vásárolni, mint előtte, noha a nominális bérek változatlanok maradtak. Azt gondolták, hogy a *reálbérek* így visszatérhetnek a szabadpiaci szintre, és eltűnhet a munkanélküliség.

Ezt az intézkedést – a leértékelést – számos más ország is bevezette, Franciaország, Németország és

Belgium. Egy ország kétszer is alkalmazta egy másfél éves perióduson belül. Ez az ország Csehszlovákia volt. Mondjuk úgy, ezzel próbálták titkon aláásni a szakszervezetek hatalmát. Viszont nem lehetne valódi sikernek nevezni.

Pár éven belül a nép, a munkások, még a szakszervezetek is elkezdték megérteni, mi történik. Ráeszméltek arra, hogy a valuta leértékelése csökkentette a reálbérüket. A szakszervezeteknek hatalmában állt ellenezni ezt. Sok országban záradékot fűztek a bérszerződésekhöz, ami kikötötte, hogy a pénzbéreknek automatikusan emelkedniük kell az árak emelkedésével. Ezt *indexelésnek* nevezik. A szakszervezetek indextudatosak lettek. Tehát a munkanélküliség csökkentésének ezen módszere, amit Nagy-Britannia kormánya kezdett 1931-ben – amit aztán szinte minden fontos kormány átvett – ez a módszer a „munkanélküliség megoldására” ma már nem működik.

Lord Keynes 1936-ban megjelent *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* című művében sajnálatos módon alapvető, alapvető fontosságú politikai intézkedést csinált ebből a módszerből – az 1929 és 1933 között használt vészhelyzeti intézkedésekből. És ezt azzal igazolta, hogy gyakorlatilag azt mondta: „A munkanélküliség rossz. Ha szeretnéd, hogy eltűnjön a munkanélküliség, inflálnod kell a valutádat.”

Nagyon jól tudta, hogy a bérek lehetnek túl magasak a piac számára, azaz túl magasak ahhoz, hogy nyereséges legyen egy munkaadó számára növelni az általa foglalkoztatott munkaerő létszámát, tehát túl magasak a munkások teljes csoportja számára, hiszen a szakszervezetek által a piaci szint fölé kényszerített bérszinteken csak néhányan kaphatnak munkát azok közül, akik szeretnének dolgozni.

És Keynes gyakorlatilag azt mondta: „Az évről évre elhúzódó tömeges munkanélküliség kétségtelenül nem kielégítő állapot.” De ahelyett, hogy azt javasolta volna, hogy igazítsák a béreket a piaci állapotokhoz, tulajdonképpen azt mondta: „Ha az ember devalválja a valutát, és a munkások nem elég okosak ahhoz, hogy ezt észrevegyék, mindaddig nem fogják ellenezni a reálbérek zuhanását, amíg változatlanok maradnak a nominális bérek.” Más szóval Lord Keynes azt mondta, hogy ha az ember ugyanakkora összegű fontot kap ma, mint mielőtt devalválták a valutát, nem fogja észrevenni, hogy most valójában kevesebbet kap.

Régimódi nyelvezettel Keynes a munkások átverését javasolta. Ahelyett, hogy nyíltan kijelentené, hogy a béreket a piac állapotához kell igazítani – mivel ha nem teszik, akkor a munkaerő egy része elkerülhetetlenül munkanélküli marad – gyakorlatilag azt mondta: „Csak akkor érhető el a teljes foglalkoztatottság, ha van infláció. Verjük át

a munkásokat.” Viszont a legérdekesebb tény az, hogy amikor kiadták az *Általános elméletet*, az átverés többé nem volt lehetséges, mert az emberek máris indestudatosak voltak. De a teljes foglalkoztatottság célja megmaradt.

Mit jelent a „teljes foglalkoztatottság?” Ez az akadályozatlan munkaerőpiaccal kapcsolatos, amit nem befolyásolnak a szakszervezetek vagy az állam. Ezen a piacon minden bér eléri azt a pontot, ahol mindenki találhat munkát, aki csak szeretne, és minden munkaadó annyi munkást fogadhat fel, amennyire szüksége van. Ha megnövekedik a munkaerő iránti kereslet, a bérek magasabbak lesznek, és ha kevesebb munkásra van szükség, a bérek zuhanni fognak.

Az akadályozatlan munkaerőpiac fenntartása az egyetlen módszer, amivel előidézhető a „teljes foglalkoztatottság” állapota. Ez mindenféle munkára és mindenféle árucikre igaz.

Mit tesz egy üzletember, aki egységenként öt dollárért szeretne eladni egy árucikket? Amikor nem adhatja el azon az áron, a technikai üzleti kifejezés az Egyesült Államokban az, hogy „nem mozog a készlet.” De *muszáj* mozognia. Nem őrizheti meg a dolgait, mivel valami újat kell vásárolnia; változnak a divatok. Szóval alacsonyabb áron adja el. Ha nem adhatja el az áruját öt dollárért, négy dollárért kell eladnia. Ha nem adhatja el négy dollárért, háromért kell eladnia. Nincs más választása mindaddig, amíg a piacon marad. Talán veszteségeket fog szenvedni, de ezek annak a ténynek köszönhetőek, hogy rosszul mérte fel a terméke piacát.

Ugyanez a helyzet ezer meg ezer fiatallal, akik a mezőgazdasági vidékekről a városokba utaznak, hogy megpróbáljanak pénzt keresni. Ez megtörténik minden ipari országban. Az Egyesült Államokban azzal az elképzeléssel érkeznek a városba, hogy hetente – mondjuk – száz dollárt kellene

kapniuk. Ez talán lehetetlennek bizonyul. Tehát ha egy ember nem talál munkát heti száz dollárért, meg kell próbálnia munkát keresni kilencvennyolc dollárért, vagy talán annál is kevesebbéért. De ha azt mondaná – ahogyan a szakszervezetek teszik – hogy „heti száz dollár vagy semmi,” akkor talán munkanélkülinek kell maradnia. (Sokan nem bánják, ha munkanélküliek, mivel az állam munkanélküli segélyt fizet nekik – a munkáلتókra rótt különleges adókból – amelyek gyakran majdnem olyan magasak, mint a bér, amit akkor keresnének, ha dolgoznának.)

Mivel az emberek egy bizonyos csoportja úgy hiszi, hogy a teljes foglalkoztatottságot kizárólag inflációval lehet elérni, így eltűrik az inflációt az Egyesült Államokban. De az emberek azon tanakodnak: legyen inkább stabil pénz munkanélküli-séggel, vagy infláció teljes foglalkoztatottsággal? Valójában ez egy veszedelmes analízis.

A probléma megértéséhez fel kell tennünk a kérdést: Hogyan lehet javítani a munkások, és a népesség összes többi csoportjának a körülményein? A válasz: azzal, ha óvjuk a munkaerő akadályozatlanságát, és ezzel elérjük a teljes foglalkoztatottságot. A dilemmánk az, hogy vajon a piac határozza meg a bérszinteket, vagy a szakszervezeti nyomás és kényszer? A dilemma *nem* az, hogy „melyiket válasszuk, az inflációt vagy a munkanélküliséget?”

A probléma e hibás analíziséből kiindulva vitáznak az emberek Angliában, az európai ipari országokban, és még az Egyesült Államokban is. És néhányan azt mondják: „Nézd, még az Egyesült Államok is inflál. Mi miért ne tegyük?”

Ezeknek az embereknek mindenekelőtt azt kell válaszolni: „Egy gazdag ember egyik kiváltsága, hogy megengedheti magának, hogy sokkal tovább legyen ostoba, mint egy szegény ember.” És ez az Egyesült Államok helyzete. Az Egyesült Államok

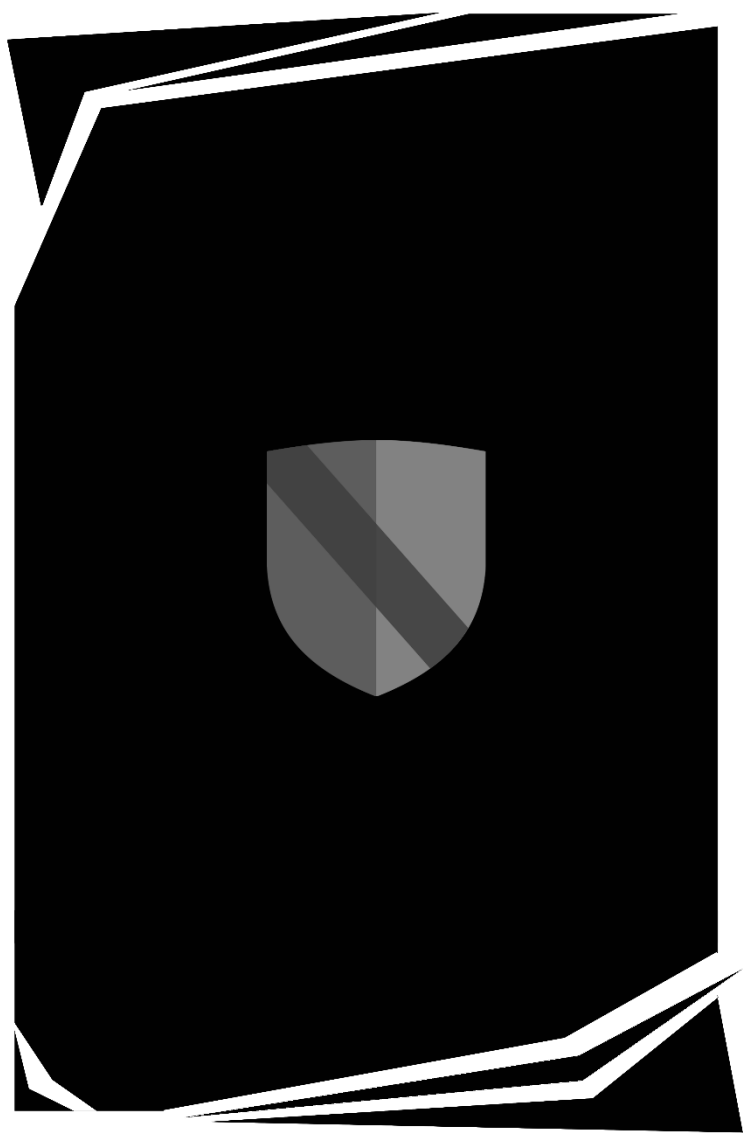
pénzügyi politikája nagyon rossz, és egyre rosszabb. Talán az Egyesült Államok megengedheti magának, hogy valamivel tovább legyen ostoba, mint más országok.

A legfontosabb dolog, amit észben kell tartani, hogy az infláció nem Isten műve; az infláció nem az elemek csapása, vagy egy betegség, ami úgy üti fel a fejét, mint a pestis. Az infláció egy *politikai intézkedés* – olyan emberek szándékos intézkedése, akik az inflációhoz folyamodnak, mert enyhébb csapásnak tartják, mint a munkanélküliséget. De a tény az, hogy az infláció a nem túl hosszútávon *nem* orvosolja a munkanélküliséget.

Az infláció egy politikai intézkedés. És a politikai intézkedések megváltoztathatók. Tehát semmi okunk nincsen megadni magunkat az inflációnak. Ha az ember veszedelemnek tartja az inflációt, akkor be kell szüntetnie azt. Ki kell egyensúlyoznia az állami költségvetést. Természetesen ezt támo-

gatnia kell a közvéleménynek; az értelmiségieknek segédkezniük kell abban, hogy ezt megértsék az emberek. A közvéleménynek nyújtott támogatás mellett kétségtelenül lehetséges, hogy a nép választott képviselői felhagyjanak az infláció politikájával.

Emlékeznünk kell, hogy hosszútávon talán mindannyian halottak vagyunk, és kétségtelenül halottak is leszünk. De a rövidtávon, amiben élünk, a lehető legjobb módon kellene rendeznünk a földi ügyeinket. És ehhez elengedhetetlen fontosságú felhagyni az infláció politikájával.

5. előadás

Külföldi befektetések

Vannak, akik a gazdasági szabadság programját negatív programnak nevezik. Azt mondják: „Mit akartok valójában ti, liberálisok? Ellene vagytok a szocializmusnak, az állami beavatkozásnak, az inflációnak, a szakszervezeti erőszaknak, a védelmi vámoknak... Mindenre nemet mondotok.”

Ezt a szóban forgó téma egyoldalú és sekélyes megfogalmazásának nevezném. Hiszen a liberális programot *pozitív* módon is elő lehet terjeszteni. Ha valaki azt mondja: „Ellenzem a cenzúrát,” akkor nem negatív – *támogatja* azt, hogy a szerzők-

nek jogában álljon állami beavatkozás nélkül eldönteni, mit akarnak publikálni. Ez nem negativizmus, ez pontosan a szabadság. (Amikor a „liberális” kifejezést használom a gazdasági rendszerrel kapcsolatban, természetesen a szó régi, *klasszikus* értelmében értem.)

Napjainkban a legtöbben kifogásolják az országok életkörülményei közötti jelentős különbségeket. Sokkal rosszabb állapotok uralkodtak kétszáz évvel ezelőtt Nagy-Britanniában, mint ma Indiában. De a britek 1750-ben nem nevezték magukat „fejletlennek” vagy „elmaradottnak,” mivel nem voltak abban a helyzetben, hogy összehasonlítsák a saját országuk helyzetét olyan országoknak a helyzetével, amelyeknek kielégítőbbek a gazdasági körülményei. Ma mindenki, aki nem érte el az Egyesült Államok általános életszínvonalát, azt hiszi, hogy valami hibádzik a saját gazdasági helyzetével. Ezek közül az országok közül sokan „fejlődő országoknak” nevezik magukat, és mint

olyan, segítséget kérnek az úgynevezett fejlett, vagy akár túlfejlett országoktól.

Hadd mondjam el az igazságot erről a helyzetről. Az életszínvonal azért alacsonyabb az úgynevezett fejlődő országokban, mert az egyazon típusú munka átlagos keresete alacsonyabb ott, mint Nyugat-Európa néhány országában, Kanadában, Japánban és kiváltképp az Egyesült Államokban. Ha fel akarjuk fedezni ennek a különbségnek az okát, akkor meg kell értenünk, hogy ez nem a munkások vagy más foglalkoztatottak alóbbrendűségének köszönhető. Az észak-amerikai munkások néhány csoportjának szokása azt hinni, hogy jobbak más embereknél – hogy saját érdemeiknek köszönhetik, hogy magasabb béreket kapnak másoknál.

Egy amerikai munkásnak csupán meg kellene látogatnia egy másik országot – mondjuk Olaszországot, ahonnan sok amerikai munkás származik –

hogyan fedezze azt, hogy *nem* a személyes adottságai, hanem az országa feltételei teszik lehetővé, hogy magasabb béreket keressen. Ha valaki Szicíliából az Egyesült Államokba emigrál, egyhamar megkeresheti azt a bért, ami az Egyesült Államokban átlagosnak számít. És ha ugyanez az ember visszatér Szicíliába, fel fogja fedezni, hogy az amerikai látogatása nem ruházta fel azokkal az adottságokkal, amik lehetővé tennék, hogy magasabb béreket keressen Szicíliában, mint polgártársai.

Az ember azzal sem magyarázhatja ezt a gazdasági helyzetet, ha feltételezi, hogy az Egyesült Államokon kívüli vállalkozók alsóbbrendűek. Tény, hogy az Egyesült Államokon, Kanadán, Nyugat-Európán és Ázsia bizonyos részein kívül a gyárak felszerelése és az alkalmazott technológiai módszerek mindent összevetve alsóbbrendűek azoknál, amiket az Egyesült Államokban használnak. De ezekben a „fejletlen” országokban ez nem a

vállalkozók tudatlanságának köszönhető. A vállalkozók nagyon jól tudják, hogy a cégek az Egyesült Államokban és Kanadában sokkal jobban vannak felszerelve. Ők maguk mindent tudnak a technológiáról, ha pedig mégsem, lehetőségükben áll elsajátítani a szükséges tudást azokból a tankönyvekből és technikai magazinokból, amelyek terjesztik.

Ismét, a különbség nem a személyes alsóbbrendűség vagy a tudatlanság. A különbség a tőke kínálata, az elérhető tőkejavak mennyisége. Más szóval nagyobb az egy főre eső befektetett tőke mennyisége az úgynevezett fejlett országokban, mint a fejlődő országokban.

Egy üzletember nem fizethet egy dolgozónak többet, mint amennyit a dolgozó munkája hozzáad a termék értékéhez. Nem fizethet neki többet, mint amennyit a vásárlók készek fizetni ennek a munkásnak a *hozzáadott* munkájáért. Ha

többet fizet neki, nem fogja visszanyerni a kiadásait a vásárlóktól. Veszteségeket szenved, és – ahogyan arra újra meg újra rámutattam, ahogy azt mindenki tudja – egy üzletembernek, aki veszteségeket szenved, meg kell változtatnia a vállalkozói módszereit, különben csődbe megy.

A közgazdászok úgy írják le ezt a helyzetet, hogy: „a béreket a munka határtermelékenysége határozza meg.” Ez csupán egy másik megfogalmazása annak, amit az imént mondtam. Tény, hogy a bérek mértékét az a mennyiség határozza meg, amennyivel egy ember munkája növeli a termék értékét. Ha valaki jobb és hatékonyabb eszközökkel dolgozik, akkor egy óra alatt sokkal többet tud elvégezni, mint az, aki kevésbé hatékony eszközökkel dolgozik egy órán keresztül. Nyilvánvaló, hogy egy amerikai cipőgyárban dolgozó 100 ember, akiket a legmodernebb szerszámokkal és gépekkel szereltek fel, többet fog megtermelni ugyanakkora

időintervallum alatt, mint 100 cipőkészítő Indiában, akiknek régimódi szerszámokkal és kevésbé kifinomult módszerekkel kell dolgozniuk.

A munkaadók ezekben a fejlődő nemzetekben nagyon jól tudják, hogy a jobb szerszámok jövedelmezőbbé tennék a vállalataikat. Szeretnének több és jobb gyárat építeni. Egyedül a tőke hiánya akadályozza meg őket ebben. A különbség egy kevésbé fejlett és egy fejlettebb nemzet között az idő függvénye: a britek hamarabb kezdtek megtakarítani, mint az összes többi nemzet; úgyszintén hamarabb kezdtek el tőkét felhalmozni és vállalkozásokba fektetni azt. Mivel hamarabb kezdték, Nagy-Britanniában magasabb volt az életszínvonal, miközben a többi európai országban még mindig alacsony volt. Fokozatosan az összes többi nemzet elkezdte tanulmányozni a brit állapotokat, és nem volt nehéz felfedezniük Nagy-Britannia vagyonának okát. Tehát utánozni kezdték a brit vállalkozások módszereit.

Mivel más nemzetek később kezdtek, a britek pedig nem hagytak fel a tőkebefektetéssel, megmaradt a nagy különbség az angliai állapotok és a többi ország állapota között. De történt valami, ami eltörölte Nagy-Britannia kezdeti előnyét.

Ami történt, az a tizenkilencedik század történelmének legnagyobb eseménye volt – és nem csupán egyetlen ország történelmében. Ez a hatalmas esemény a *külföldi befektetés* kifejlődése volt a tizenkilencedik században. 1817-ben a nagy brit közgazdász, Ricardo még mindig magától értetődőnek vette, hogy a tőkét kizárólag az országhatáron belül lehet befektetni. Magától értetődőnek vette, hogy a tőkések sosem próbálnának külföldön befektetni. De pár évtizeddel később a külföldi tőkebefektetések az egyik legfontosabb szerepet kezdték játszani a világ ügyeiben.

Tőkebefektetés nélkül a Nagy-Britanniánál kevésbé fejlett országok arra kényszerültek volna, hogy azokkal a módszerekkel és technológiával

kezdjük, amivel a britek kezdtek a tizennyolcadik század elején és közepén, és próbálják lépésről lépésre – mindig jóval a brit gazdaság technológiai szintje alatt – utánozni, amit a britek elértek.

Sok-sok évtizedbe tellett volna ezeknek az országoknak, hogy elérjék a technológiai fejlődés azon színvonalát, amit Nagy-Britannia száz vagy annál is több évvel előttük elért. De a hatalmas esemény, ami segítette ezeket az országokat, a külföldi befektetés volt.

A külföldi befektetés azt jelentette, hogy a brit tőkésék a világ más országaiban fektették be a brit tőket. Először azokban az európai országokban fektették be, ami Nagy-Britannia nézőpontjából tőkehiányban szenvedett és visszamaradt a fejlődésben. Köztudott tény, hogy a vasutakat a legtöbb európai országban és az Egyesült Államokban a brit tőke segítségével építették. Mint tudják, ugyanez történt ebben az országban, Argentínában is.

A gázvállalatok úgyszintén britek voltak Európa összes országában. Az 1870-es évek közepén egy brit szerző és költő kritikával illette polgártársait. Így szólt: „A britek elvesztették a régi erélyességüket és nincsenek többé új ötleteik. Többé nem ők a világ fontos vagy vezető nemzete.” Erre Herbert Spencer, a nagy szociológus azzal válaszolt: „Tekints az európai kontinensre. Azért van világítás minden európai fővárosban, mert a brit gázvállalatok ellátják őket gázzal.” Ez természetesen a gázvilágítás számunkra „letűnt” korában történt. Továbbra is ennek a brit kritikusnak válaszolva Herbert Spencer hozzáfűzte: „Azt állítod, hogy a németek sokkal előrébb vannak Nagy-Britanniánál. De nézd csak meg Németországot. Még Berlint, a német birodalom fővárosát, a *Geist* fővárosát is sötétség lepné el, ha egy brit gázvállalat nem szállta volna meg az országot és világította volna meg az utcákat.”

Ugyanígy a brit tőke fejlesztette ki a vasutakat és az Egyesült Államok számos iparágát. És természetesen mindaddig, amíg egy ország tőkét importál, a kereskedelmi mérlegére azt mondják azok, akik nem közgazdászok, hogy „kedvezőtlen.” Ez azt jelenti, hogy az importja meghaladja az exportját. A „kedvező kereskedelmi mérleg” oka Nagy-Britanniában az volt, hogy a brit gyárak sokféle felszerelést küldtek az Egyesült Államoknak, és ezért a felszerelésért nem mással, mint az amerikai cégek részvényeivel fizettek. Az Egyesült Államok történelmének e periódusa nagyjából 1890-ig tartott.

De amikor az Egyesült Államok brit segítséggel – és később saját kapitalizmuspárti politikájával – példátlan módon kifejlesztette saját gazdasági rendszerét, az amerikaiak elkezdtek visszavásárolni a részvényeket, amit egyszer eladtak a külföldieknek. Az Egyesült Államok exportja ekkorra már meghaladta az importját. A különbségért az

amerikai törzsrészevények importálásával – ahogy akkor mondták: repatriálásával – fizettek.

Ez a periódus az Első Világháborúig tartott. Ami ezután történt, az egy másik történet. Az a harcias országoknak adott amerikai támogatások története a két világháború között és után: a kölcsönök, a befektetések története, amiket az Egyesült Államok eszközölt Európában, a kölcsönbérletek, a külföldi segélyek, a Marshall-terv, a tengerentúltra küldött étel és egyéb támogatások mellett. Ezt azért hangsúlyozom ki, mert az emberek néha azt hiszik, hogy szégyenteljes vagy megalázó dolog, ha külföldi tőke áramlik az országukba. Meg kell érteniük, hogy Anglián kívül minden országban jelentős szerepet játszott a külföldi tőkebefektetés a modern ipar kifejlődésében.

Amikor azt mondom, hogy a külföldi befektetés volt a tizenkilencedik század legnagyobb történelmi eseménye, mindazokra a dolgokra kell gondolniuk, amelyek nem jöttek volna létre, ha nem

lett volna külföldi befektetés. Nem építették volna fel a vasutakat, a kikötőket, a gyárakat és a bányákat Ázsiában, illetve a Szuezi-csatornát és sok más dolgot a nyugati féltekén, ha nem lett volna külföldi befektetés.

A külföldi befektetést annak reményében eszközölik, hogy azt nem fogják eltulajdonítani. Senki nem fektetne be semmit, ha előre tudná, hogy valaki el fogja tulajdonítani a befektetéseit. Abban a korban, amikor eszközölték ezeket a külföldi befektetéseket a tizenkilencedik században és a huszadik század elején, fel sem merült az eltulajdonítás. Néhány ország a kezdetektől egyfajta ellenségeskedést tanúsított a külföldi tőke ellen, de többnyire nagyon jól tudták, hogy hatalmas előnyre tesznek szert ezeknek a külföldi befektetéseknek köszönhetően.

Néhány esetben a külföldi befektetéseket nem közvetlenül külföldi tőkéseknek adták, hanem közvetetten – kölcsönök formájában – a külföldi

kormányoknak. Ebben az esetben a kormány volt az, ami befektetésre használta a pénzt. Ez volt a helyzet például Oroszországban. A franciák két évtizeddel az Első Világháború előtt tisztán politikai okokból Oroszországba fektettek körülbelül húsz milliárd arany frankot, amit főképp az orosz kormánynak adtak. És az orosz kormány összes nagy vállalatát – például a vasutat, ami összeköti Oroszországot az Urától kezdődően a fagyos és havas Szibérián át a Csendes-Óceánig – legnagyobb-részt az orosz kormánynak kölcsönzött külföldi tőkével építették. A franciák nem feltételezték, hogy egy nap lesz egy kommunista orosz kormány, ami egyszerűen kijelenti, hogy nem fogja kifizetni elődje, a cári kormány által felhalmozott tartozásokat.

Az Első Világháborúval kezdetét vette a külföldi befektetések elleni világszintű nyílt háború. Mivel semmilyen módon nem lehet megelőzni, hogy a kormány eltulajdonítsa a befektetett tőkét,

a külföldi befektetés napjainkban gyakorlatilag nem élvez jogi védelmet a világon. A tőkések ezt nem látták előre. Ha a tőkeexportáló országok tőkésői ezt előre tudták volna, negyven vagy ötven évvel ezelőtt beszüntették volna az összes külföldi befektetést.

De a tőkések nem hitték, hogy bármelyik ország olyan erkölcstelen lenne, hogy megtagadja az adósságai visszafizetését, hogy eltulajdonítja és elkobozza a külföldi tőkét.

Ezekkel a tettekkel új fejezet kezdődött a világ gazdaságtörténelmében.

A tizenkilencedik század nagyszerű periódusának végével – amikor a külföldi tőke a világ minden táján segédkezett a szállítás, a gyártás, a bányászat és a mezőgazdaság modern módszereinek kifejlesztésében – egy új kor kezdődött, amelyben a kormányok és a politikai pártok *kizsákmányoló*-nak tekintették a külföldi befektetőt, akit ki kell űzni az országból.

Ebben az antikapitalista mentalitásban nem az oroszok voltak az egyetlen bűnösök. Emlékezzenek például arra, ahogyan eltulajdonították az amerikai olajmezőket Mexikóban, vagy azokra a dolgokra, amik *ebben* az országban (Argentínában) történtek – amiket nem szükséges felsorolnom.

Napjainkban a helyzet – amit a külföldi tőke eltulajdonításának rendszere teremtett – vagy közvetlen eltulajdonításból vagy közvetett eltulajdonításból áll a devizasabályozás és a diszkrimináló adók segítségével. Ez főképp a fejlődő nemzetek problémája.

Vegyük például a legnagyobbat ezek közül a nemzetek közül: Indiát. A brit rendszer alatt a brit tőkét – főleg a britet, de más európai országok tőkéjét is – Indiában fektették be. És a britek valami mást is exportáltak Indiába, amit érdemes megemlíteni ennek kapcsán: a fertőző betegségek modern ellenszerét. Ez az indiai népesség hatalmas

megnövekedését eredményezte, ennek megfelelően pedig az ország gondjai is megsokasodtak. Az egyre rosszabb helyzettel szembesülve India eltulajdonítással próbálta megoldani a problémákat. De nem mindig közvetlen eltulajdonítást alkalmaztak; a kormány oly módon zaklatta a külföldi tőkésekét, úgy akadályozta őket a befektetéseikben, hogy azok távozásra kényszerültek.

India természetesen másképpen is felhalmozhatná a tőkét: a tőke *belföldi* felhalmozásával. Viszont India épp annyira ellenségesen viszonyul a tőke belföldi felhalmozásához, mint a külföldi tőkésekhez. Az indiai kormány azt mondja, hogy India iparosodását szeretné, de valójában *szocialista* vállalatokat akar.

Néhány évvel ezelőtt a híres államférfi, Jawaharlal Nehru kiadta egy beszédgyűjteményét. Ezt a könyvet azzal a szándékkal publikálták, hogy csábítóbbá tegyék Indiát a külföldi befektetéseik-

nek. Az indiai kormány nem ellenzi a külföldi befektetéseket *mielőtt* befektetik azokat. A könyvben – szó szerint idézek – azt mondta Nehru úr: „Természetesen államosítani szeretnénk. De nem ellenezük a magánvállalatokat. Minden lehetséges módon ösztönözni szeretnénk a magánvállalatokat. Szeretnénk megígérni a vállalkozóknak, akik az országunkba fektetnek, hogy tíz évig nem fogjuk eltulajdonítani vagy államosítani őket, vagy talán annál is tovább.” És ez az ember azt hitte, hogy ez meghívásnak minősül!

A probléma, mint tudják, a belföldi tőkefelhalmozás. Ma minden országban súlyos adók terhelik a cégeket. Ami azt illeti, kétszeresen megadóztatják a cégeket. Először is súlyosan megadóztatják a cégek nyereségeit, aztán ismét megadóztatják a részvényeseknek fizetett osztalékokat. És ezt többkulcsos formában teszik.

A jövedelem és a profitok többkulcsos adóztatása azt jelenti, hogy pontosan azt a részét veszik el

a jövedelemnek, amit az emberek megtakarítottak és befektettek volna. Vegyük például az Egyesült Államokat. Néhány évvel ezelőtt volt egy „túlzott profit” adó, ami azt jelentette, hogy egy vállalat egy megkeresett dollárból csak tizennyolc centet tarthatott meg. Amikor ezt a tizennyolc centet kifizették a részvényeseknek, ebből újabb hatvan vagy nyolcvan, vagy annál is nagyobb százalékos adót kellett fizetniük azoknak, akik több részvényt birtokoltak. Egy dollár profitból körülbelül hét centet tarthattak meg, és kilencvenhárom cent az államhoz került. Ennek a kilencvenhárom százaléknak a legnagyobb részét megtakarították és befektették volna. Ehelyett az állam használta fel őket a jelenlegi kiadásaira. Ez az Egyesült Államok politikája.

Azt hiszem világossá tettem, hogy az Egyesült Államok politikája nem olyasvalami, amit más országoknak utánozniuk kellene. Ez az amerikai politika még a rossznál is rosszabb – ez *őrület*. Egyedül

annyit tennék hozzá, hogy egy gazdag ország több hibás politikai intézkedést engedhet meg magának, mint egy szegény ország. Az Egyesült Államokban – az adóztatás összes hasonló módszere ellenére – továbbra is folyik a tőke felhalmozása és befektetése minden évben, és ennek következtében még mindig emelkedik az életszínvonal.

De sok másik országban nagyon kritikus a helyzet. Nincsen – vagy nincsen elegendő – belföldi megtakarítás, a külföldről beáramló tőkebefektetést pedig csökkenti a tény, hogy ezek az országok nyíltan ellenségesek a külföldi befektetésekkel szemben. Hogyan beszélhetnek az iparosodásról, az új gyárak fejlesztésének, az állapotok fejlesztésének, az életszínvonal növelésének, a magasabb bérek, a jobb szállítási módszerek szükségéről, ha olyan dolgokat csinálnak, amelyek pontosan ennek az ellentétét eredményezik? Amit a politiká-

jük valójában elér, az a belföldi tőke felhalmozásának meggátolása vagy lelassítása, valamint a külföldi tőke beáramlásának megakadályozása.

A végeredmény kétségtelenül nagyon rossz. Ez a helyzet a bizalom csökkenését idézi elő, és a világon jelenleg egyre több és több bizalmatlanságot táplálnak a külföldi befektetések iránt. Ha az érintett országok azonnal meg is változtatnák a politikájukat és mindent megígérnének, ami lehetséges, nagyon kétséges, hogy ismét rá tudnák venni a külföldi tőkéseket arra, hogy befektessenek.

Természetesen van néhány módszer, amivel elkerülhető ez a következmény. Felállíthatnának valami nemzetközi törvényt, nem csupán megállapodást, ami visszavonná a külföldi befektetéseket a nemzeti joghatóság alól. Ez olyasvalami, amit az Egyesült Nemzetek Szervezete tehetne. De az Egyesült Nemzetek Szervezete pusztán egy találkozóhely arra, hogy haszontalan beszélgetéseket folytassanak. A külföldi befektetések hatalmas

fontosságát figyelembe véve, illetve azt, hogy egyedül a külföldi befektetések idézhetik elő a politikai és gazdasági világállapotok változását, meg lehetne próbálni tenni valamit a nemzetközi törvényhozás nézőpontjából.

Ez egy technikai jogi probléma, amit csak azért említék, mert a helyzet nem reménytelen. Ha a világ tényleg lehetővé akarja tenni, hogy a fejlődő országok az amerikai életmód szintjére emeljék az életszínvonalukat, ezt el lehet érni. Csak azt kell megérteni, hogy *miként* lehetséges.

Egyetlen dolog hiányzik, hogy olyan gazdaggá váljanak a fejlődő országok, mint az Egyesült Államok – a *tőke*, és persze a szabadság ahhoz, hogy a piac rendje mentén, ne pedig az állam elképzelései szerint fektessék be. Ezeknek a nemzeteknek belső tőkét kell felhalmozniuk, és lehetővé kell tenniük, hogy a külföldi tőke az országukba áramolhasson.

A belföldi megtakarítások kialakulásához ismét meg kell jegyezni, hogy a tömegek általi belföldi megtakarítás előfeltételezi a pénzegység stabilitását. Ehhez pedig a *bármiféle* infláció hiánya szükséges.

Az amerikai vállalatokban működő tőke nagy részét maguk a munkások, illetve más szerény vagyonnal rendelkező emberek tulajdonolják. Milliárd és milliárd takarékbetét, kötvény és biztosítási kötvény üzemel ezekben a vállalatokban. Az amerikai pénzpiacon ma többé nem a bankok, hanem a biztosítótársaságok a legnagyobb hitelezők. És a biztosítótársaságok pénze – nem jogilag, hanem gazdaságilag – a biztosítottak tulajdona. Az Egyesült Államokban pedig így vagy úgy gyakorlatilag mindenki biztosított.

A világ nagyobb gazdaság egyenlőségének előfeltétele az iparosodás. Ez pedig kizárólag a tőkebefektetések, a tőkefelhalmozás növekedésén keresztül lehetséges. Talán megdöbbennek, hogy

nem említettem egy intézkedést, amit egy ország iparosításának legfőbb eszközének tartanak. Ez alatt a protekcionizmust értem. De a vámok és a devizasabályozás pontosan azok az eszközök, amik megakadályozzák a tőke behozatalát és az iparosodást. Az iparosodás növelésének egyetlen módja, ha több az elérhető tőke. A protekcionizmus csupán eltereli a befektetéseket az ipar egyik ágából a másikba.

A protekcionizmus önmagában semmit nem ad hozzá egy ország tőkéjéhez. Egy új cég elindításához az embernek tőkére van szüksége. Egy már létező gyár fejlesztéséhez az embernek tőkére, nem pedig vámokra van szüksége.

Nem szeretném megvitatni a szabad kereskedelem és a protekcionizmus teljes kérdéskörét. Remélem, hogy a legtöbb közgazdaságtani tankönyvük helyesen járja körbe a témát. A protekcionizmus nem javít egy ország gazdasági helyzetén. És

ami kétségtelenül nem javít rajta, azok a szakszerve-
tek. Ha az állapotok nem kielégítőek, ha a bérek
alacsonyok, ha egy ország bérkeresői az Egyesült
Államokra tekintenek, és arról olvasnak, hogy mi
folyik ott, ha látják a filmekben, hogy egy átlagos
amerikai otthona minden modern kényelemmel
felszerelt, talán irigykednek. Teljesen igazuk van,
amikor azt mondják „Nekünk is ugyanilyen hely-
zetben kellene lennünk.” De ezt egyedül a tőke
növekedésén keresztül lehet elérni.

A szakszervezetek erőszakot használnak a vál-
lalkozók ellen és azok ellen, akiket sztrájktrőök-
nek neveznek. Viszont hatalmuk és erőszakossá-
guk ellenére a szakszervezetek nem tudják perma-
nensen, minden bérkereső számára megnövelni a
béreket. Úgyszintén hatástalanok a minimálbér-
szinteket elrendelő állami intézkedések. Amit
ténylegesen előidéznek a szakszervezetek (ha siker-
rel megemelik a béreket) az a permanens, tartós
munkanélküliség.

De a szakszervezetek nem tudnak iparosítani egy országot, nem tudják megemelni a munkások életszínvonalát. És ez döntő fontosságú tény: az embernek meg kell értenie, hogy az életszínvonal emelésére törekvő ország minden politikai intézkedésének az egy főre eső befektetett tőke növelésére kell irányulnia. Ez az egy főre eső befektetett tőke még mindig növekedik az Egyesült Államokban, az összes hibás amerikai intézkedés ellenére. És ez ugyanúgy igaz Kanadára, és néhány Nyugat-Európai országra. De sajnos csökken az Indiához hasonló országokban.

Minden nap azt olvassuk az újságokban, hogy a világ népessége egyre növekszik, évente talán 45 millió – vagy annál is több – fővel. Hogyan fog ez végződni? Mik lesznek az eredményei és a következményei? Emlékezzenek, mit mondtam Nagy-Britanniáról. Az 1750-es években a britek azt hitték, hogy hat millió fő a brit szigetek borzasztó túlné-

pesedését jelenti, és hogy éhínséget és pestist tartogat a jövő. De az utolsó világháború előestjén, 1939-ben ötven millió ember lakott a brit szigeteken, az életszínvonal pedig összehasonlíthatatlanul magasabb volt, mint 1750-ben. Ez volt a hatása annak, amit iparosodásnak neveznek – ami egy igen alkalmatlan kifejezés.

Britannia fejlődését az egy főre eső befektetett tőke növekedése idézte elő. Ahogy az előbb mondtam, egy nemzet egyedül egyféleképpen érheti el a gazdagságot: ha megnövelik a tőkét, megnövelik a munka határtermelékenységét, ennek hatásaképp pedig növekedni fognak a reálbérek.

Egy bevándorlási korlátok nélküli világban a világ minden részén a bérszintek kiegyenlítődésének hajlama uralkodna. Ha ma nem volnának bevándorlási korlátok, valószínűleg minden évben húszmillió ember próbálna bejutni az Egyesült Ál-

lamokba, hogy magasabb béreket kapjon. Ez a beáramlás csökkentené a béreket az Egyesült Államokban, és megnövelni őket más országokban.

Itt nincsen elég időm ahhoz, hogy a bevándorlási korlátok kérdésével foglalkozzak. De szeretném elmondani azt, hogy egy másik módszerrel is ki lehet egyenlíteni a világ béreit. Ez a másik módszer, ami a vándorlás szabadságának hiányában üzemel, *a tőke vándorlása*. A tőkések hajlamosak olyan országok felé mozogni, amelyben bőségesen elérhető és nem túl drága a munkaerő. Annak következtében, hogy tőkét hoznak ezekbe az országokba, megemelik a béreket. Ez így működött a múltban, és ugyanígy fog működni a jövőben is.

Amikor először fektették a brit tőkét – mondjuk – Ausztriába vagy Bolíviába, a bérek sokkal-sokkal alacsonyabbak voltak ott, mint Nagy-Britanniában. De az új befektetések megnövelték a béreket ezekben az országokban. Világszerte

ugyanaz történt. Közismert tény, hogy amint például a United Fruit Company Guatemalába költözött, az eredmény a bérek emelkedése volt, azokkal a bérekkel kezdve, amit a United Fruit Company fizetett – amelyek aztán szükségessé tették, hogy a többi munkaadó is magasabb béreket fizessen. Tehát egyáltalán nem kell pesszimistának lenni a „fejletlen” országok jövőjét illetően.

Teljesen egyetértek a kommunistákkal és a szakszervezeti tagokkal, amikor azt mondják: „Amire szükségünk van, az az életszínvonal emelése.” Nem is olyan rég egy könyvben, amit az Egyesült Államokban publikáltak, egy professzor azt mondta: „Már elegendő mennyiséggel rendelkezünk mindenből, miért kellene az embereknek még mindig olyan keményen dolgozniuk a világban? Már mindenünk megvan.” Nem kételkedem abban, hogy ennek a professzornak már mindene megvan. De vannak más emberek más országokban, és más emberek az Egyesült Államokban is,

akik jobb életszínvonalat szeretnének, és meg is kellene kapniuk.

Az Egyesült Államokon kívül – Latin-Amerikában, és még inkább Ázsiában és Afrikában – mindenki az országában uralkodó állapotok javulását szeretné látni. A magasabb életszínvonal úgyszintén előidézi a kultúra és a civilizáció magasabb színvonalát.

Tehát teljesen egyetértek azzal a végső céllal, hogy mindenhol emelkedjen az életszínvonal. De nem értek egyet a módszerekkel, amiket alkalmazni szeretnének, hogy elérjék ezeket a célokat. Milyen módszerek fogják elérni ezt a célt? Nem a protekció, nem az állami beavatkozás, nem a szocializmus, és kétségtelenül nem a szakszervezetek általi erőszak (amit szépítve kollektív béralkunak neveznek, ami valójában alkudozás *lőfegyverrel kényszerítve*).

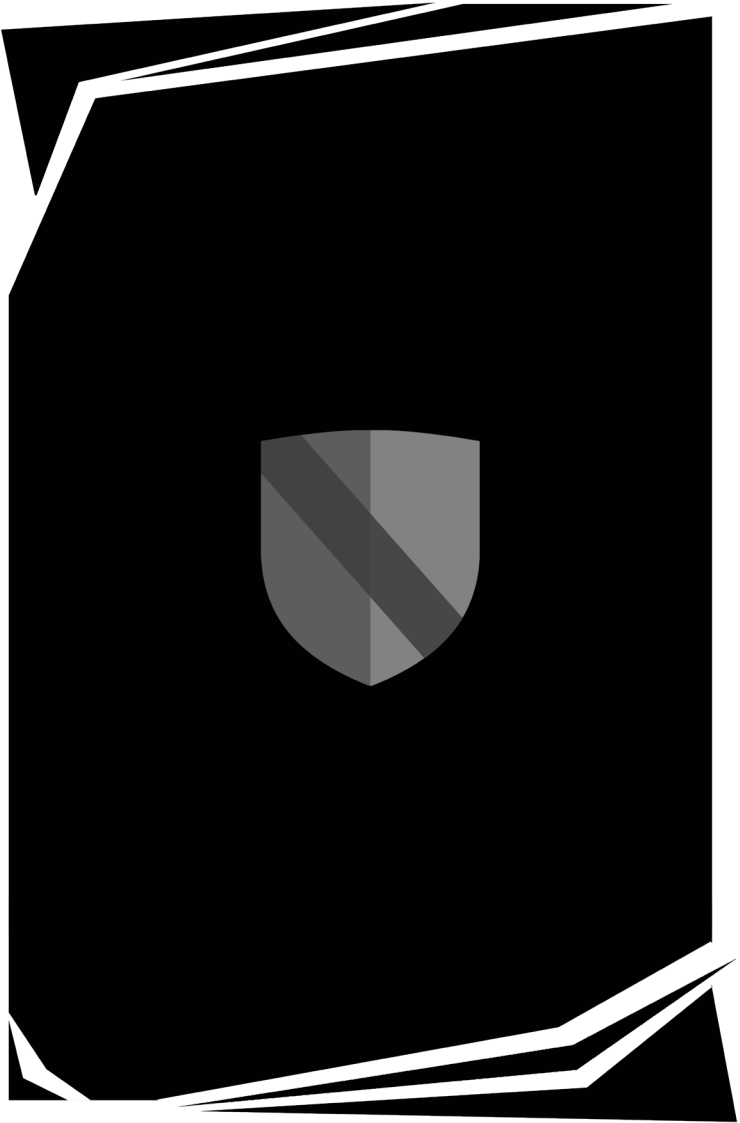
Ahogy én látom, csak egy módon lehet elérni ezt a célt! Ez egy lassú módszer. Néhányan talán azt mondják, túl lassú. De nem vezet rövidebb út egy földi paradicsomba. Időt igényel, és az embernek dolgoznia kell. De nem kell hozzá annyi idő, amennyit az emberek gondolnak, és végül elfog jönni a kiegyenlítődés.

1840 környékén, Németország nyugati részén – Svábföld és Württemberg területén, ami a világ egyik leginkább iparosodott része volt – azt mondták: „Sosem érhetjük el a britek szintjét. Az angoloknak van egy kezdeti előnyük, és örökre előtünk lesznek.” Harminc évvel később a britek azt mondták: „Nem bírjuk ezt a német versengést; tennünk kell vele valamit.” Akkoriban természetesen ütemesen emelkedett a német életszínvonal, és már akkor is megközelítette a brit életszínvonalat. Napjainkban pedig az egy főre eső német jövedelem egyáltalán nem marad el Nagy-Britannia béreitől.

Európa szívében nyugszik egy kis ország, Svájc, amit a természet nagyon szűkmarkúan ruházott fel. Nincsenek szénbányái, nincsenek ásványkincsei és nincsenek természetes erőforrásai. De a népe évszázadokon át folyamatosan a kapitalista politikát követte. A legmagasabb életszínvonalat fejlesztették ki a kontinentális Európában, és az országuk a civilizáció egyik nagy központja. Nem látom az okát annak, miért ne érhetné el egy olyan ország, mint Argentína – ami sokkal nagyobb, mint Svájc, mind népesség, mind terület tekintetében – ugyanazt a magas életszínvonalat néhány évnyi helyes kormányzat után. De – ahogyan arra rámutattam – jónak kell lenniük a politikai intézkedéseknek.

6. előadás

A politika és az eszmék

A Felvilágosodás korában, azokban az években, amikor az Észak-Amerikaiak megalapozták a függetlenségüket és néhány évvel később, amikor a spanyol és a portugál gyarmatokat független nemzetekké alakították, a nyugati civilizáció uralkodó hangulata optimista volt. Abban az időben minden filozófus és államférfi teljesen meg volt győződve arról, hogy a bőség, a haladás és a szabadság korának kezdetét élik át. Azokban a napokban az emberek arra számítottak, hogy az új politikai intézmények – az Európa és Amerika sza-

bad nemzeteiben felállított alkotmányos reprezentatív kormányzatok – igen előnyös módon fognak működni, és hogy a gazdasági szabadság folyamatosan javítani fogja az emberiség anyagi körülményeit.

Nagyon jól tudjuk, hogy ezek közül a várakozások közül némely túlságosan optimista volt. Kétségtelenül igaz, hogy a tizenkilencedik és a huszadik században megtapasztaltuk a gazdasági körülmények példátlan javulását, ami lehetővé tette, hogy sokkal nagyobb népesség élvezhessen sokkal magasabb életszínvonalat. De immár azt is tudjuk, hogy a tizennyolcadik századi filozófusok számos reménye rettentően szertefoszlott – annak reménye, hogy többé nem lesznek háborúk, és hogy szükségtelenné válnak a forradalmak. Ezek a várakozások nem váltak valóra.

A tizenkilencedik század során volt egy periódus, amikor lecsökkent mind a háborúk száma,

mind azok súlyossága. De a huszadik század elhozta a háborús szellem visszatérését, és bizony mondhatjuk, hogy még nem értünk a próbatételek végére, amiken át kell esnie az emberiségnek.

A tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik század elején kezdődő alkotmányos rendszer csalódást okozott az emberiségnek. A legtöbben – és a legtöbb szerző – akik ezzel a problémával foglalkoztak, úgy tűnik, azt gondolják, hogy semmi kapcsolat nincsen a probléma gazdasági és politikai oldala között. Tehát hajlamosak hosszasan foglalkozni a parlamentarizmus – a nép képviselői általi kormányzat – hanyatlásával, mintha ez a jelenség teljesen független volna a gazdasági helyzettől és a gazdasági eszméktől, amelyek meghatározzák az emberek tevékenységeit.

De ez a függetlenség nem létezik. Az ember nem olyan lény, akinek egyrészt van egy gazdasági oldala, és másrészt van egy politikai oldala, amelyek semmilyen módon nem állnak kapcsolatban

egymással. Ami azt illeti, amit a szabadság, az alkotmányos kormányzat és a képviseleti intézmények hanyatlásának neveznek, az a gazdasági és politikai eszmék radikális megváltozásának következménye. A politikai események a gazdaságpolitika változásának elkerülhetetlen következményei.

Az eszmék, amelyek vezették az államférfiakat, a filozófusokat és a jogászokat, akik a tizenharmadik században és a korai tizenkilencedik században kidolgozták az új politikai rendszer alapjait, abból a feltételezésből indultak ki, miszerint egy nemzetben belül minden becsületes polgárnak ugyanaz a végső célja. A végső cél, amelynek minden tisztességes embernek el kellene köteleződnie, a teljes nemzet jóléte, és emellett más nemzetek jóléte is – mivel ezek az erkölcsi és politikai vezetők teljesen meg voltak győződve arról, hogy egy szabad nemzet nem törekszik a hódításra. Teljesen természetes dolognak tartották a pártok közötti viaskodást;

tökéletesen normális volt a szemükben, hogy nézeteltérések uralkodnak az államügyek legjobb intézése kapcsán.

Azok az emberek, akik hasonló nézeteket vallottak egy problémáról, együttműködtek, ezt az együttműködést pedig pártnak nevezték. De egy pártrendszer nem volt permanens. Nem függött a teljes társadalmi szerkezetet alkotó egyének pozíciójától. Megváltozhatott, ha az emberek ráeszméltek arra, hogy az eredeti álláspontjuk hibás előfeltevésekre, hibás eszmékre alapult. Ebből a nézőpontból sokan fontos politikai tényezőnek tekintették a választási kampányokban, és később az országgyűlésekben zajló vitákat. A törvényhozói testület tagjainak beszédeit nem úgy tekintették, hogy azok pusztán kihirdetik a világnak, mit akar egy politikai párt. Úgy tekintettek rájuk, mint amik arra törekvő próbálkozások voltak, hogy meggyőzzék a szembenálló csoportokat arról, hogy a felszólaló saját nézetei helyesebbek,

előnyösebbek a közjó számára, mint azok, amiket előzőleg hallottak.

A politikai beszédeket, újságcikkeket, röpiratokat és könyveket azért írták, hogy meggyőzzenek. Nem volt ok azt hinni, hogy az ember nem győzheti meg saját álláspontja abszolút helyességéről a többséget, ha a nézetei valóban igazak voltak. Ebből a nézőpontból írták meg az alkotmányos szabályokat a kora tizenkilencedik század törvényhozó testületei.

Azonban ez hallgatólagosan magába foglalta azt, hogy a kormány nem avatkozik bele a piac gazdasági állapotába. Valamint azt, hogy minden polgárnak egyetlen politikai célja van: a teljes ország és a teljes nemzet jóléte. Pontosan ez a társadalmi és gazdasági filozófia az, amit leváltott az intervencionizmus. Az intervencionizmus egy egészen más filozófiának adott életet.

Az intervencionista eszme alapján az állam feladata támogatást, segélyeket, kiváltságokat biztosítani bizonyos csoportoknak. A tizennyolcadik században az államférfiak úgy vélték, hogy a törvényhozóknak különleges elképzeléseik vannak a közjóról. De amit ma tapasztalunk, amit ma a politikai élet valóságában gyakorlatilag kivétel nélkül megfigyelhetünk a világ összes olyan országában, ahol nem egyszerűen kommunista diktatúra uralkodik, az egy olyan helyzet, amelyben nincsenek többé a szó régi, klasszikus értelmében vett politikai pártok, csak *érdekcsoportok*.

Egy érdekcsoport az egyének olyan csoportja, amely a nemzet többi részének kárára szeretne különleges kiváltságokhoz jutni. Ez a kiváltság lehet a versengő importcikkekre kivetett vám, lehet állami támogatás, lehet egy törvény, amely megakadályozza, hogy mások versenyre keljenek az érdekcsoport tagjaival. Akárhogy is, különleges helyzetbe hozza az érdekcsoport tagjait. Valami

olyasmit ad nekik, amit megtagadnak, vagy amit – az érdekcsoport nézetei szerint – meg kell tagadni más csoportoktól.

Az Egyesült Államokban látszólag fennmaradt a régi idők kétpártrendszere. Ám ez csupán a valóság álcája. Valójában a politikai életet az Egyesült Államokban – és az összes többi országban – az érdekcsoportok küzdelmei és törekvései határozzák meg. Az Egyesült Államokban még mindig van egy Republikánus párt és egy Demokrata párt, de mindkét pártban érdekcsoportok képviselői ülnek. Az érdekcsoportok képviselői pedig jobban érdekeltek együttműködni azokkal, akik a másik pártból ugyanazt az érdekcsoportot képviselik, mint a saját pártjuk tagjaival.

Például ha az ember az Egyesült Államokban olyasvalakivel beszélget, aki valóban ismeri a Kongresszus ügyleteit, azt fogja hallani: „Ez az ember, ez a Kongresszusi képviselő az ezüstcsoportok

érdekeit képviseli.” Egy másik pedig a búzatermesztők érdekeit képviseli.

Természetesen az érdekcsoportok mindegyike szükségszerűen egy kisebbség. A munkamegosztáson alapuló rendszerben minden olyan csoportnak kisebbségnek kell lennie, ami kiváltságokra vágyik. És a kisebbségeknek soha nincs esélyük sikerrel járni, hacsak nem működnek együtt más, hasonló kisebbségekkel, hasonló érdekcsoportokkal. Az országgyűlésekben a különböző érdekcsoportok próbálnak koalíciót alkotni, hogy ők lehessenek a többség. De ez a koalíció idővel felbomolhat, mivel vannak olyan problémák, amelyekről lehetetlen egyetértésre jutni más érdekcsoportokkal, és új érdekcsoport-koalíciók alakulnak.

Ez történt Franciaországban 1871-ben – az előállt helyzetet a történészek „a Harmadik Köztársaság hanyatlásának” nevezték. Valójában nem a Harmadik Köztársaság hanyatlása volt; csupán

annak a ténynek a szemléltetése, hogy az érdekcsoport-rendszer nem olyasvalami, ami sikerrel alkalmazható egy nagy nemzet kormányzatára.

A törvényhozó testületben ott vannak a búzaipar, a húsipar, az ezüstipar, az olajipar és mindenekelőtt a különböző szakszervezetek képviselői. Egyetlenegy dolgot *nem* képviselnek a törvényhozásban: a teljes nemzetet. Csak néhányan vannak, akik a teljes nemzet oldalára állnak. És az összes kérdést, még a külpolitikai kérdéseket is a különböző érdekcsoportok szemszögéből vizsgálják.

Az Egyesült Államokban néhány kevésbé népes tagállam érdekelt az ezüst árában. De ezekből a tagállamokból sem mindenki érdekelt benne. Ettől függetlenül az Egyesült Államok évtizedeken át jelentős pénzmennyiséget költött az adófizetők kárára, hogy felvásárolja az ezüstöt a piaci ára fölé. Vagy egy másik példa: az Egyesült Államokban csupán a népesség egy kicsiny része dolgozik a mezőgazdaságban; a népesség nagy részét a

mezőgazdasági termékek fogyasztói – de nem a termelői – alkotják. Az Egyesült Államok ettől függetlenül milliárdokat és milliárdokat költ, hogy a potenciális piaci ár fölött tartsa a mezőgazdasági termékek árát.

Az ember nem mondhatja azt, hogy ez egy apró kisebbségnek kedvező politika, mivel a mezőgazdasági érdekek nem azonosak. A tejtermelő nem szeretné a gabonatermékek magas árát; épp ellenkezőleg, alacsonyabb árra vágyik. Egy csirketejnyész a takarmány alacsonyabb árát szeretné. Számos összeférhetetlen érdek tevődik össze ezekben a csoportokban. A kongresszusi politika találékony diplomáciája mégis képes lehetővé tenni, hogy a kisebbségi csoportok kiváltságokat kapjanak a többség kárára.

Az egyik helyzet, ami kiváltképp érdekes az Egyesült Államokban, a cukorral kapcsolatos. Talán 500 amerikaiból csak egynek az érdeke a maga-

sabb cukorár. Az 500-ból 499 valószínűleg alacsonyabb cukorarat szeretne. Ettől függetlenül az Egyesült Államok politikája – vámokkal és egyéb különleges intézkedésekkel – elköteleződött a magasabb cukorár mellett. Ez a politika nem csupán azt a 499-et károsítja, akik a cukor fogyasztói, hanem egy igen súlyos külpolitikai problémát is teremt az Egyesült Államoknak. A külpolitika célja az együttműködés az összes többi amerikai köztársasággal, akik közül néhány cukrot szeretne eladni az Egyesült Államoknak. Szeretnének többet eladni belőle. Ez illusztrálja, hogyan határozzák meg az érdekcsoportok akár a külpolitikáját is egy nemzetnek.

Az emberek világszerte éveken át írtak a demokráciáról – a népi, képviseleti kormányzatról. Panaszkodtak a hibái miatt, de a demokrácia, amit kritizálnak, az kizárólag az a demokrácia, amelyben az *intervencionizmus* az ország politikája.

Ma azt mondják az emberek: „A korai tizenkilencedik században, Franciaország, Anglia, az Egyesült Államok és más nemzetek törvényhozó testületeiben az emberiség nagy problémáiról lehetett beszédek hallani. A zsarnokság ellen, a szabadságért, az összes többi nemzettel való együttműködésért harcoltak. De manapság gyakorlatiasabbá vált a törvényhozás!”

Persze hogy gyakorlatiasabbak vagyunk; az emberek ma nem beszélnek a szabadságról; a *magasabb mogyoróárról* beszélnek. Ha ez a gyakorlatiaság, akkor a törvényhozás természetesen jelentősen megváltozott, de nem fejlődött.

Az intervencionizmus által előidézett politikai változások jelentősen meggyengítették a nemzetek és a képviselők erejét ahhoz, hogy ellenálljanak a diktátorok és a zsarnokok törekvéseinek. A törvényhozó képviselők, akiknek az egyetlen feladatuk kielégíteni a szavazókat, akik például a cukor, a tej és a vaj magasabb árát, illetve a gabona

(államilag támogatott) alacsonyabb árát szeretnék, csak egy nagyon halvány értelemben képviselhetik a népet; sosem képviselhetik *az összes választópolgárt*.

A kiváltságokat pártoló szavazók nem eszmélnek arra, hogy vannak ellenfelek is, akik az ellenkezőjét akarják, és akik megakadályozzák *az ő képviselőiket*, hogy teljesen sikerrel járjanak.

Ez a rendszer továbbá egyrészt az állami kiadások folyamatos növekedésével jár, másrészt pedig sokkal nehezebbé teszi az adók kivetését. Az érdekcsoportok képviselői számos különleges kiváltságot szeretnének az érdekcsoportjaiknak, de nem szeretnék túl nagy adókkal sújtani a támogatóikat.

Nem az volt az elképzelése a modern alkotmányos kormányzat tizennyolcadik századi alapítójának, hogy egy törvényhozó *nem* a teljes nemzetet, hanem csak annak a körzetnek egy érdekcsoport-

ját képviseli, amelyben megszavazták; ez az intervencionizmus egyik következménye. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a törvényhozói testület minden tagjának a teljes nemzetet *kellene* képviselnie. Csak azért szavazták meg őket egy bizonyos körzetben, mert ott ismerték őket, és olyan emberek szavazták meg, akik bíztak bennük.

De nem az volt a szándék, hogy azért lépjen a kormányzatba, hogy megszerezzen valami különleges dolgot a választópolgárainak, hogy egy új iskolát, egy új kórházat vagy egy új elmeógyógyintézetet kérjen – ezzel jelentősen megnövelve a körzete közkiadásait. A politikai érdekcsoportok magyarázatot adnak arra, hogy miért szinte lehetetlen minden kormánynak megállítani az inflációt. Amint a választott hivatalnokok megpróbálják korlátozni a kiadásokat, limitálni a költsékezést, az érdekcsoportok támogatói, akik haszonra tesznek szert az állami költségvetés bizonyos tételeiből, megjelennek és kijelentik, hogy *ezt* a bizonyos

projektet nem lehet elvállalni, vagy *azt* el kell végezni.

A diktatúra természetesen nem oldja meg a gazdasági problémákat, mint ahogy a szabadság problémáit sem. Egy diktátor talán azzal kezdi, hogy mindenféle ígéreteket tesz, de – mivel diktátor – nem fogja betartani őket. Ehelyett azonnal el fogja fojtani a szólásszabadságot, hogy az újságok és a politikai beszédírók ne mutathassanak rá – napokkal, hónapokkal vagy évekkel később – hogy valami mást mondott a diktatúrájának első napján, mint később.

Ahogy a szabadság hanyatlására tekintünk napjaink számos országában, eszünkbe juthat a rettenetes diktatúra, amit egy olyan nagy országnak kellett átélnie a közelmúltban, mint Németország. Ennek eredményeként az emberek a szabadság pusztulásáról és a civilizációnk bukásáról beszélnek.

Az emberek azt mondják, hogy végül az összeomlás és a pusztulás vár minden civilizációra. Kimagasló gondolkodók támogatják ezt az elképzelést. Az egyik közülük egy német tanár, Spengler volt, egy másik pedig – aki sokkal népszerűbb – az angol történész, Toynbee. Azt mondják nekünk, hogy öreg a civilizáciánk. Spengler a növényekhez hasonlította a civilizációkat, amik egyre csak nőnek és nőnek, de idővel véget ér az életük. Azt mondja, ugyanez igaz a civilizációkra is. Viszont egy civilizáció és egy növény metaforikus összehasonlítása teljesen önkényes.

Mindenekelőtt az emberiség történelmében nagyon nehéz megkülönböztetni az önálló, független civilizációkat. A civilizációk nem függetlenek, hanem *egymástól függnék*, folyamatosan befolyásolják egymást. Tehát nem beszélhetünk egy bizonyos civilizáció hanyatlásáról úgy, mint ahogyan egy bizonyos növény haláláról szólhatunk.

De ha cáfoljuk is Spengler és Toynbee tanait, még mindig megmarad egy igen népszerű összehasonlítás: a hanyatló civilizációk összehasonlítása. Kétségtelenül igaz, hogy a Római Birodalom időszámításunk szerint a második évszázadban egy tündöklő civilizációt gondozott, hogy Európa, Ázsia és Afrika azon részein, ahol a Római Birodalom uralkodott, a civilizáció magas foka uralkodott. Úgyszintén magas volt a gazdasági civilizáció foka, ami a munkamegosztás egy bizonyos fokára alapult. Bár napjaink állapotához viszonyítva igen primitívnek tűnik, kétségtelenül jelentős volt. Elérte a munkamegosztás legmagasabb fokát a modern kapitalizmus előtt. Nem kevésbé igaz, hogy ez a civilizáció összeomlott, kiváltképp a harmadik évszázadban. A Római Birodalom széthullása ellehetetlenítette, hogy a rómaiak ellenálljanak a külső agresszióknak. Bár az agresszió nem volt súlyosabb, mint amit a rómaiak újra és újra visszavertek az előző évszázadok során, nem tudtak

többé ellenállni azután, ami a Római Birodalmon belül történt.

Mi történt? Mi volt a probléma? Mi okozta egy birodalom összeomlását, ami minden tekintetben elérte a civilizáció legmagasabb fokát, amit a tizenyolcadik század előtt valaha elértek? Az igazság az, hogy ami elpusztította ezt az ősi civilizációt, az valami hasonló – majdnem azonos – volt azzal, ami napjainkban fenyegeti a civilizációnkat: egyrészt az *intervencionizmus*, másrészt az *infláció*. A Római Birodalom intervencionizmusa abból a tényből állt, hogy a Római Birodalom – az azt megelőző görög politikát követve – nem tartózkodott az árszabályozástól. Ez az árszabályozás sokáig enyhe volt, gyakorlatilag valódi következmények nélkül, mivel évszázadokig nem próbálta az árakat a piaci szint alá csökkenteni.

De amikor kezdetét vette az infláció a harmadik évszázadban, a szegény rómaiak még nem rendelkeztek az infláció modern technikai eszközeivel.

Nem tudtak pénzt nyomtatni; devalválniuk kellett az érméket, és ez az inflációnak egy sokkal alóbbrendű rendszere volt a mai rendszerhez képest, ami – a nyomda használatával – könnyedén el tudja pusztítani a pénz értékét. De a célnak megfelelő volt, és ugyanazt eredményezte, mint az árkontroll – mivel a hatalom által elrendelt árak immár alacsonyabbak voltak azoknál a potenciális áraknál, amelyekre az infláció emelte a különböző árucikkeket.

Eredményképpen természetesen csökkent a városokban az étel kínálata. A városban élő emberek arra kényszerültek, hogy visszamenjenek vidékre, és visszatérjenek a mezőgazdasági élethez. A rómaiak nem eszméltek rá, hogy mi történik. Nem értették. Nem fejlesztették ki a mentális eszközöket, amelyekkel értelmezhetnék a munkamegosztás problémáit, illetve az infláció piaci árakra gyakorolt hatásának következményeit. Azt

természetesen nagyon jól tudták, hogy ez az infláció, ez a devalválás rossz volt.

Következésképp a császárok törvényeket hoztak a költözés ellen. Megtiltották a városlakóknak, hogy vidékre vándoroljanak, de ezek a törvények hatástalanok voltak. Amint az embereknek nem volt mit enniük a városban, amint éheztek, semmilyen törvény nem tarthatta őket vissza attól, hogy elhagyják a városokat és visszatérjenek a mezőgazdasághoz. A városlakók többé nem tudtak kézművesként dolgozni a városok feldolgozóiparaiban. És ahogyan a városok elveszítették a piacaikat, többé senki nem tudott semmit vásárolni bennük.

Tehát azt látjuk, hogy a Római Birodalom városai a harmadik évszázadtól fogva hanyatlásnak indultak, a munkamegosztás intenzitása pedig alacsonyabbra csökkent, mint ami előtte volt. Végül megjelent az önellátó háztatás, a „villa” – ahogy azt

a későbbi törvényekben hívták – középkori rendszere.

Tehát ha az emberek hozzávetik a mi helyzetünket a Római Birodalom állapotához és azt mondják: „Ugyanúgy fogunk járni,” van okuk ezt mondani. Találhatnak néhány hasonló tény. De hatalmas különbségek is vannak. Ezek a különbségek nem azzal a politikai rendszerrel kapcsolatosak, amely a harmadik évszázad második felében volt érvényben. Akkoriban átlagosan minden harmadik évben meggyilkoltak egy császárt, és a gyilkosa vagy a halálának okozója lett az örököse. Három év múlva – átlagosan – ugyanez történt az új császárral. Amikor Diocletianus 284-ben császár lett, egy ideig próbálta megfékezni a hanyatlást, de mindhiába.

Olyan tekintetben hatalmasok a különbségek napjaink körülményei és Róma körülményei között, hogy a Római Birodalom összeomlását okozó

intézkedések nem előre megfontolt lépések voltak. Azt mondanám, nem megvetésre méltó, formalizált doktrínák eredményei voltak.

Ezzel ellentétben viszont napjaink intervencionista eszméit, szocialista eszméit, inflációs eszméit írók és professzorok találták ki és formalizálták. És főiskolákon és egyetemeken tanítják őket. Ha azt mondják: „Napjaink helyzete sokkal rosszabb,” én azt válaszolom: „Nem, nem rosszabb.” Jobb, a véleményem szerint, mivel az eszméket legyőzhetik más eszmék. Senki sem kételkedett abban a Római császárok korában, hogy a kormánynak jogában állt és helyes politika volt maximumárakat meghatározni. Ezt senki nem vitatta.

De most, hogy vannak iskolák és professzorok és könyvek, amik ezt javasolják, nagyon jól tudjuk, hogy ez egy megvitatandó probléma. Akadémiai teoretikusok dolgozták ki az összes rossz eszmét, amitől ma szenvedünk, ami olyannyira károsra tette a politikát.

Egy híres spanyol szerző [José Ortega y Gasset] a „tömegek lázadásáról” beszélt. Nagyon óvatosnak kell lennünk, amikor ezt a kifejezést használjuk, mert ezt a lázadást nem a tömegek intézték: az értelmiségiek szervezték. És nem a tömegek sorai-
ból jöttek azok az értelmiségiek, akik megalkották ezeket a tanokat. A marxista tan azt színleli, hogy egyedül a proletárok vallják a helyes eszméket, és egyedül a proletár elme teremtette a szocializmust, de az összes szocialista szerző kivétel nélkül *burzsoá* volt olyan értelemben, ahogyan a szocialisták használták ezt a kifejezést.

Karl Marx *nem* a proletariátus tagja volt. Egy ügyvéd fia volt. Nem kellett dolgoznia, vagy egyetemre mennie. Úgy tanult az egyetemen, ahogyan a jól menő emberek gyermekei teszik napjainkban. Később és élete hátralevő részében barátja, Friedrich Engels támogatta, aki – gyárosként – a „burzsoázia” legrosszabb fajtája volt a szocialista

tanok szerint. A marxizmus nyelvével élve kizsákmányoló volt.

Az eszmék eredménye minden, ami napjainkban történik a társadalmi életben. Jó dolgok és rossz dolgok egyaránt. Ami szükséges, az megküzdni a rossz eszmékkal. Küzdenünk kell minden ellen, amit rosszallunk a közéletben. A rossz eszméket jobb eszmékkal kell helyettesítenünk. Meg kell cáfolnunk a tanokat, amelyek szakszervezeti erőszakot támogatnak. Elleneznünk kell a tulajdonelkobzást, az árkontrollt, az inflációt és mindazon csapást, amitől szenvedünk.

Az eszmék, és egyedül az eszmék boríthatják fénybe a sötétséget. Ezeket az eszméket úgy kell a nyilvánosság elé tárni, hogy meggyőzzék az embereket. Meg kell győznünk őket arról, hogy ezek az eszmék a helyes eszmék, nem pedig a rosszak. A tizenkilencedik század nagy korszaka, a kapitalizmus nagy vívmányai a klasszikus közgazdászok

eszméinek, Adam Smith és David Ricardo, Bastiat és mások eszméinek eredményei voltak.

Csupán arra van szükségünk, hogy jobb eszméikkel helyettesítsük a rossz eszméket. Remélem és biztos vagyok abban, hogy ezt el fogja végezni a feltörekvő nemzedék. A civilizációnk nem ítéltett halálra, ahogyan azt Spengler és Toynbee mondja. A civilizációnkat nem fogja meghódítani Moszkva szelleme. A civilizációnknak élnie kell és élni is fog. És jobb eszmék segítségével fog túlélni, mint amelyek most kormányozzák a világ nagy részét, és ezeket a jobb eszméket a feltörekvő nemzedéknek kell megalkotnia.

Nagyon jó jelnek tartom, hogy míg ötven évvel ezelőtt tulajdonképpen a világon senkinek nem lett volna bátorsága ahhoz, hogy bármit is mondjon a szabad gazdaság mellett, most vannak – legalábbis a világ némely fejlett országában – intézmények, amelyek a szabad gazdaság elterjesztésének a központjai, mint például a „Centro” az

Önök országában, amely meghívott engem, hogy Buenos Airesbe jöjjenek és mondják néhány szót ebben a csodás városban.

Nem mondhattam sokat ezekről a fontos kérdésekről. Hat előadás talán sok egy közönségnek, de nem elegendő egy szabad gazdasági rendszer teljes filozófiájának kifejtéséhez, és kétségtelenül nem elég az összes ostobaság megcáfolásához, amit az elmúlt ötven évben írtak az általunk érintett gazdasági kérdésekről.

Nagyon hálás vagyok ennek a központnak, hogy biztosította számomra annak lehetőségét, hogy beszédet mondhassak egy ilyen kitűnő közönség számára, és remélem, hogy pár éven belül jelentősen megnövekedik a száma azoknak, akik a szabadság eszméjét támogatják ebben az országban és más országokban. Én magam teljesen biztos vagyok a szabadság – mind a politikai, mind a gazdasági szabadság – jövőjében.